ISSN 0155-0128

MELBOURNE CHRONICLE

Independent Cultural-Social Periodical

IN THIS ISSUE

YVONNE FEIN — Culture as Offence or Defence 1

YVONNE FEIN — The Jewish Reactions & Responses to the Phenomenon of Anti-Semitism in Wilhelmine, Germany — 1890-1914 2

ANDREW FURST — Encounters of a Hungarian Jew (Part 2) 4

SERGE LIBERMAN — Discovery in Venice 6

MOSHE AJZENBUD — "Hindering the War Effort" 10

CHAIM FRENKEL — Preconference 13

CONNIE BARBER — The Old Images (Poem) 13

MARK FRIEDMAN — Must Jews be Weak to be Good? 14

MANFRED JURGENSEN — object lesson (Poem) 14

REGISTERED BY AUSTRALIA POST – PUBLICATION NO. UBQ 0635, CATEGORY B.

PRICE $1.50

Published by the Jewish National Library and Cultural Centre "Kadimah"

Melbourne, Australia No. 4 (43) August/September 1984

THIS YEAR

AND EVERY YEAR

Look to

JetsetTours

FOR THE LOWEST PRICES TO

ISRAEL

AND AUSTRALIA'S BEST VALUE
IN OVERSEAS PACKAGE HOLIDAYS

JetsetTours

18th FLOOR MLC BUILDING
303 COLLINS STREET, MELBOURNE, 3000.
TELEPHONE: 62 0041

Printed by York Press Pty. Ltd., 1-19 Hoddle Street, Abbotsford for the Publisher
M. Aizenbud, 7 Selwyn Street, Elsternwick, Victoria, 3185 Australia

Melbourne Chronicle

Independent Cultural-Social Periodical

August-September 1984 **MELBOURNE, AUSTRALIA**

Address for Correspondence: Melbourne Chronicle, 7 Selwyn Street, Elsternwick. 3185, Australia

CULTURE AS OFFENCE OR DEFENCE

Yvonne Fein

An old Yiddish proverb has it that you are ushered into society by your dress and shown out according to your brains, which is worth considering in the light of Jewish attempts to be an integral part of the societies of their various host countries throughout the ages.

Culturally, Jews have made their mark. As a minority among an often hostile majority, they have excelled in almost all aspects of artistic life, earning the respect of their non-Jewish counterparts and an enthusiastic following among those who appreciated their work.

Whether or not it was their sartorial elegance which gained them their entree, particularly into the worlds of literature and music, is arguable. What brooks no argument, however, is their amazing dominance in these fields. Germany before 1933 is a particularly good example of this phenomenon, where the Jews made up only one per cent of the population, yet played an extremely visible and constructive role in the cultural development of the times.

The question: 'Why do Jews have such a high profile in these areas?' is one which immediately springs to mind and which is often asked. It is tempting to cite the supposed love of learning and of the arts to which the Jews are believed to subscribe as the obvious solution, but this is simplistic, and indeed a facile response to a complex problem. The reasons for Jewish predominance in fields of creative endeavour possibly have their roots in an historical imperative.

We are wanderers. Since the destruction of the second Temple, we have been strangers in lands which, on the whole, did not welcome our arrival. More often that not, the option of assimilation was rejected. To lose our identity in order to gain acceptance from host nations was too high a price to pay. Certainly there were those who did find this a feasible modus vivendi, and who, in order not to be so palpably different from their neighbours, and not, indeed, objects of derision, chose to eat, dress, pray and behave in the same ways as the people among whom they had been compelled to live. This was not the mainstream of Jewish reaction to the problem, however, and the maxim, 'once a Jew, always a Jew', held true in many cases. The acceptance so hard fought for by converts was often not forthcoming.

There remained an alternative option — that of excellence. In order to be considered equal under unequal conditions, Jews strove to perform, to write, to paint, to sing or to act as well as if not better than those among whom they resided. This was their password, their 'Open Sesame' into worlds which would otherwise have been closed to them. If they were shunned because of their Jewishness, they would use this rejection to their own ends, because true excellence would not, could not be ignored by those who were sincerely dedicated to its pursuit, whatever their religion.

In post-war times, a new trend emerged among the artistic, the creative Jews — that of identity. The holocaust seemed to have added an urgent impetus to Jewish endeavour, and instead of being content to excel in the terrain others had mapped out for them, Jews became imbued with a need to establish and communicate a sense of self through their work. Gone was the attitude: 'I am an artist first and a Jew second.' It was replaced with what amounted to a **need** to say: 'I am a Jew; my art is Jewish, and if we are to survive as Jews, then our art must express our identity — strongly, with virility and with pride.'

The traditions of Peretz and Sholom Aleichem were taken up and pursued with vigour. The most notable exponent of this art form was Isaac Bashevis Singer, writing in Yiddish and virtually unknown except for a band of loyal followers in the United States. With translation came recognition of the highest order. Saul Bellow, notably with his book, *Herzog*, and Bernard Malamud, with short stories such as 'The Magic Barrel', and his novel, *The Assistant*, to name just a few, also wrote of the Jewish experience to an audience that was more sophisticated, critical and ultimately enthused by their works. They exposed, with consummate skills, the dilemma of the Jew among the

Yvonne Fein was appointed editor to the Melbourne Chronicle by the Editorial Board.

The "Melbourne Chronicle", published by the Jewish National Library and Cultural Centre "Kadimah", aims to deal with cultural, communal, social, political and religious issues of interest and relevance to the Jewish community.

In keeping with this aim, the "Melbourne Chronicle" invites contributions of articles, poetry, short stories, critiques and reviews from all interested members in the community. In particular, it seeks to serve as an outlet for local creative literary talent.

The opinions expressed by contributors to the "Melbourne Chronicle" are their own and do not necessarily represent the views of the editorial committee or of the Kadimah organisation.

Gentiles, his ambivalence, often his self-hate and his inability to be who he was openly, without guilt-ridden complexes.

Chaim Potok, writing on a level perhaps more accessible to the popular reader, with books such as *My Name is Asher Lev* and *The Chosen*, brought these issues into wider circulation, and they were pursued by writers such as Phillip Roth and Joseph Heller to an extent that aroused furore and outrage among many Jewish readers.

Instead of characterising Jewish problems, these latter two writers tended to caricature them with incisive, and often brutal thrusts of black humour which was good for sales, but not so good, perhaps, for our self-image and for the image we wanted others to have of us.

Jews are nothing if not able to laugh at themselves. It is widely accepted that Jewish humour is most often directed back upon ourselves in critical appraisal of our faults and foibles. This ability to be self-mocking is valuable, and I would be the last to suggest that we should not criticise the absurdities which so abound among us. It is important to state, however, that caricature is simple and that true representation — whether humorous or serious — is a lot more difficult to achieve and a lot more time-consuming to establish. The reactions to the latter are not as immediate nor as satisfying as the instantaneous belly-laugh which usually greets the more basic portrayals of the Jewish mother and her Oedipal son, for example, or the materialistic father who has no time or interest for anything but profit margins. The worn out stereotype of the xenophobic Jewish family — particularly its older generation — is another easy laugh-getter, with plenty of room for those tired old jokes to be trotted out about 'shikses' and 'shkotzim' having no place at the Shabbes table.

Just as irony and satire are superior to sarcasm, so is honest characterisation superior to effect-seeking caricature.

The Jew as an artist must be able to draw that distinction, and, in seeking to establish his identity in the upper echelons of creative endeavour, must not sell his cultural birthright for that mess of pottage which promises speedy gratification in the short term.

The Jewish Reactions & Responses to the Phenomenon of Anti-Semitism in Wilhelmine Germany — 1890-1914

Yvonne Fein

"In the end," writes Stephen Poppel, "the Zionists proved to be right, but they were more right than they ever realised."

"They were wrong," states Peter Gay in his essay on German Jews in the late nineteenth and early twentieth centuries. "But they had good reason to believe that they were right."

Poppel and Gay were drawing conclusions about two totally disparate groups of Jews: the former referred to the radical Zionists who at least preached, if not wholeheartedly practised, emigration from Germany to Israel; while the latter dealt with the 'acculturalised' or assimilated German Jew whose Deutschtum came first and Judentum second. The assumption both historians seem to have in common, however, is that the German Jews of the Wilhelmine period did not understand the phenomenon of anti-Semitism very well at all. Gay depicts his subjects as having been justifiably deluded, while Poppel, granting his integrity and courage, goes on to conclude that although their speeches and writings revealed that they had correctly identified many of the problems which would later beset their fellows, their deeds were significantly less radical than their words.

In the light of what happened in Germany in 1933 and onwards it is tempting on the one hand to remark that it is entirely irrelevant how the Jews of Wilhelmine Germany understood and responded to the anti-Semitism of their time. Not even the most prescient radical in the 1880s could have anticipated and therefore taken steps to prevent or escape from the nightmare of the Hitler regime. On the other hand, it is also possible to take the stance that if a Jew at any time, in any place, insists on closing his eyes, he should not, thereafter, complain about the terrible darkness.

Both these viewpoints, however enticing, are nevertheless fruitless because they invoke what I will call the spectre of retrospectivity and allow the historian to be clever (as in the case of Uriel Tal), or bitterly all-knowing (Gershom Scholem is a good example of this) with the benefit of hindsight.

A far more credible approach is to look at the Jews' understanding of and responses to anti-Semitism in the context of the times and ask, as does Michael Marrus in the introductory passage of his essay, ". . . what **was** it reasonable for them to expect? And what kind of a Jewish policy made sense in this, the post emancipation era?"

To this end I would like briefly to examine the phenomenon of anti-Semitism itself in Wilhelmine Germany (and in the years directly preceding it) as perceived by various historians, and then proceed to a discussion of the Jewish reactions of the times. The answer to the question of the effectiveness of their response as a result of the judgements they made regarding their situation will hopefully emerge along a moderate line. That is to say that the German Jews, being a minority, were unquestionably at the none too tender mercy of the majority among whom they lived. Nevertheless, they displayed a considerable amount of optimistic naivete, which the period did not justify, about their position and their future.

Until the establishment of the Centralverein deutscher Staatsburger judischen Glaubens in 1893, anti-Semitism in Germany received little or no organised opposition. The energies of the Jews had been largely spent in a battle for complete emancipation which had spanned three-quarters of that century. And that battle had produced a very strong belief among both the advocates and the opponents of emancipation: Jewishness, especially overt, separatist practices (such as dress, diet, worship and occupation, in short, living), were undesirable. To be accepted into the mainstream of German life, conversion was recommended, and, failing that, at least a conscious and effective abandonment of the Jewish modus vivendi. The corollary of this self-abnegation in the bitter fight for emancipation, writes Schorsch, ". . . decisively affected the self-esteem and the self-image of the German Jew". Self-hate and the oxymoron of Jewish anti-Semitism were common phenomena.

Before 1878, however, anti-Semitism was neither a legitimate political force nor an organised militant entity in German life. It may have been fashionable to be discreetly anti-Semitic, to exclude Jews from one's social circle and to consider them different in their mercenary and pushy attitudes to business and life in general. But, as Stern points out, ". . . until

the end of the 1870s anti-Semites were even less socially acceptable than their victims, the Jews. The anti-Semites were outsiders, trouble-makers, anti-Bismarck cranks; they lacked dignity and decorum . . ."

The two main factors contributing to 'legitimate' anti-Semitism had a convincing political veneer. Firstly, the Progressives, Bismarck's chief enemies in the Reich, were led by Jewish politicians. It was therefore in his interest to board the anti-Semitic bandwagon. "With friends like the Progressives the Jews could count on having powerful enemies," writes Stern. So Bismarck could support with equanimity and his customary political expediency, the propositions advanced by Stoecker, the court Chaplain, and by Treitschke, politician and renowned historian, regarding the undesirability of Jews.

This was the second factor. Two supposedly learned and highly regarded public figures lent racism respectability in the highest circles. And racism itself, with its concomitant xenophobia, was being legitimised by the ornamental accessories of the then very fashionable scientism. Fear also became a motive for anti-Semitism: paranoid fear of the Jews' supposed power to control and corrupt the fabric of German life.

Hans Joachim Bieber, in an essay devoted primarily to explaining the political and economic tensions in Germany from 1880 onwards, proposes quite forcibly that the rise of anti-Semitism had far less to do with the fears and irrationality existing between the host-country and its minority group than it did with an agrarian society converting to industrialisation. However, I find this apologetic intellectualisation far less acceptable than Stern's summation of Bleichroder's life and, in it, a terse assessment of the quality of Wilhelmine Germany's anti-Semitism:

"In the beginning of the anti-Semitic agitation," writes Stern, "Bleichroder was its star witness. If he had not existed, the anti-Semites could not have invented him. He was a hostage until anti-Semitism was so prevalent a phobia that it no longer needed him as evidence."

Having thus dealt (very) briefly with the manifestations of anti-Semitism, I come now to the German Jews' understanding of this phenomenon which enmeshed and ultimately destroyed them. It contains the tragic irony that these Jews saw themselves as Germans first and Jews second in a love affair with Deutschtum that was largely unrequited, though they preferred to remain blind to the one-sidedness of the relationship.

Whether one uses as a yardstick for this statement the critical writings of historians such as Peter Gay, Ismar Schorsch or Jehudah Reinharz, or whether one reads the poetry of Else Lasker-Schuler, the prose of Franz Kafka or the psychology of Sigmund Freud, the conclusion is inescapable: Deutschtum was primary; Judentum secondary.

There can be no doubt, however, that the three historians whom I mentioned perceived the German Jews' understanding of anti-Semitism in different ways, albeit arriving at similar conclusions.

Peter Gay takes a strong assimilationist line and proposes that the enormous cultural, philosophical and scientific contributions made to Germany between the accession of Wilhelm II and the start of World War One were made by cultured and educated Germans many of whom just happened to be Jewish, but which factor had little if anything to do with the issue of their input. He makes a strong case for the intellectual brilliance of the times rather than that of individual ethnic groups; and when writing of the much-criticised conversion of many Jews to Christianity in this period, he minimizes its importance by stating: "One thing is certain: waves of anti-Semitism created wavelets of conversion; times of calm reduced the urge to join the safety of the dominant denomination."

In no uncertain terms he argues that for all the Jewish intellectual and artistic output there was a vast if not disproportionate amount of mediocrity among this work. And he discredits as myth (one which he claims was as much propagated by the Jews as by their detractors) the theory of Jewish dominance and superiority in the fields of endeavour outlined above.

It is interesting to contrast Gay's view with that of Frederick Grunfeld. Grunfeld makes the point in a chapter tellingly entitled 'A Family Resemblance' about the Grenzjuden — the Jews on the edge who were always conscious of their origins whether they converted or not and who could not separate this consciousness from the art or science they created:

"It was precisely this problematic stratum of 'marginal Jews'," he writes, "which supplied most of the artists and intellectuals who helped to make the most exciting epoch in German intellectual history. The very precariousness of their position astride the two cultures gave them an extraordinary vantage point from which to survey the European cultural landscape."

What emerges very clearly from these entirely disparate views is that the Jew was an outsider, saw himself as such and tried to become an insider, as it were. Whether Gay wishes to concede 'Jewish brilliance' or not, (and I am not sure that I want to, either) he must acknowledge their contributions in every field, ranging from economics and business through science and industry to art and culture. The percentage of Jews in the population was undeniably small in relation to the scope and size of their contributions.

But this underscores the point I wish to make: the Jews of Wilhelmine Germany, for all their Deutschtum, did not understand with any real perspicacity the phenomenon of German anti-Semitism. It made them ambivalent, perhaps breeding a love-hate relationship between them and the Fatherland. That is to say, in many cases they loved Germany and hated themselves for their Jewishness. It made them strive for excellence in myriad fields in order to gain acceptance, and in many cases this led to great wealth and prosperity — a self-defeating exercise because it often inspired jealousy and hostility instead of the respect they craved. And they became fiercely patriotic. The Jews had a fervent need to be seen to be undivided in their loyalty towards the land which had granted them such freedom. They wanted no question to exist in the minds of the Germans that their Jewishness could in any way detract from their love of Kaiser and country. In many cases this led to humiliation because only very few Jews could become officers in the army. Bleichroder's son, Hans, was one of the last Jews to become a reserve officer in the Prussian military. Between 1885 and 1914 no other Jew was granted such a promotion.

In the 1880s, when it was fashionable in cultured circles to yearn for the 'modest Jew', those yearning alongside their Christian brethren were the Jews themselves!

On the other side of the coin of this assimilatory mentality and sense of selbst-Hass were the centralverein, the Zionistische Vereinigung fur Deutschland and the continuation of the 'Haskalah' — the Jewish enlightenment. These were movements in response to the phenomenon of anti-Semitism and they balanced the self-deprecating element. How effectively they did so and how effective a response they were altogether is what I would now like to examine.

That unity and organisation by Jews were necessary in the face of united and organised opposition was glaringly apparent to the founders of the Centralverein. They realised that they were up against the combined virulence and prejudice of such large and powerful groups as the Agrarian League, the Pan-German League and the German Federation of Commercial Employees. What they learnt from these organisations was that the voice of many is more effective than the voice of one. But what they had to combat, which was almost as daunting as the anti-Semitism itself, was their own, internal disunity, scorn,

and fear of arousing the ire of the Germans who had granted them this much-vaunted emancipation. Never had the adage: 'Where there are x number of Jews, there will be X x 2 number of opinions', held so true.

Written into the opening paragraph of the Centralverein's constitution, as Schorsch points out, was the stricture that "the cultivation of a sense of German identity was incumbent on every member. But in the face of rampant anti-Semitism, self-respect dictated a fearless recourse to public self-defence".

These two requirements probably best sum up the ambivalence of the Jew towards his benefactors/oppressors in Wilhelmine Germany. As Schorsch goes on to argue, they also show the awakening of a Jewish consciousness that up till then had been dormant. Jews were no longer prepared to allow slanderous allegations to continue against them as a race in the press, at public gatherings or even in the constitution. They were ready to counter these occurrences in the courts. (A large number of their membership consisted of lawyers.) And this they did with increasing effect and success. But the law courts represented more than just a means of retaliation. Use of them indicated a fundamental change in Jewish self-perception. As Lowenfeld stressed, they were there to be used, not feared; and by using them Jews were simply demanding the protection to which their new status entitled them.

It is important to note, however, that this legal action was not overwhelmingly popular initially with the German Jews within and outside the Centralverein, and that it was not until 1898 that the first endorsement from a Jewish newspaper (in this case, Die Allgemeine Zeitung des Judentums) appeared. Until then, newspaper coverage had been sparse, and what little there was had been hostile.

Ultimately the Centralverein did succeed in raising the level of Jewish consciousness and pride in the decades before the war.

Jehudah Reinharz goes one step further than Schorsch in his explanation of the functions of this organisation and the attitudes it bred. While acknowledging the Jews' loyalty to Deutschtum, to German Gesinnung, over and above their loyalty to Judentum, he raises the interesting point that: "Ironically, the establishment of an exclusively Jewish organisation strengthened their feelings of Jewish identity, even if overt manifestations of loyalty to Judentum were lacking. Members of the Centralverein achieved a certain sense of pride and honour in their defiance of the temptations of conversion and the onslaught of the anti-Semites".

Mention must also be made of those Jews who established and joined the Zionistische Vereinigung fur Deutschland. Eventually the most radical of all the Jewish-organised responses to anti-Semitism, it, too, started off as a post-emancipatory intellectual exercise in uniting the Jews of Wilhelmine Germany under a banner of pride rather than a banner of shame. It also had its practical, philanthropic side inasmuch as it raised money and sent victims of the Polish and Russian persecutions to Palestine. But it did not endorse an all-encompassing policy of emigration — that is, all Jews must go to live in Palestine and make this aspiration an integral part of their Weltanschaung — until 1910. Even Herzl, the founder of the Zionist movement, was content to wait upon and work for outside political assistance for and consent to the establishment of a Jewish homeland rather than assert the Jews' right to Palestine by wholesale emigration.

Although, as Stephen Poppel points out, the Zionists, and more particularly the radical Zionists, seemed to have the clearest idea of the direction which German anti-Semitism was taking; and although their responses to the phenomenon were more realistic than those of other Jews, it should be noted that at no time did their membership exceed nine thousand (out of the 500,000 Jews living in pre-World War One Germany) as compared to the Centralverein's membership which, by 1916, claimed to represent, both individually and also through communally affiliated bodies, up to 200,000 Jews. It is also relevant that the ZVfD endorsed the view — similar to that of the Centralverein's — that some sort of national pluralism was possible.

Few German Jews, it seems, were able to separate themselves from the aspiration towards Deutschtum. And therein lies the tragedy of their understanding of and response to the anti-Semitism of the period. While many claim — and with some justification — that the Jews held themselves apart from the mainstream of German life; that they could not and indeed did not **want** to relinquish this sense of their own otherness which was, in a sense, eingeubt, they also could not relinquish the very palpable need to be Germans. Time proved these two needs to be incompatible.

However, it is not, I believe, invoking the spectre of retrospective 'wisdom' to concur with an assertion made by Poppel in the concluding chapter of his book:

"The statement," he writes "that the Jews in Germany faced strong enemies with the support of weak friends is more than an expression of our own retrospective knowledge that in the end their enemies were **too** strong and their friends **too** weak for them to survive. Rather, it is a judgement that could have fairly been made by contemporary observers, as in fact it was."

While not supporting an 'inevitability-of 1933' — theory, Poppel's assessment does indicate, at least to a small extent, the quixotic nature, the futile yet pathetically comprehensible desire of the Jews for Deutschtum. It highlights, too, the difficulty involved in orchestrating a comprehensive and effective response to anti-Semitism in Wilhelmine Germany.

ENCOUNTERS OF A HUNGARIAN JEW — Part 2

by Andrew Furst

Almost as soon as he returned, he asked me if I heard anything about Janos Voros. I traced his girlfriend, who also used to work for my father, but she didn't know his whereabouts. One day my father got an address, and not unlike a bloodhound followed the scent. He was still weak and unsteady, and walked with the help of an umbrella. I went with him. At every address we got a forwarding address, but no sign of him. Finally, one day in April we were informed that the police picked him up that very morning. We went to the police station. While I was inquiring from the policeman on duty, my father disappeared in a flash. A split second later shouts, commotion at the end of the courtyard, a man cutting firewood and my father breaking his umbrella on him. It was Janos Voros. Several hefty policemen had to restrain my father, he was in an incredible rage, he'd have killed the man. A sergeant and myself took a long time to quieten him, until he was ready to give a statement, though they had more than enough evidence to hang him. My father was shattered. He didn't track him to give a statement, he came to kill him. Janos Voros was duly tried in a proper court of justice, among many others my father giving evidence against him. He exhausted every avenue of appeal and by the time his case went to the High Court, my father was over his period of revenge. He was called to give evidence again and I heard from a friend who happened to be there, that a silly old Jew tried to save

the mongrel. Again, that was my father. Of course he didn't want to see him go free, but didn't want his blood on his hands either. One day the following year I reported seeing a man looking suspiciously like Janos Voros. Father had to walk all the way to jail and hear it from the governor himself, that Voros was safely under lock and key. He was finally executed sometime in 1947. Justice was not done, as he had only one life, but the best that could be done.

War crimes trials and the executions following them were the next chapter in my father's course of rehabilitation. The Hungarian Fuhrer Szalasi and his henchmen were caught by the Americans in Germany and returned to Hungary. A trial was arranged to be held in the concert hall of the Franz Liszt Conservatorium, the only hall large enough with a roof not blown away by bombs or artillery. One mock trial had already been held there in the first few days of liberation. Communists and Jews were sent to the Russian front in 1941 in punishment work battalions. They were guarded by an Hungarian military crew, under orders to make sure none of their charges would ever return. In the debacle of Voronezh in 1942, the whole Hungarian Army was destroyed. My own brother Michael was there in one such work battalion. In my mind's-eye I can still see the newsreel showing the commanding general and his staff returning. They were the only ones to do so. Their army was dead or in captivity. The captured communists made their way into training camps and the Red Army, some even became officers. One such officer recognised a member of his crew who cruelly mistreated them. A mock trial was held in the concert hall, the man condemned to hang, all in a couple of hours. He was dragged to nearby Korond, hanged on a tall lamppost, with a placard affixed to his chest: Such is the fate of fascist murderers. Days later he was still up there, a truly shocking sight, head swollen to double its size and decomposing. Incidentally, Korond was a square on the Boulevard, renamed Hitler square during the war. It was re-renamed, no prizes for guessing, Stalin square early in the peace by boot licking city fathers. The Russian city commandant showed more taste and ordered the old name reinstated. Today it is called Lenin square.

Fair trials were something of a novelty in Hungary but the new provisional government was determined to give Szalasi and his mob a fair trial. Interest in the forthcoming legal proceedings was tremendous. Tickets were needed to be admitted, but none were to be had. To this day I don't know how my father managed it, but he had two tickets for every day the court sat. School already resumed and I had to wag it, in order to be with him. He was an excitable person at the best of times and the times were far from the best. I felt I ought to keep an eye on him. I wasn't particularly interested, I convicted them to my satisfaction long before. But in a court of law it wasn't easy to prove that mass murderers were indeed mass murderers. Mountains of written evidence were being presented, turning the proceedings to boredom. But one day Szalasi was being cross-examined on the fate of thousands of Jews he sent on foot to Germany. His replies were insolent in the extreme. The prosecutor kept his calm, but father was getting more and more agitated. Szalasi said "I drove on the Vienna highway every day, as I lived in that direction and I never saw a Jewish corpse walking on the road". Indignant murmur in the courtroom, I had to hang onto my father who wanted to jump with fury and we were sitting in the first row of the balcony. Referring to the murmur, the prosecutor remarked quietly "Your fellow citizens obviously disagree with you". Szalasi slowly turned to face the audience and said "Those are not my fellow citizens, they are Jews!" That did it. The exclamation was greeted in silence by all, except my father. There was no restraining him, the best I could do was to save him from falling overboard. He jumped up, shouting in a rage, beginning with you trash! you garbage! An odd thing to remember, but I still can't help feeling astonished that he addressed Szalasi in the familiar thou, rather than the more distant you. Szalasi pulled his head in, literally. So did I. I would have liked to disown the old man, but that was not possible, as in between raging at Szalasi, he was cross examining me: "didn't you yourself see it?" The court came to a standstill, my father had the floor. I knew our days were numbered, I could see the presiding judge whispering to a policeman and point in our direction. Two policemen picked up my father by arms and legs and carried him out, the old man turning his head back and yelling all the way to the door. We were unceremoniously thrown out. No matter, we were back again in the same seats next day, after giving me an unqualified assurance that he'd behave himself. Any idiot could see the prosecutor was too soft on Szalasi, somebody had to tell him where to get off, but now that he did he'd sit back and listen.

All the accused were condemned to hang, in the fullness of time appeals were rejected and presidential clemency turned down. Three of the lesser mongrels had had their sentences commuted to execution by firing squad. It was possible to witness the executions, but admittance tickets were needed and these were quite impossible to obtain. Heaven only knows how, my father managed to get two. First to go was Basch, leader of the Volksbund, organization of local ethnic Germans. I listened to his trial right through, listened to his Jewish mistress giving him a good character reference. I knew something else about him also, not mentioned at the trial. The Mother of a friend of mine got a job with false papers on Basch's staff as cook. She was frightfully orthodox and had to have kosher food. She decided the best way to get it was to conduct a kosher kitchen for Basch, of course without his knowledge. After the war she was forever trying to convert me to orthodoxy and one of her punchlines was Basch's kosher kitchen. If a Nazi could appreciate kosher food, then maybe I ought to attach more thought to its importance. She never even saw the funny side of it. Basch died without ever finding out. On the scale of mass murders his crime was fairly minor: He only sent a few tens of thousands of ethnic German kids to their deaths. So he was to be shot. He was brought to the courtyard of the Marko Street prison. I went to school opposite the red brick prison for two years and never knew it had a courtyard. The sentence was read, Basch blindfolded, escorted to stand in front of sandbags, ten warders with rifles facing him. On the shouted command of an officer, the crackle of rifles, deafening in the small courtyard, pandemonium, some spectators were hurt from ricocheting bullets. Basch was writhing on the ground for what seemed an eternity, ages before the doctor with the stethoscope on the man's chest pronounced him dead. I did not wait around for the next two to be shot that day, or any other day. My stomach was revolting. I pushed through the crowd and left. My father stayed to the end. It gave him some satisfaction to see the dogs die for the killing of five sisters and one brother. He went to all the other executions, culminating with Szalasi on the gallows. He described them all in minute detail without a hint of gloating or some perverse enjoyment, just getting an eye for an eye, if that was at all possible. He saw Jewish kids hanged in Auschwitz for the major crime of stealing a rotten potato, or something equally monstrous. I didn't.

Of course, he detested the Nazis. Unfortunately, there was no love lost between him and the communists either. This was unfortunate inasmuch as they were becoming the new masters in Hungary. Basically, he was a child of the free enterprise system, as free as it could ever get in a semi-feudal country. He had his own shop at 18, at least until it was nationalized during the ill fated communist regime of Bela Kun in 1919. Though he always managed to land on his feet, this time in the early 1950s the writing was really on the wall. The shop on Terez Boulevard became a prosperous wholesale textile business by then, but was progressively being strangled by the economic policies of the new government. There was no hope of beating them, so he joined and was made general manager of a state textile concern, with chauffeur driven car and all imaginable perquisites. Of course, it couldn't last. When

Rakosis purges got under way, he was arrested. Together with my brother, whose only crime was being his father's son.

We had no news of my brother since the middle of 1942. We hoped he was alive somewhere in the Soviet Union, but hope was beginning to dim. Until on Yom Kippur eve 1945, just as we were ready to leave for Kol Nidrei, a chap in Russian uniform knocked on our door. It was my brother, back from his odyssey, making ours the luckiest family ever. Mother, father and two sons have all survived war and German occupation. Never have I met, or even known of another Jewish family, who could boast of the same luck.

This time round in the 1950s many officers of the State Security Police — the Hungarian KGB — were Jews. As was the chief of police and the two most important people in the government hierarchy Rakosi and Gero. According to an apocryphal story, when a delegation of Jews visited Gero and trying to ingratiate themselves referred to his Jewishness, he denied it indignantly, and had them thrown out. Obviously he thought of himself as a socialist, not as a Jew, as if the two were mutually exclusive. His compatriots thought of him — to paraphrase Szalasi — simply as a bloody Jew. Prior to the war most Jews in Hungary belonged to the middle classes. Now they were being persecuted, partially by their own kind, not as Jews of course, but as class enemies. Some people just can't take a trick. Eventually, my father and brother were released, but there was nothing more to look forward to in Hungary, if there ever was. The Hungarian revolution of 1956 was still in the future. After having been an unwilling participant in two world wars and several revolutions, to no one's regret, my father actually managed to miss the revolution of 1956. For my parents arrived in Melbourne on Anzac day that year. To a new beginning at age 66, penniless and broken in health. But they had each other, the blessed peace and tolerance of this country and most of all their grandchildren. My son Paul was born on the day of their arrival. In spite of being a public holiday, it was a busy day. Until the baby finally decided to make his appearance, I couldn't decide, whether to take my wife to St. George's Hospital in Kew, or head for Station Pier, Port Melbourne. In the end everything dovetailed beautifully, and my parents visited their fellow new arrival on the way to their new home.

Auschwitz left my father with severe diabetes and a drastically weakened heart. As time passed, breathing itself became hard work for him. But it never stopped him. In no time at all, he had a stall in Victoria Market. Not only did he make the money they needed, but enjoyed the experience tremendously. When his health worsened, he restricted his enjoyment to Croydon Market once a week. I can still see him sitting there, recommending his wares "very nice, very nice" almost the only English words he knew. A complete inability to master the intricacies of the English language didn't bother him in the slightest. For weeks I tried to teach him the citizenship oath, in vain. In the event, it was never even required. To the everlasting credit of the Department of Immigration, the Australian oath of allegiance was administered via an interpreter in Hungarian. At election time they would walk off seriously to the polling booth to discharge their duties as citizens, and cancel out each others votes in the process. To my father, Labor or communist, there was no difference. My mother was a little more discerning.

In addition to all his activities he took up gardening, it became an all consuming hobby. The very prototype of the Central European Jew, who spent all his spare time in coffeehouses in the past, became a keen gardener with particularly green fingers at 70. His only regret was, that he wouldn't nurse his beloved trees and shrubs to maturity. Time was running out. He became more and more disabled. It took two, then three injections a week, just to keep him breathing. But he was active to the last day and the end came almost unnoticed. While watching TV in the evening, with my mother at his side, his heart stopped. He was 74.

And so it came to pass, that Joseph son of Samuel, born in a tiny Hungarian hamlet, was buried in the front row of the Carlton cemetery, overlooking the lawns and trees of Princess Park. He would have approved. My mother who was in perfect health until then, followed him to his side four weeks later. Though surrounded by a loving family, life without the old adventurer apparently wasn't worth living. A massive heart attack carried her off in minutes. Both my parents entered the heavenly gates without pain, a privilege reserved for the righteous. Their grave was adorned with the flowers my father raised and so lovingly tended. May their dear souls rest in peace.

DISCOVERY IN VENICE

Serge Liberman

The Prado in Madrid took the breath away, the London National Gallery deprived the nights of sleep, and the Louvre and Jeu de Paume in Paris kindled the blood to ecstatic seething as Marguerite and I, married scarcely a month, tramped around the streets of Europe in pursuit of Rembrandts and Vermeers, El Grecos and Goyas, Manets and Van Goghs. Not to mention those other creations of magnificence, Versailles, the Vatican and, if only time had sufficed, the Rizhsmuseum in Amsterdam. But go try to include the best of the centuries in a fleeting fugitive five-week schedule.

We had promised ourselves, Marguerite and I, the trip long before. The plan was simple. To get married, spend a week in an Albert Park motel while finalising preparations and then set off abroad before the shackles of possessions — solid brick, household appliances, furniture, babies — and the concomitant commitments to mortgages and overdrafts bound us obdurately to tethering middle-class captivity.

The plan was simple indeed. But at what cost! Marguerite in marrying me had affectively said goodbye to her family, the intense staunchly Catholic Arthur and Mary Corcoran and her brother Peter, while my parents Aryeh and Leah Goodvach, while not wholly disowning me, their only son, had made it plain that if I wished in the future to visit them, it was to be either without Marguerite or at a time when they were not otherwise entertaining their friends. Their shame, after having given me what they considered to have been a proper Jewish upbringing — Sunday school, Jewish youth clubs, Yiddish spoken in the home, the best of Sholem Aleichem and Peretz and any number of Jewish books — was stingingly acute, and if they did attend our registry wedding, it was because they could not — it was simply not in their nature — permit themselves to remain childless after expending so much effort upon me, a child born in wartime Europe during what were for them the most harrowing years of their overall hard and unhappy lives. I understood their grief. I was not so obtuse as to minimise it. I wished, I wished, yes, to please them, to give them that naches that any parent craved for from children and grandchildren. And several times I had separated from Marguerite to stand back, as it were, and study our relationship and all its implications

with whatever objectivity I could muster. And Marguerite, in deference to her parents, had done the same. But we kept drifting back together, each separation followed by a reunion more violently intense than the preceding one till nothing short of overseas escape by one of us — or death, to use the hyperbole of the Romantics — could part us. For whatever she saw in me, in her there was gaiety and gentility, pleasure and sound sense and an absorbing accepting openness that banished every tiniest mote of self-consciousness that with other girls I had never been able to shed. Or perhaps rather than self-consciousness, it was the doubt that I could ever meet their later expectations as I then perceived them. Marguerite was not ambitious. Not in the material sense at least. Her conversation when we spoke was of finer artistic things, of the potential inherent in each person to realise himself creatively — through his work, his family, through one of the arts — and of service, utility and value to others, and less of houses, suburban gardens, girlfriends' children, lucrative jobs.

But perhaps I magnify the differences or distort them unfairly or seek impossibly to give rational reasons for what the overheated blood and the nerve fibres tingling in every excited quivering pore dictate — Why elaborate? Enough to say that I loved Marguerite. Those who have themselves loved will understand; those who have not, may they yet discover for themselves the grandeur and the helplessness, the ecstasy and the brutality of love.

So we married, flew overseas, left family behind, Marguerite bearing with her her father's grudging cold embrace and I my mother's tears as at the airport — how she clung! — she said, "Write at least. Give us back something of what you are taking away".

We landed at the Barajas airport in Madrid on a dry sunny day in April — a day such as are depicted on picture postcards and travel brochures. Marguerite, descending the gangway ahead of me, travel-bag slung over a shoulder, wore a bright red poplin coat and a broad scarlet band around her lavish blonde hair. Among the darker Spanish girls who flitted friskily about the terminal, she stood out splendidly exceptional and I was glad when a photographer approached and said in broken English "Pliz, Senora, una photografa per your 'usband". Caught off guard and exhilarated by her descent to new, possibly exotic, adventures, Marguerite was captured on the crest of an enchanting spontaneity. She laughed, her teeth shone, her keen eyes squinted just that jot in the lustre of the sun and what I carried in my wallet from then on was a portrait of delight, naturalness and buoyancy that betrayed not in the slightest the tedium of what had been a long unbroken flight.

Having deposited our luggage and refreshed ourselves in a two-star hotel in the Calle de Lope de Vega, Marguerite even more than I was impatient to take to the sunwashed streets and alleyways of Madrid. A graduate in literature and fine arts with a tutorship awaiting her on our return home, she had made up her mind to visit the monument to Cervantes in the Plaza de Espana, the Palacio Real and, inevitably, and above all, the Prado Museum. While she dressed, I bought a map and guide-book from the desk clerk, returned upstairs and studied them briefly. Marguerite, smelling appetisingly of ripe strawberries, braced her smooth downy arms about my neck. I kissed her on the nose, on each eyelid. She nibbled at my ear, blew into it, and said "You be Don Quixote and I, loyal Sancho, shall forever follow".

Don Quixote then, and Sancho Panza, we chased after windmills in the streets of Madrid. We walked, holding hands, waists. We sauntered along huddled shadowed stall-lined lanes and wide stylish modern avenidas; we circled the lavish spouting fountains of Cybele, Apollo and Neptune; passed banks and offices and ancient churches; and strolled between the balmy immaculate lawns and flower beds of the Botanical Gardens, pausing repeatedly before gates and statues and facades to marvel as structures that under the European sun seemed infinitely more exquisite than anything else we had ever known or seen back home.

Then, seeing the columns at the entrance to the Prado Museum, Marguerite with a cry broke away and ran ahead.

"Last one there is a Philistine!" she called.

I paused momentarily to watch her. I couldn't help but smile. Her hair, shimmering mercury from a distance, rose and fell rhythmically. Her shoulders swayed. Her heels clicked on the pavement — like castanets, I thought. Once she looked back and beckoned me with a hand. Then she ran on, stopped before the statue in the Prado forecourt, taking deep breaths, and, as I approached, bent forward, placed a hand upon a tilted hip and mocked ever so mildly, ever so lovingly, "You poor old man you, my hero, my knight".

I grasped her by the waist and swung her around. We laughed. A Spaniard passing by looked at us with inquisitive eyes. He walked on with a studiously measured gait and from some way off turned around and smiled.

That night, we didn't — couldn't — sleep. Through dark hours, to the fitful flickerings of neon lights, to the humming reverberations of the odd passing car, to the disconnected selves of nocturnal voices exploding in the Spanish calls below, we touched, clung, mauled, loved, loved again and writhed, our bedsheets in anarchic disarray, as we were borne, Marguerite and I, on vaulting crests of exaltation, our skins moist and burning, pores tingling, muscles at electric pitch. For we had that day touched splendour and genius and had in turn by them been touched. Over and over, majas and jesters crowded the darkness of our hotel-room and, with them infants and apostles, monarchs and rebels, angels and peasants, assaulting our inflamed senses with their breath-depriving perfection, of form, colour, movement and expression. Over and over, Velasquez' spinning-wheel turned — we could imagine its very whirring — El Greco's Christ agonised on the cross, Goya's hay-makers revelled on the threshing-floor. And martyrs protested, philosophers laughed, madonnas meditated and virgins wept. By morning, we had levitated to a new enhanced ecstatic pitch that, even unslept, we could not wash, dress, breakfast quickly enough to take to the streets, the alluring, scenic, peopled, sun-drenched streets once more.

We stayed in Madrid three days. We took a guided tour of the city which included a visit to Marguerite's Cervantes monument and the grandly sumptuous Palacio Real; as to a magnet, we also returned to the Prado three times more; we bought a filigree jewel-case and hand-carved wooden effigies of Don Quixote and Sancho Panza in the Puerto del Sol, sent detailed glowing letters to our families back home and, on the last morning, coached back to the Barajas airport to board the plane, destination: London.

In a postscript to her letter, the last of three — Marguerite could never write any letter without a string of afterthoughts — she had written, "Whatever you may say, Father, marrying Reuben was the best thing I could have done"; while in referring to Marguerite, I wrote merely, "We are happy and the weather has been uniformly fine".

London, to Marguerite, was Milton and Ben Jonson, Dickens and Swift; it was also the National Gallery and the British Museum, St. Paul's Cathedral and Westminster Abbey. To me, a fledgeling lawyer, it was constitutional monarchy and nineteenth-century liberalism, the Houses of Parliament, Hyde Park and the Tower of London. And it was, for totally different reasons, Petticoat Lane and Portobello Road and A Kid for Two Farthings and Israel Zangwill and any number of generations of Solomons and Jacobs and Levis and Beckys and Sarahs and Malkas. And for both of us, it was Covent Garden and the Royal Festival Hall, the Shaftesbury Avenue theatres and Madame Tussaud's. Russell Square our launching-pad, we assaulted

London anew each day, leaving our tiny flaking gas-heated room before nine in the morning, returning only late at night, tired to be sure, but nonetheless a-quiver, after reaping Fidelio or Pinter or Shakespeare or Arthur Miller. If, upon landing at Heathrow, ten days in London seemed sufficient, by the time of our departure, they had proved, however frenzied and crowded, yet too brief, mere flickers, fleeting. We left with images of Rembrandt's world-weary eyes pursuing us whichever way we turned, with the echoes of whispers magnified in their reverberations under the perfectly hemispherical dome of St. Paul's, with the resonant eloquence of dispute in the plushness and formality of the House of Commons, with the contrasting cacophony and garrulousness of toothy thick-lipped Jewish traders at the teeming Sunday market in Petticoat Lane on which, Marguerite, pausing amused over a valueless trinket, a mock-leather coat, a silken scarf, over and over remarked, "How colourful, how novel, how quaint". Once more we wrote home — we could not write enough — Marguerite impressing her parents Arthur and Mary Corcoran with the stateliness of that mausoleum of the greatest of England's sons that was Westminster Abbey, I elaborating jauntily on the scraggy loose-jacketed East End haberdashers, jewellers, grocers and blood-aproned fishmongers that may have reminded Mother of Warsaw and Father of Lodz.

Long before leaving for overseas, when planning our itinerary, Marguerite had said, "They say there's a wall of Da Vincis at the Louvre. And then the Impressionists — Van Goghs, Manets, Renoirs — at the Jeu de Pauna. And we must climb the Eiffel Tower and visit the Arc de Triomphe, the Champs Elysees, the Notre Dame. We won't dine at Maxim's, of course, but we can on our budget at least stand in its doorway if it rains".

It didn't rain. Descending at Orly airport, Marguerite reminded me of the title of a film "April in Paris". And April meant Spring, wisp-clouded skies, crispness, romance, invigoration. The city was bright, its stone facades refurbished to whiteness, the Seine by whose bank we rode to our hotel shimmered delicately under its sturdy ornamented bridges. Marguerite, like a child in her seat by the window, pointed to this structure and that and said, "That must be the Tuilleries and there, I'm sure of it, is the Place de la Concorde and way over there is the Left Bank, the Latin Quarter — Satre, the Existentialists, the intellectuals and all that — and the Sorbonne can't be far away and Montparnasse and . . ." Her face was mobile, immensely elastic, her excitement contagious. I leaned as close as I could towards her and smelled the luscious strawberries in her hair. I held her hand and felt its tremor, its softness, its moisture.

"A girl can lose her heart to Paris," she said with a sunny laugh and I answered, "Well, please, do leave some of it for me." She puckered her lips, winked, blew a kiss and said, "Don't worry, my Reuben, my darling, even here I shall remain all yours."

We checked in at a hotel in a street off the Place de la Republique and quickly yielded ourselves to the Parisian metros and streets. With map, guide-book and camera, we trod, over the days that followed, hand in hand, the well-worn paths of innumerable tourists. With them, we paid homage to versatile Napoleonic grandeur, ogled at the Mona Lisa, the Delacroixes, Davids and Veraneses at the Louvre, pressed through crowded rooms to sate ourselves at the feast of Gauguins, Van Goghs, Manets, Cezannes and Degas' offered up at the Jeu de Pauma. We photographed each other before the Eiffel Tower, Arc de Triomphe and the rising column in the Place de la Bastille, and studied with awe — Marguerite with an intensity immeasurable — the immaculately-sculpted portals and the soaring Gothic vault of the Notre Dame. In Montmartre, an artist sketched a portrait of Marguerite in lilac pastel. We drank coffee among students and academics in Place St. Germain des Pres. And for a joke, we stood in the doorway of Maxim's even though it wasn't raining, and a waiter, rubbing hands, came out and asked us whether he could be of service.

Once again, we had merely blinked and ten days were gone. Every few days, we had written home, now a postcard, now a letter, cramming the last blank space with minutiae. Shortly before departing, we collected mail forwarded to the airline office. Marguerite's mother had sent a card. Its contents were brief: "Glad to hear you're enjoying yourself. Here, all is as expected." My mother had written a longer letter. She referred to Father's health — his varicose veins were giving trouble — to a friend's son's engagement — to a fine Jewish girl, a pharmacist — to another's marriage, to a ship's brother's stroke. For April, she wrote, the weather was exceptionally warm and she hoped that I was not letting myself go hungry. She didn't mention Marguerite.

Marguerite, in turn, putting her mother's card into her handbag, was obviously disappointed. Biting a lip and dropping her eyes, she shrugged a shoulder and said, "Well, it's something at least".

That dejection, manifested in pensiveness, stayed with her even as, hours later, a motor-launch transported us from the airport in Venice through Mestre to the Piazzale Roma at the northern end of the Grand Canal. As in Paris, Marguerite gazed at the passing scenery — oil refineries, engineering workshops and islands and islands — but she did not point, jump, quiver or laugh. I held an arm about her and she nestled her head against my shoulder. She breathed evenly. A strand of blonde hair skirted an eye and traversed her lips. She was sucking at a cheek.

"A penny for your thoughts," I said as we approached the berthing-point.

She turned towards me square-on, smiled and said, "You'll have to make it a dollar".

"A dollar then," I said.

"You generous soul, you," she said, dimples now appearing beside her mouth and wrinkles of mirth alongside her eyes.

"I'll even make it two dollars to get at your thoughts," I said.

"Let's leave it at a penny," Marguerite said. "I was only thinking do you love me, Reuben, don't you, you do, don't you?"

"You'll always be mine," I said, squeezing her hand.

"Yes," she said, blowing me a kiss in her more lively coquettish way. "I need someone to belong to."

By vaporetto we traversed the length of the Grand Canal to its southern end where we disembarked at the quay outside the Doge's Palace. From there, a brisk-footed porter led us to the Hotel San Lio on the Salizzada San Lio. With the breeze in her face flapping the tails of the scarf she had wound about her head, and the smell, taste, crispness of the turquoise waters all about, Marguerite came back to life. In the iridescent slightly misty grey-blue light, she pointed out the high-coloured Gothic, Renaissance and Baroque marble palaces densely huddled on either bank. She waved good-naturedly at a gondolier who volleyed forth a lilting tremolo as we passed. Under the Rialto Bridge, she remarked upon the rust, moss and lichen that had eaten into the stone over the water tide. There were semblances of that excitement that had touched her — had touched us both — in Madrid, then in London and in Paris, so that by the time we passed through the Piazetta and San Marco's Square bounded by the Doge's Palace, the Basilica, the Clock Tower and the Courts of Law in pursuit of our porter, I was relieved to feel the total dissipation of Marguerite's gloom as she said, "Can you imagine? This is where Tintoretto walked and Giorgione and Veronese and Titian and Vivaldi". The narrow streets excited her too, the flagstones and humped bridges, the lines of washing strung across the green canals between opposing windows, the nests of restaurants, fish-shops, bakeries and gift shops, a plenitude of them, that displayed intricate lace, jewellery and delicately-blown Venetian glass.

Of these streets and canals, Marguerite could not have enough — it was as if, she said, the very breath of history and greatness surrounded her and it made her feel small, humble, acutely ephemeral. That feeling was enhanced that afternoon as she marvelled at the golden Byzantine mosaics above the portals and on every wall, vault and cupola of San Marco's Basilica and at its brilliant gold altarpiece studded richly with silver, enamel and jewels. It was intensified, too, the next morning, by the Tiepolos and Veroneses and Tintorettos from floor to ceiling in every chamber of the ducal palace and later by the further assault on Bellinis, Giorgiones and Titians at the Accademia. Here, lagging behind me, Marguerite paused before the concentration of madonnas, saints, pietas and virgins, tracing lines and configurations, studying and commenting on attitudes of grace, agony and beatitude as, with mere summary casualness, even levity, she had done before the El Grocos and Titians at the Prado. "To look at you," I had said then, ecstatic after that first wild and sleepless night in Madrid, "one would think the artist used you as his model in portraying all this beatitude and beauty". She had laughed then, sunnily as always, with a captivating peal. She had rummaged elastic fingers through my hair, blown deliciously into my face and said, "Go on, you, you smooth-tongued flatterer, you". I remembered the scent again as, walking through the luxurious high-ceilinged rooms of the Accademia, the seemingly endless suffusion of figures, landscapes and prodigal colour battered the senses to madness.

When we left, Marguerite locked her fingers into mine and said, "Some precious material in there. It could drive any art student insane".

A little later, as we ate on the terrace of a cafe looking out upon San Marco's Square crowded with Venetians and tourists, with a small orchestra playing jovial Italian melodies nearby, Marguerite, gazing up at the twin columns at the entrance to the Piezetta, said, "This place does strange things to you. Its history . . . its . . . its religiosity . . ."

If something of the historic air of Venice impinged upon Marguerite, it struck me too in a way additional and unforeseen. We had one day remaining to us in Venice. We were then to fly on to Florence, then Rome, then Athens. Though much in Venice was inevitably to be left unseen — we did, however, to our satisfaction capture the city's unique flavour — our itinerary did include as a final venture a visit to the Scuola di San Rocco, the repository of a goldmine of Tintorettos. Whatever time then remained to us was to be spent in unhurried browsing, in buying souvenirs, in writing home. Settling into bed at the end of our crowded second day, as I waited for Marguerite to loosen her hair, I was studying more closely our map of Venice when, along its upper border, in unimpressive print, two names caught my eye. Had I been prepared, had I known my history more proficiently, the presence of a Ghetto Vecchio and a Ghetto Nuovo in Venice would have scarcely caused surprise. Nor would I have delayed so long before embarking on what was in a sense a pilgrimage to an historic shrine.

The pigeons were scarcely awake the next morning, our last, before, downing a hurried breakfast, Marguerite and I headed northward, clattering through narrow streets and over bridges through parts where houses became starker, more closely-set, more drab, despotic and grimy. We passed pale tradesmen, shopkeepers and porters on their way to work, children skipping or dawdling in their setting out for school, dark plaited-haired women with straw baskets chattering rapidly at the tops of their voices.

"I'd never considered the idea of a ghetto in a place like this," Marguerite said.

"Nor did I," I answered, "to my shame, nor did I."

The ghetto was a cobbled square, silent and austere, enclosed by tall narrow unkept edifices with their rectangular and arched white-rimmed windows looking like so many cavities in the tarnished facades. In the courtyard stood two wells and a water-pump between them. A solitary cat licked its paws in a doorway. Near the wells, the air was heavy with the rankness of stale fish and I could taste a saltiness which I guessed came through the arm's-breadth alleys entering the square at irregular places. Marguerite, bending over, played inquisitively with the handle of the pump. Her bright red coat and blue scarf gave to the courtyard its only animation of colour. With the sun not yet risen or, in any case, still barred from entry by the high slanted rooftops, greyness and torpor consumed the space. I walked around the perimeter of the ghetto, looking at doors, at doorposts, seeking a hint, through a familiar name, a mezuzah, a Hebrew character, of the continued presence of a Jew there. And signs I found and suddenly quickened I beckoned Marguerite over to see as well. Overriding a double door of oak was a stone arch lettered with Hebrew script, its yielded surface eroded to reveal coarse greyness. Within was a synagogue and museum. I looked for a bell, a knocker. Having come this far, not to visit such a shrine was an offence against reason, taste, sensibility. I banged on the door, received no response, banged again.

Marguerite laid a hand on my arm.

"I'm afraid you'll only rouse the ghosts."

She drew my attention to a notice in Italian which we deciphered as best we could as indicating that the synagogue was closed pending renovations following recent internal damage.

"A thousand Venetian churches open and its only synagogue has to be closed," I said, piqued.

Marguerite, having moved some distance away, looked at me with a wry ironic expression. "I hate to tell you this, Reuben," she said. Beckoning me with a finger, she pointed towards another doorway. "But I think that's two of them."

And indeed there was another synagogue but, to my chagrin, it too was closed as was a little corner glass-blower's shop in which, to my astonishment, delight and, ultimately, fury, stood row upon row of glass figurines in the display window, figurines I couldn't lay my hands on, figurines of spectacled rabbis with long coats and long beards, of Jewish husbands and wives, and entire scenes depicting marriages under canopies, circumcisions, Sabbath benedictions, the festivals Passover, Pentecost and Tabernacles and finally scenes of communal prayer before an Ark.

"How quaint!" Marguerite said. "How picturesque and old-worldly!"

They **were** quaint, they **were** old-worldly, but with cutting acuteness, they burred into my awareness the resurgent recognition, repressed till then, that they were a part of me or of my past or, if not of my own experienced past, then that of my parents, my grandparents and of their ancestors who had carried forward a tradition, already so ageless, that with me had become diluted and withered and as good as lapsed. I wanted then to linger on in the ghetto to recapture, restore, the breaths of the generations that had slowly stifled here incarcerated in rankness and prohibition but, looking around once more from the corner at the impoverishment of the square in this city of excess, I gritted my teeth at the flooding sensation that the ghetto and I were somehow as one in waste and dispossession until, turning to Marguerite, I grasped her hand, drew her forward, wholly to her uncomprehending bewilderment, and led her from the place over stone and bridge and canal saying as she had done the day before, "This place . . . this place does strange things to you".

I had escaped the ghetto but its aura of starkness clung even as with Marguerite I wandered, scarcely heeding, through the interior of the Sarola di San Rocco. The columns, friezes, the marble and the profusion of Tinterettos on wall and ceiling crushed with their colour and massiveness and representations.

Among the tourists, scores of them shuffling along the hall and between the rooms, I could scarcely breathe. I was out of place, oppressed by the force of a dark religion ridden through with superstition, fable, mysticism and fancy while Marguerite, her complexion pale against the high-toned redness of her coat, progressed slowly from canvas to canvas pausing before each as if she could not have her fill of annunciations, nativities, baptisms, last suppers and crucifixions.

On our way out, Marguerite walked slowly, pensively. She looked about. She seemed bewildered, remote, somehow, for the first time since I had known her, unreachable. Her cheeks were set harder; her lips, normally moist and healthy, were dry; her eyebrows were puckered. She hesitated, then pointed at the Church of the Frari opposite the Scuola. It was a large domineering Gothic structure and the guide-book referred to two magnificent altarpieces and to the works of Titian to be found there.

"Before we go back to the hotel, Reuben," Marguerite said. "One last fling. I just want to flit in and out to satisfy my curiosity."

Biting my tongue, I followed her, stood with her before the Assumption of the Virgin Mary, stood with her too before the Virgin of the Pesaro family and before Bellini's calm Madonna in the sacristy.

"The beauty of it all, Reuben," she murmured, her gaze elevated, high, steady, "the sanctity. Those faces, those angels, those people . . ."

Barely outside again, as we walked across the square in front of the church, Marguerite came to a stop.

"My scarf, Reuben," she said, tapping her shoulders, her neck. "Did you see it?"

I looked about.

Marguerite lay a hand on my arm.

"Wait for me here. I'm going back inside. I may have dropped it there."

She hurried back towards the church, almost ran, stepped this way and that as two elderly Italian women in black, entering, blocked the doorway.

In the square I waited, gazed at the murky green water of the stagnant canal, took deep liberating breaths even of its acridity and welcomed the softness of the mellowing morning sun. People, both worshippers and tourists, entered and left the church. Two men with arms straddling each other's shoulders sang a ditty, then laughed. A mother called after her straggling toddler. A gondolier in sailor's jumper and straw hat hurried by.

I waited, then stopped waiting. Marguerite was taking an unduly long time. I walked towards the church entrance, became aware as I had not been before of polish and of some vaguer mustiness of aging cedarwood and camphor. The steps of those who had gathered there echoed in the vaults, whispers reverberated in a hum. And above the altarpieces with their opulent Titians burned numerous candles in golden candelabra and all about there beat once more that turbulence of colour, heaviness and excess that constricted my breath with distaste.

And then I saw her and nearly cried out, nearly let voice shatter the quiet of that hallowed sanctum. The lost scarf had been a ploy, I saw, and felt in my suddenly-tingling quivering flesh the bite of resentment at the deception. But I could not sustain it. She was too beautiful, too pure, magnificent as I saw her kneeling, praying before the Virgin Mary, her fingers clasped, her chin raised, her eyes, normally so alive and mobile, now uplifted, still, reverential. The light from the candelabra fell on her face, her lips flickered, her shoulders were drawn forward. It may have been a trick of the light but her cheeks, her hands, her hair bore the colour, contour and texture of the countless Madonnas before which we had stood. I wanted to reach out to her then, to touch, to hold, but, an intruder upon that which could only have been called her soul, I backed out to wait again in the square before the church, aware, acutely, desperately, achingly, as on fleeing the ghetto, of my own inner dismal poverty.

When, finally, she emerged, tripping down from the shadow of the portals into the light, Marguerite was all mobility and familiarity again. Seeing me, she hurried forward, waved her scarf and called out, "I found it."

Then she paused.

"But Reuben," she said, "you look so serious. I can count, I swear, at least two wrinkles on your brow."

I reached out, took her willing hands, then touched her immaculate smoothness.

"I hope," I said, "I hope that we are still one when we are nothing else but wrinkles."

She laughed. Openly. Deliciously.

"My, you **are** cryptic," she said.

She tossed her head. Her hair rose and fell, catching the light. I saw her running sprightly towards the Prado, saw her pose against the Eiffel Tower, saw her, self-assured and happy, accept my ring while beside us Arthur and Mary Corcoran stood mute and grim and Mother wept and blew her nose. Above us, flimsy wisps of cloud moved slowly, a flock of pigeons fluttered by, the air in the streets and over the canals was salty and misty and cool. And as we crossed the Rialto Bridge on the way back to our hotel, I held Marguerite's hand, clung to it with all the firmness of desperate need, feeling beneath my feet the texture of feathers, of crystal, of straw, all that was earlier stone and solidity became so quickly uncertain, precarious and brittle.

"HINDERING THE WAR EFFORT"

Moshe Ajzenbud

In the second year of the war a decree from the Ministry of Communication, the N.C.P.S., placed all railway employees under military rule. The director of the gravel-producing factory, Dolinkowski, was promoted to the rank of army commander and given the power to punish his subordinates with up to five days' detention in the watch-house. The highly-placed officials of the factory sighed with silent relief, as this new status assured them exemption from being drafted into the army. For them, the factory became the front. After the announcement of the decree, Dolinkowski appeared in army uniform with gleaming buttons and gold-starred epaulets.

The Ural spring comes slowly and hesitantly to loosen the iron grip of winter. Gradually it erodes the heaps of hard-packed snow and the thick, white mantle covering the mountain slopes dissolves into flowing streams. By the month of May, perhaps, the snow has gone and the frozen earth begins to yield.

The money that Michael earned at the factory disappeared

more rapidly than the winter snows. Even before spring brought some relief from the bitter cold to the Ural inhabitants, he found himself once more without any wearable 'lapties', the peasant shoes made from twisted bark. Even worse, his debts had skyrocketed during the winter months. The daily climb to work over sharp, spiky stones had cost him many pairs of lapties, for which his meagre earnings could not pay, so he had to have them on credit. When the paymaster added up all the deductions, seven roubles for each pair that Michael had worn out during the winter, it became obvious that he was broke. He knew then that his bare feet were the only footwear that he could afford, that would not wear out so quickly. While the morning frosts still coated the puddles with thin ice, Michael's only comfort was the hope that it would get warmer during the day.

So he ran around barefoot, with only tattered pants and a dirty fufaika to cover his shivering body. He often thought that the only difference between himself and a penniless beggar was that, as a mobilized worker on a railway quarry, he had a requisite daily quota of work to accomplish.

One cold, grey morning when Michael was climbing the hills to work, he met the foreman, Suzanov, standing beside the path with pen and paper in hand, issuing instructions to all the passing workers.

"Today," he said to Michael, "you will work with me. A big goods train has arrived and there are many wagons to be loaded." He put a mark beside Michael's name.

Standing beside the platform, Michael had to heave the stones into the wagons. In his stomach he felt the turbulent signals of nagging hunger. Suzanov stood over him, screaming.

"Come on! Move faster! You are not a turtle, work faster. Faster, you bastard!"

Michael forced his aching muscles to follow Suzanov's orders, but despite all his efforts he found it impossible to achieve the speed demanded by the foreman. To make matters worse, there was a sudden fierce downpour of rain, as if an enormous barrel had been unplugged under pressure. Soaked to the bone, his misery was complete. His cotton stuffed clothes, absorbed the water like a sponge and became so heavy that lifting every stone required immense effort and his movements slackened.

"You work too slowly, like a saboteur, you rotten bastard!" shrieked Suzanov, who was protected from the weather by a long raincoat and a hat. The foreman moved from one goods carriage to another, cursing loudly as he urged on the wet, tired workers.

The next day, when Michael was on his way to the canteen for his evening meal of tepid, watery soup, he was stopped by the babushka Natasha, who informed him that the director wanted to see him in his office.

Dolinkowski was seated in a soft leather armchair, looking at some papers, when Michael entered the warm office.

Without raising his eyes from the papers, Dolinkowski spoke. "Sit down. I need you."

It took some time for him to finish whatever he was reading, then he pulled out a document and, in a flat official voice like a judge delivering sentence, he said, "The worker Michael Lvovich, by his deliberately slow work, has delayed by thirty minutes the loading of a goods train destined for the metal foundry.

"As we are in a war situation, I sentence you to five days' military detention for deliberately hindering the war effort."

He followed this with a list of instructions.

"Obtain a doctor's certificate about your physical condition. You must be fit to serve the five days.

"If you want to eat, take along your bread-ration-card.

"You should catch the early train to Chusovaya and report to the railway's military detention guard."

When he had finished speaking, Dolinkowski pushed a rolled-up paper into Michael's hand and gestured him to the door.

Outside, Michael stood still for a second or two and tried to make up his mind whether he should be glad of the five days away from work, or not. What was not at all clear to him was how he, alone, had managed to delay the train and hinder the war effort! However, there was no time to ponder on it, he had to hurry to the doctor.

The old doctor put on his glasses with an air of importance, looked at Michael without much interest and quickly rubber-stemped his verdict on the certificate — 'Healthy'.

Early the following morning Michael was on the electric train to Chusovaya. In his pocket were his sentence-papers and his bread-ration-card. He carried all his possessions in a small bag — three baked potatoes and a few kernels of salt in a twist of newspaper. On his feet was a pair of ripped lapties. He was on his way to serve sentence for his 'crime'.

The train was crowded, and even before it had time to glide into the dark, foggy station at Chusovaya, the opened doors were crammed with people jostling to get off as quickly as possible. There were peasant women with worn shawls round their shoulders, war invalids in short lambskin jackets, some on crutches, others with missing limbs, and old peasants cursing everyone in their way. They were loaded with bags of potatoes and tobacco, or large baskets containing squealing pigs. Tempers and voices were rising. Everyone wanted to get out at the same time and no-one took the slightest notice of the signs warning against opening the doors while the train was still in motion. Their one desire was to be out and away to the market.

Once on the semi-dark platform, their experienced eyes searched quickly round for the green hats of the railway militia, even though they all had an excuse for their marketeering:

"I am a peasant war widow, supporting my children by selling my goods."

"Can't you see, I am a war invalid who lost a leg fighting for you?"

Even so, they knew from long experience of dealing with the law that their excuses would not be enough to save them from the greedy hands of the militia men, who liked to rummage through every bag, every bundle. Therefore they kept the precious 'sprawka', the permit for selling their wares, with its official seals and signatures, folded carefully in a safe place but easy to produce in a hurry if required.

This time no militia men were sighted, so the relieved travellers dispersed quickly in all directions. The station became silent again, except for the occasional tap of a mechanic's testing hammer.

Michael stood alone on the platform and looked around forlornly for the guard's office.

The chief of the railway militia guard took Michael's papers. He checked the doctor's certificate and took away Michael's belt, then passed him over to a woman guard wearing a uniform and with a rifle over her shoulder. He gave a short order.

"Put him where he belongs."

The woman guard marched Michael off in front of her and, not taking her eyes off him, she gave orders from behind.

"March straight forward! Turn to the left! Don't slow down!"

The people hurrying by did not even notice. They were too accustomed to the sight of people being marched along under armed guard to waste a glance of pity or contempt in Michael's direction.

The cell which was to be Michael's home for the next five days had a barred window, a table and chair, a bunk chained to the wall and a spy hole in the door.

Outside the door, the guard read out the regulations of the watch-house:

"1. 6 a.m. Time to rise. The mattress will be taken away and the bunk must be pushed against the wall.

2. 8 a.m. Breakfast-'Kipiatok', boiled water and bread out of your bread-ration-card and paid for from your own money.

3. 2 p.m. Lunch in the canteen, out of your bread-ration-card and paid for from your own money.

4. 4 p.m. Ten minutes' walk. You are permitted to smoke.

5. 8 p.m. 'Kipiatok.'

6. 10 p.m. You will get the mattress back. It is time to go to sleep."

After she had finished reading, the guard locked the door of the cell and went to her post.

Bewildered, Michael sat down and huddled into his fufaika. He put his tired head in his hands and began to doze.

"Sleep during the day is forbidden!" The sudden angry screech brought him sharply back to consciousness. He went to the barred window but all he could see was a grey wooden fence. He was exhausted and his stomach was empty. Out of boredom he began to whistle. Immediately he heard of the guard call out, "Whistling is forbidden!"

With nothing else to do, he sat down and fixed his gaze on the eight bars criss-crossing the cell window. He tried to work out how long a spider would take to weave a cobweb in one of the squares, to entangle the fly which was now beating against the window in a futile search for freedom.

It was odd, he thought, that he too was trapped, but by a few words on a piece of paper, less tangible and resilient than a cobweb yet just as inescapable. Moreover, when a fly becomes entangled in a web it wriggles and fights to free itself, whereas he had been indifferent and had accepted his fate. Not even the pretence of a protest had come from him. He was unable to form one independent thought. The moment he had entered the cell he had lost his intellectual self.

He felt the cold of the cell creeping slowly into his bones. The old scurvy wounds on his legs became unbearably painful. He sprang to his feet and started to knock frantically on the door, screaming, "Get me a doctor!"

The guard, who had appeared quickly enough before with her "It is forbidden!" orders, took a long time to hear Michael's shouts. He had almost given up hope of getting any help when, late in the afternoon, the guard came to take him to a clinic to see a doctor.

The walk through the city aggravated the sharp pains in his legs. The mud on the footpath oozed through his rags and torn lapties. His feet plodded painfully over the cold, damp ground.

In the clinic the guard left him alone in a room and after some time the doctor came in. She looked at Michael and, before she had even glanced at his feet, she asked, "You are a Westerner?"

Her voice was soft and, to Michael, full of tenderness. Her gentle tone, the mention of Westerner, brought back to him for a split second the vision of his mother, his home, making him feel so much more acutely how alone he was in his misery. Her voice had affected him so unexpectedly that he was on the verge of breaking down and crying. No-one had spoken to him in such a way for a very long time. It was like a healing balm, bringing immediate relief to a sick person.

Michael left the doctor's surgery with his legs bandaged and a certificate stating that he was to have complete rest for the next five days.

That evening a worker was brought into Michael's cell. His hands were dirty and greasy with machine oil. It was apparently several days since his face had had any contact with soap or razor.

"Have you got a smoke?"

"No."

"How many days?"

"Five."

"I also have five," he explained, "but my sentence is to be served without interruption of my work. I work all day at the factory as usual, but instead of going home after work I am brought here. This is my third night."

He then went to the wall, removed a small cover, revealing a hole in the chimney, and took out a bit of tobacco and some matches.

"Bastards!" he complained to Michael. "When I come in here they take away everything and only give it back in the morning when I leave."

He rolled a cigarette and exhaled the smoke carefully into the hole in the chimney.

"You understand," he continued to explain, "she will soon come in with the mattresses and if she detects any smoke she'll cause hell. You know women! She'll bring the head guard and then there'll be trouble."

A second cigarette was given to Michael to smoke, then the hole in the chimney was covered and everything was back in order again.

It was still very dark outside when the mattress was taken away from Michael's cell-mate the next morning and he was led away to work. Michael was left to his bunk for the whole five days, thanks to a kind doctor from the Chusovaya Medical Centre.

When Michael was allowed his ten minutes outside the next day, he and two girls from an adjacent cell sat on a wide wooden bench in front of the guardhouse.

They warmed their bodies in the glow of the rapidly fading sunset. On the opposite bench sat the guard, munching sunflower seeds and laughing with her companion, a young blond man. Michael looked at the guard with surprise, unable to believe his eyes because he had previously decided that underneath the grey uniform was, not a woman but an angry old witch. Now here she was, relaxed and laughing, flirting with the young man and behaving like any normal young woman. He was fascinated by this transformation. It seemed incredible to him that there could exist in the same uniform two completely different people.

He could not free himself from this new image of the guard, even when one of the girls smuggled over a book for him to read. Books were strictly forbidden and possession of one was a punishable offence.

Hours later, lying on his bunk in the cold cell, the pleasant laughter of the guard lingered in his ears.

*Translated from the Yiddish book "Gelebt Unter Kratn" ("In the Care of the Commissar") by Lea.

Letter to Yevgeny Yevtushenko

For Justine, aged three

Margaret Diesendorf

I was listening to your poem "Babi Yar"
Yevgeny, as spoken by your friend Alan Bates,
when the small girl walked into the room
but, unlike her lively self, stood quietly,
pressing her narrow body against my breast
in fear; then, passing a tiny finger
over the wetness on my grey woollen dress,
she asked looking shyly into my eyes:
"What is this in your lap? Is it rain?"

from "Light"
(Edwards & Shaw, 1981)

PRECONFERENCE

Chaim Frenkel

Over a year of work was fast coming to fruition. In a few short weeks the world's first conference of Shochtim would be held in Toronto, Canada. David Tzippori sat in the midst of the conference centre, a cup of black coffee in his hand. It was Thursday afternoon and he had just received a telex from sixty Israeli Shochtim cancelling their registration. The reason? Who knows? This was the first group out of fifty. At least five hundred others would still come he hoped. David took the cup between his hands. Another problem, he thought. It's just another problem. After all the aggravation and headaches of the past twelve months didn't he have the capacity to overcome just one more problem?

He thought for a moment of that phone call to Israel twelve months ago to his friend, Shochet Silberstein, when they joked about having the world's Shochtim get together for discussions and lectures on matters of common interest. After all, argued Silberstein, didn't Rabbis have their conferences, and teachers. Why not Shochtim?

Tzippori agreed, a conference could discuss conditions of employment, training, isolate problem areas, provide a forum for better co-operation and solidarity. Their discussion led Tzippori to give it some serious consideration. Yes it was a worthwhile idea, yes as far as he knew it had never been done before, yes there were enough around the world that could come and a good agenda could be established. He set about organizing it with a vigour that belied his years and with a will to overcome, with Hashem's help, any obstacles.

The first reaction was always amusement. Airlines, hotel proprietors, Jewish organizations, synagogue officials were all highly amused when David first introduced the idea. Who will do the catering, they all wanted to know and who will give a Hechsher for the meat? And if things get a bit heated will they be at each others throats? And who will decide the seating at the head table?

David quietly accepted these jibes and the jests and concentrated on the idea. He wrote letters, made contacts, established a dedicated committee, gained respect for the idea. Eventually things began to hum. Silberstein got things moving from Israel, a few American Rabbis lent their names as Patrons and a list of potential speakers and topics was drawn up. David relied upon his administrative skills gained in the American Army and whilst the difficulties were many indeed, he saw that Hashem was backing him. A vague idea began to acquire a tangible reality.

David finished his cup of coffee, walked to the administrative office at the rear of the conference hall and dialled Silberstein in Israel.

"Shalom David, what's news this morning?"

"Shalom Yaakov, well I have my first cancellation, fifty Aguda Shochtim from Jerusalem, what's going on Yaakov?"

"Yes, it's nothing serious. They've had a change of schedule and can't make it."

"Nothing serious you say, but what if someone starts a bad rumour, it could be another political obstacle. You remember what happened when Shochet Weinberg in Haifa published his article against us."

"Don't worry David," replied Silberstein "Hashem is clearly with us, I've got a few ways of countering any rumours."

"OK Yaakov, let me know what happens. Shalom."

David poured a second cup of coffee and picked up a copy of the Toronto Star. "Prime Minister Resigns" read the headlines. Well, at least he wasn't alone with problems. The phone rang loudly.

"Tzippori" David said anxiously thinking it was his wife. She was going to ring immediately she heard from their son in New York. Their grandchild was having a serious operation that morning.

"Mr Tzippori," asked a man with a heavy French accent. "My name is Pierre Vermont, I'm interested in your forthcoming conference. I represent three hundred slaughterers here in Montreal, we believe our attendance at your conference will be beneficial for future submissions to managers whom we have been pressing for improved safety standards."

"That's all I need," thought David."Goyim to come to a conference of Shochtim."

David tactfully explained the exclusiveness of the conference and promised to forward a subsequent report.

Following his conversation with Vermont he rang his Montreal agent Phillip Masels.

"What sort of a Public Relations effort are you running there?" demanded David. "We want Shochtim not goyishe butchers."

David finished his cup of coffee and in the midst of talking with Masels poured himself a third from a giant thermos flask on his desk. Masels had some further news that upset David. One of the main speakers had taken ill and he was unable to find a replacement. David picked up a summary of topics and speakers and glanced at the list.

"Sherman could do it, we've got him on the second week. I'll ring him this afernoon."

"Thanks David" responded Masels. "By the way, how's your grandson?"

"Haven't heard anything yet," replied David.

"OK, be well, I'll let you know tomorrow about Sherman."

The third cup of coffee was downed. David looked at his watch. His desk was a pile of letters, memos and files. Was it all worth it? he wondered. But then he had heard organizing a conference of Rabbis was far worse. Besides, he was trying something new. All beginnings were hard he reminded himself.

He picked up a Tehillim and flipped the page to the current Hebrew date. It was a daily routine which brought him closer to Hashem. The words came out quickly, he knew this passage well. He thought of his grandson, of turning sixty next month, of retirement in Israel after a lifetime in Canada, of the final redemption after a long golus.

THE OLD IMAGES

Connie Barber

What image will convey
the depth and breadth, the time space
on a new living.
Some cling to bread and wine,
the creation of land, sea, air;
outdated now
to inheritors of tainted earth,
rivers spoilt by our wasting,
air still with some benefit of trees.

Their new images are
in the close air of lifts,
the dull hum of conference rooms,
in the computer screen, the miraculous chip,
the power of broken earth,
They would cut the forests,
dam rivers, drown the inland
to find the new kingdom.

Must Jews Be Weak To Be Good?

In the Land of Israel. By Amos Oz. Harcourt Brace Jovanovich, 1250 Sixth Avenue, San Diego, CA 92101. 1983. 272 pages. $12.95.

The Fate of The Jews: A People Torn Between Israeli Power and Jewish Ethics. By Roberta Strauss Feuerlicht. Times Books, 3 Park Avenue, New York, NY 10016. 1983. 324 pages. $18.95.

Reviewed by Mark Friedman.

These very different books both offer definitions, or perhaps visions, of Judaism and exhort their Jewish readers to live up to them. These visions emerged at the turn of the century and have largely lost their followings and vibrancy in recent years.

In the Land of Israel relates the experience of Oz, a kibbutznik and a leader of Peace Now, and his encounters with the diverse people and visions of the State of Israel. Oz listens to and argues with ultra-Orthodox Jews, Arabs from Ramallah and East Jerusalem, rabid nationalists, a Roman Catholic priest, West Bank settlers, Sephardim, a child of the Second Aiiyah.

The core of the book is the two chapters "An Argument of Life and Death A and B" in which Oz argues with the leaders of the Gush Emunim settlement Ofra in Samaria. While these settlers share certain tendencies with the ultra-Orthodox, they do not receive the same somewhat contemptuous treatment from Oz, as they present the most serious challenge to him. In many respects they have taken over the mantle of classical Zionism — creating facts, attachment to the land, the myth of the pioneer pushing the frontiers of Israel over outward, and indeed even the messianic spirit inherent in Zionism. They speak of absolute Jewish values, deriving from the Bible and purged of Western relativism. In his only chapter-length monologue Oz responds that Zionism and Judaism are essentially pluralistic and not absolute, and that Israel must not withdraw into itself but must live with the nations of the world. He argues for the "ideal of an open, creative society, progressive and just", against the ecstasies of military victory and statehood, against the "moral autism" which he sees as pervading Israel.

Morality is the essence of Judaism for Roberta Strauss Feuerlicht in *The Fate of the Jews.* She argues that moral law and the prophetic concept of a perfect world are the main Jewish contributions to civilization, and thus as a Jew is less moral, so is he less Jewish. Feuerlicht's reference to the Jewish socialists of the old Lower East Side as ". . . the most idealistic and selfless generation of Jews in 4000 years" is the only positive note in what is an otherwise vituperative harangue against Jewish establishments from King David on. She has written a selective history which highlights Jewish separateness, intolerance, enmity, racism, conservatism, oppression, self-centeredness, and self-righteousness. This negativism overwhelms the message — and the reader.

A theme common to both books is power. Feuerlicht writes that ". . . Jews were not good because they were Jewish but because they were powerless", and so for her power is irreconcilable with the ethical nature of Judaism. For Oz, powerlessness is the sin of the Diaspora, but living by force is no less a catastrophe, and maybe even a sin.

If the purpose of these books is to raise questions and stimulate self-examination in the Jewish community, then Oz's book is the more important and successful. The reader can listen to and argue with him and with other views presented in his book, while Feuerlicht arouses a defensiveness that defeats her purpose.

Mark Friedman is Director of Cultural Affairs of the World Jewish Congress, New York.

Reprinted from Jewish Book World with permission from JWB Jewish Book Council.

object-lesson

Manfred Jurgensen

i trace the aim of your design
with new-found patience and respect
for all the meanings that define themselves,
as their own truths reflect
the nature of life's mystery.
in you i touch the sacred heart,
the absence that evaded me
in my part's reckless counterpart.
how to describe you, how to name
an object that proclaims the law
all beings are one and the same —
the thing itself exists in awe
of matter. it is created
as one innumerable part
to which all parts are related
as wholly as a work of art;
the beauty of a measured rule,
the splendour of its craftsmanship,
the use of a discovered tool,
the missing word within my grip —

(for lolo houbein)

With Compliments

Texwear Fashions Pty. Ltd.

אין אונדזער סביבה

— דעם 1־טן יולי איז פאָרגעקומען אין „קדימה" אַ דערפאָלגרייכער ליטעראַרישער אָוונט געווידמעט דאָס דערשיינען פונעם בוך פון היגן דיכטער יעקב ראָזענבערג א"נ „שניי אין פרילינג", איינגעאָרדנט דורך דער „קדימה" מיט דעם יידישן ביכער־קלוב. דעם פאָרזיץ האָט געפירט יאַשאַ שער און עס האָבן גערעדט: ש. בענעט, א. ציקערט, ב. קאַמיעניעצקי. אין אַרטיסטישן טייל: די ברידער סטאַריקאָוו און פ. מראָצקי.

דעם 29־טן יולי איז פאָרגעקומען אין „קדימה" אַ פאַמיליע־אָוונט מיטן אָנטייל פון ב. ווינער, ש. ראָזענקראַנץ. אין אַרטיסטישן טייל: ראָזאַ טורקאָוו, יאַשאַ שער און לעוו קאַלטיניוק.

— דעם 5־טן אויגוסט איז פאָרגעקומען אין טעאַטערזאַל פון „קדימה" אַן אָנדענק־אָוונט געווידמעט דער יונגפאַרשטאָרבענער אַרטיסטין און רעזשיסערין פייגעלע מאַקאָטאָוו. אין רייכן פראָגראַם האָבן אָנטייל גענומען אירע פילצאָליקע יידישע און אויסטראַלישע פריינד וועלכע האָבן מיט איר געשפּילט אויף יידישע און אויסטראַלישע בינעס. אין פילם־בילדער און פראַגמענטן פון אירע טעאַטער־ראָלן האָבן זיי אין אַ ברייטער מאָס אַרויסגעברענגט די פיל־זייטיקע פערזענלעכקייט פון דער יונגער פייגעלע, וועלכע איז אַזוי פרי אַרויסגעריסן געוואָרן פון אונדזער קולטור־סביבה.

— דעם 12־טן אויגוסט האָט די „קדימה" איינגעאָרדנט אַן אָנדענק־אָוונט געווידמעט די דערמאָרדעטע יידיש־סאָוויעטישע שרייבער, אומגעקומענע אין די קעלערן פון דער ק.ג.ב. אין לוביאַנקע און אַנדערע לאַגערן און פאַרשיקונגס־ערטער. דעם פאָרזיץ האָט געפירט ה. באַכראַך און עס האָבן גערעדט: ב. ווינער, מ. אייזענבוד, מ. גורעוויטש (רוסיש). יאַשאַ שער האָט געלייענט א פאָעמע פון חיים גראַדע און א יונגע רוסישע פאָעטעסע מאַיאַ קאַץ האָט זייער איינדרוקספול דעקלאַמירט צוויי רוסישע געדיכטן, פון דעם רוסיש־יידישן דיכטער אַלעקסאַנדער גאַליטש און אירס אַן אייגן ליד.

— דעם 26־טן אויגוסט איז פאָרגעקומען אין „קדימה" אַ ליטעראַרישער אָוונט געווידמעט דעם 125־טן געבוירןטאָג פון דעם גרויסן יידישן שרייבער שלום־עליכם. אַן איינלייטונג מיט שלום־עליכמס ביאָגראַפיע האָט געגעבן דער פאָרזיצער ה. באַכראַך. דער דיכטער אברהם ציקערט האָט געגעבן אַן אָפּשאַצונג פונעם גרויסן שרייבער א"נ „שלום־עליכם אין דער ווירקלעכקייט פון 1984". ער האָט געגעבן אַ הומאָרפולע אימיטאַציע פון מנחם מענדל און טביה דער מילכיקער און אַרויסגערופן ביים עולם שטאַרקע אַפּלאָדיסמענטן. פינף קינדער פון דער ש"ע שול, אַראַנזשירט דורך יהודית וואַרשאַווסקי, האָבן אויסגעפירט דעם קינסטלערישן טייל.

— דעם 17־טן יוני 1984 איז אין חורבן צענטער (13 סעלווין סטריט, עלסטערנוויק) פאָרגעקומען א געדענקאָוונט געווידמעט דעם שוועדישן יידן־רעטער ראַאול וואַלענבערג. געעפנט דעם אָוונט האָט אהרן סאָקאָלאָוויטש. פרענק ווידא, אַן אונגאַרישער ייד, אַ געראַטעוועטער אַלס 9־יאָריק קינד א דאַנק וואַלענבערגס רעטונגס־אַרבעט, האָט געוויזן א פילם פון וואַלענבערגס אַקציעס, באַגלייט מיט זיינע פערזענלעכע דעראינערונגען. סאָניאַ וויסענבערג האָט געדאַנקט דעם וואַלענבערג־אַקטיוויסט פרענק ווידא.

— דעם 24־טן יוני איז פאָרגעקומען אין חורבן צענטער אַ קאַצענעלסאָן אָוונט. פאָרזיצער איז געווען א. סאָקאָלאָוויטש און עס האָבן גערעדט: מ. אייזענבוד און ד"ר מ. פערשטענדיק. עס איז אויך געוויזן געוואָרן אַ פילם. יאַשאַ שער האָט געלייענט פון קאַצענעלסאָנס חורבן־פאָעזיע און ש. פריילך האָט געדאַנקט די אָנטיילנעמער אינעם געלונגענעם אָוונט.

פאַרן אינהאַלט פון די אַרטיקלען זענען פאַראַנטוואָרטלעך די מחברים גופא.

נישט געוווּסט, אַז גאָר אין קורצן וועט א זאַוויערוכע זיך אויפהויב;, מיטן וואָרצל אַרויסרייסן און אַוועקשלידערן אונדז. פאַרוואָרלאָזט איז געוואָרן דאָס יידישע לעבן, פאַר[illegible] איז געוואָרן מילע 51.

אין די שווערסטע צייטן און אין די טראַגישסטע יאָרן האָט די וואַרעמקייט, וועלכע מיר האָבן אַרויסגענומען פון אונדזער שול, די איבערגעגעבנקייט פון די לערער אונדז באַגלייט, געטרייסט און געמוטיקט. נישט איינמאָל האָט מיר געקלונגען אין די אויערן דער געדאַנק, וועלכן דער לערער ראָטענבערג האָט אויף אַ לעקציע פון רוסישער ליטעראַטור אַרויסגעזאָגט: „מען האָט באַדאַרפט זיין אַ גאָרקי, כדי זיך צו דערהאַלטן אויף דער אויבערפלאַך און נישט דערטרונקען ווערן אין דעם שמוץ, אין דער בלאָטע וואָס האָט מיט זיך פאָרגעשטעלט דאָס צאַרישע רוסלאַנד".

דערפון האָב איך פיל דערמוטיקונג געשעפּט. איך האָב זיך געהיטן, אַז כ'זאָל נישט דערטרונקען ווערן אין דער בלאָטע, וואָס האָט מיט זיך פאָרגעשטעלט דאָס סאָוויעטישע רוסלאַנד.

דאָס לעצטע מאָל ווען כ'האָב זיך געטראָפן מיטן לערער ראָטענבערג (צופעליק) איז געווען אין אַ קאַלטן ווינטער־טאָג אין נאָוועמבער, אָדער דעצעמבער 1939 אין ביאַליסטאָק.

לערער און שילער האָבן ווידער געטיילט דעם זעלבן גורל פון זיין עלנט. איך דערמאָן זיך, אַז מיר האָבן אָפּגעגעסן צוזאַמען און ביים געזעגענען זיך האָט ער מיר דערלאַנגט 50 זלאָטעס (אָדער רובל) איך זאָל נישט הונגערן אין די נאָענטסטע פּאָר טעג.

גרויס איז געווען מיין פרייד, ווען כ'האָב זיך דערוווּסט נאָך דער מלחמה, אַז מיין לערער ראָטענבערג לעבט. איך האָב זיך אַלע יאָרן אַרומגעטראָגן מיט א טרוים, אַז איך וועל אים נאָך זען נישט איז זען. דערצו איז נישט דערגאַנגען. ער איז אַוועק.

זאָלן מיינע פּאָר ווערטער זיין ווי אַ בוקעט בלומען אויף דעם איינזאַמען קבר אין דעם ווייטן מעקסיקע פון יוסף ראָטענבערג — מיין לערער און דערציער.

כבוד זיין אָנדענק!

האָט דערלאַנגט פיש, וועלכע מיר פוילישע יידן האָבן נישט געקענט עסן, אָדער די ישראלים האָבן זיך פשוט דערקוויקט מיט זיי.

✶

אַ זייגער 3 נאָכמיטאָג האָבן מיר זיך פאַרזאַמלט אויפן אָפּגערעדטן אָרט, פון וואַנען דער אויטאָבוס האָט אונדז געזאָלט צוריקפירן. עס האָבן זיך אָנגעהויבן פאַרזאַמלען פיל אַראַבישע יונגע יינגלעך. מיר האָבן נישט פאַרשטאַנען וואָס עס קומט דאָ פאָר. עפּעס אַן אָנגעלויף אַזוי ווי אויף ביין וווּנדער. ערשט פון א סימפּאַטישן עגיפּטער זענען מיר געוווּיר געוואָרן אין וואָס עס האַנדלט זיך: דער עגיפּטער האָט אָנגעוויזן אויף איינער א פּוילישער פרוי פון אונדזער גרופּע וועלכע האָט געטראָגן אַ קלייד מיט שמאָלע בענדעלעך און עס האָט זיך אַרויסגעזען צו פיל קערפּער. דער טאָג איז טאַקע געווען א הייסער.

אין אַלעקסאַנדריע גייען נאָך פיל פרויען פאַרדעקט די פּנימער מיט טיכער.

✶

דער וועג צוריק איז שוין צוגעגאַנגען נאָרמאַל. פאַרנאַכט האָבן מיר זיך דערנענטערט צום סועץ קאַנאַל. עס האָט נישט לאַנג געדויערט ווי מיר האָבן זיך געפונען אויף דער ישראלדיקער זייט. ווי נאָר מיר זענען אַרויף אויפן ישראלדיקן אויטאָבוס, האָט מען יעדן דערלאַנגט פרישע זעמעלעך מיט וווּרשט. דעם טעם וועט מען שוין לאַנג נישט פאַרגעסן.

ווי נאָר מיר זענען אַדורך די קאָנטראָל דורך די ישראל באַאַמטע האָט מען מאָמענטאַל צעוואָרפן די הילצערנע שטיבלעך פון דער אַרמיניסטראַציע און אָנגעלאָדן זיי אויף גרויסע טראַקס.

דאָס אָרט ווערט איבערגעגעבן די עגיפּטער לויטן שלום אָפּמאַך, דעם זעלבן אָוונט, אַזייגער 10.

פון ווייטן האָט מען געהערט אויפרייסן און מען האָט געזען קאָלומנעס רויך. דאָס האָט מען אָפּגערייניקט די ישראלדיקע שטאָט ימית וועלכע ווערט איבערגעגעבן צו די עגיפּטער.

יעדער פון די רייזנדע האָט זיך געפילט ווי עדות פון דעם היסטאָרישן מאָמענט. דאָס איז געווען א רירנדיקע איבערלעבונג.

ישראל האָט באַצאָלט א טייערן פּרייז פאַרן שלום מיט עגיפּטן.

י. וואַרשאַווסקי

יוסף ראָטענבערג — מיין לערער און דערציער

מיט אַ צייט צוריק איז אָנגעקומען קיין מעלבורן די טרויעריקע ידיעה, אַז אין מעקסיקע איז געשטאָרבן יוסף ראָטענבערג.

יוסף ראָטענבערג איז געווען אַ שרייבער, פּובליציסט, לערער, פּעדאַגאָג — אַ וויכטיקער זייל אין דעם בנין פון דעם יידיש וועלטלעכן שול-וועזן אין פאַרמלחמהדיקן פוילן.

זיין קולטור-געזעלשאַפטלעכע און דערציאונגס-אַרבעט האָט ער נאָך דער מלחמה פאָרגעזעצט אין מעקסיקע, וווּ ער איז געווען לערער פון דער דאָרטיקער פּרץ-שול, לערער און פאַרוואַלטער פון דעם יידישן לערער סעמינאַר, רעדאַקטאָר פון דעם בונדישן זשורנאַל „פאָרויס” און אַקטיוו זיך באַטייליקט אין דעם יידישן געזעלשאַפטלעכן קולטור-לעבן.

פאַר מיר און פאַר פיל אַנדערע שילער, וועלכע זענען דורכגעגאַנגען די מיכאַלעוויטש-שול אין וואַרשע איז יוסף ראָטענבערג געווען דער לערער ראָטענבערג.

דער לערער ראָטענבערג איז מיט לייב און לעבן געווען אַריינגעטאָן אין דער שול-אַרבעט. זיין וווין-צימער אין שול האָט זיך פאַרוואַנדלט פאַר אונדז שילער אין אַן אַרבעטס-וואַרשטאַט, וווּ מיר פלעגן צוגרייטן וואַנט-צייטונגען, שרייבן און איבערשרייבן אַרבעטן פאַר אויסשטעלונגען, צוגרייטן זיך צו פאָרשטעלונגען.

צו דעם לערער ראָטענבערג האָבן מיר אַרויפגעקוקט. אַן ערנסטער, אַ שטרענגער, אָבער מיט פיל זאָרג פאַרן קינד, האָט ער פון אונדז אַ סך געפאָדערט און אַ סך פון זיך געגעבן.

איך האָב דעם לערער ראָטענבערג קיינמאָל נישט געהערט לאַכן אויף א קול. אָבער אויב האָט ער זיך צעשמייכלט, איז די וועלט אונדזערע געווען, זענען מיר גליקלעך געווען.

די שול איז געווען זיין היים, זי איז אָבער אויך געווען אונדזער היים. און צוזאַמען האָבן מיר געטיילט און זיך געוואַרעמט אין דעם היים.

דער לערער ראָטענבערג איז געווען פאַרוואַלטער פון דער שול. ער איז אויך געווען אונדזער קלאַסן דערציער אין די עלטערע קלאַסן. זיינע געשיכטע און ליטעראַטור לעקציעס האָבן אונדז דערהויבן און אינספּירירט צו וועלן וויסן, טראַכטן און שעפּן פון אונדזערע פאָלקס-קוואַלן.

ווען כ׳האָב, ביים פאַרענדיקן די שול, אין נאָמען פון אונדזער קלאַס געזעגנט די שול און לערער, האָב איך צווישן אַנדערן דעמאָלט געזאָגט: „יאָרן וועלן אַוועק און יאָרן וועלן קומען, וואָס ס׳זאָל נישט געשען, וווּ מיר זאָלן זיך נישט געפינען, ביי וואָס פאַר אַ באַדינגונגען ס׳זאָל אונדז נישט אויסקומען צו לעבן — וועלן מיר שטענדיק געדענקען אונדזער שול, וועלן מיר שטענדיק געדענקען אונדזערע לערער. איך האָב דאַן אַליין נישט געאַנט אויף וויפיל מיינע ווערטער זענען ריכטיק געווען, איך האָב דאַן

און נישט געזונט. אפילו נאכן איבערקאכן דאס וואסער וועלכע קומט פון דעם נילוס טייך האט נאך אלץ א מאדנעם געשמאק.

צו פרישטיק האט מען געקראגן פרישע זעמעלעך, אבער זיי האבן אויך געהאט א נישט אנגענעם געשמאק.

אן אוונט־אויספלוג איז ארגאניזירט צו גיין אין איינעם פון די גרעסטע קאבארעטן, ער נעמט אריין א 5־6 הונדערט מענטשן. דער זאל איז געווען פול כאטש דער אריינגאנג איז זיכער נישט צוגענגלעך פארן דורכשניטלעכן עגיפטער — 12 אמעריקאנער דאלאר פאר א מענטש. דאס איז א וואך פארדינסט פון א עגיפטישן פאציענט. די אראבער אין זאל זענען באשטאנען פון רייכע שייכן, גרויסע סוחרים, ערד באזיצער. אין פראגראם א גרויסער ארקעסטער, און בויך־טענצערינס; בארימטע מצרישע זינגערס וועלכע האבן אין זייער געזאנג פיל מאל דערמאנט דאס ווארט סאלעם אליקום — דאס מיינט שלום.

מיר האבן געשמועסט מיט דורכשניטלעכע עגיפטער, און אלע האבן אויסגעדריקט זייער צופרידנקייט מיטן שלום. טייל האבן באמערקט זייער אומצופרידנקייט מיט זייערע אראבישע ברידער פון די אנדערע לענדער, און ספעציעל זענען זיי בייז אויף דער פ. ל. א. דערקלערנדיק, אז פראפארציאנעל האבן זיי די עגיפטער געגעבן די גרעסטע צאל קרבנות אין די מלחמות מיט ישראל, און דאך ווערן זיי באשמוצט פון זייערע אראבישע ברידער. די געשפרעכן זענען פארגעקומען גאנץ פריי און אפן, כאטש זיי האבן געוווסט אז מיר זענען יידן פון אויסטראליע אדער ישראל.

✶

דער וועג צו די פיראמידן פירט איבער עטלעכע בריקן פון בארימטן טייך נילוס. מיר זענען אדורכגעפארן דורך די צענטראלע גאסן, ווו מען זעט שיינע הייזער מיט שיינע געשעפטן, אבער די מערהייט זעען אויס נעבעכדיק.

קאיר איז א גרויסע, פיל מיליאניקע שטאט מיט גרויסע אפענע מערק. דעם טומל און גערודער איז שווער זיך פארשטעלן. ווי נאר מיר זענען ארויסגעפארן פון דער שטאט, האט זיך מאמענטאל געענדערט די לאנדשאפט. לענג אויס דעם וועג ציט זיך א שמאלער קאנאל, אויף דער צווייטער זייט זעט מען הונדערטער בלאטע־הייזלעך פשוט צוזאמענגעקליעפט פון שווארצע בלאטע. דארט וווינען הונדערטער עגיפטישע פאמיליעס. די קינדער, שמוציקע שפילן זיך אין דער בלאטע.

אויפן וועג האבן מיר באזוכט א גרויס הויז ווו מען פארקויפט טעפיכער. די פירערין האט אונדז ארויפגעפירט אויף דעם ערשטן שטאק, דארט האבן מיר געזען א בילד פון קינדער עקספלואטאציע וועלכע האט אויף אלעמען געמאכט א דערדריקנדן איינדרוק. גרופן צו 3־4 קינדער נישט עלטער ווי 8־9 יאר זענען געזעסן, פארלייגט די פיסלעך. מיט די הענטלעך שנעל געשפינט פרעכטיקע טעפיכער. זיי האבן געהאט פאר זיך א מאדעל ווי אזוי דאס דארף אויסזען, פון ווייטן האט אויף זיי געקוקט אן אויפזעער. די קינדער ארבעטן ביז 9 שעה א טאג בלויז פארן עסן.

פון דערווייטנס זעען מיר די פיראמידן. די אויטאבוסן זענען געבליבן שטיין עטלעכע הונדערט מעטער פון די פיראמידן. פון ווייטנס זעען זיי אויס קליין, אבער פון דער נאענט געוואלדיק גרויס.

אונטער א ברענענדיקער זון זענען מיר דורך א גאנץ טיפן זאמד און צוגעקומען צו די פיראמידן. זיי זענען צוזאמענגעשטעלט פון זייער גרויסע פירקאנטיקע שטיינער וועלכע זענען געבראכט געווארן פון גאר ווייט. עס איז שווער צו פארשטיין ווי אזוי מענטשן האבן זיי ארויפגעשלעפט אויף אזא הויך, מיט פרימיטיווע מיטלען.

אין דער געגנט ארום קאיר געפינען זיך 82 פיראנאך די פרהעס און זייערע משפחות.

אין דער געגנט פון די פעראמידן לויפן ארום ווילדע אויסגעדארטע הינט וועלכע זעען אויס ווי די וועלף. זיי זעען אויס זייער הונגעריק. קיינער ווייסט נישט פון וואנען זיי קומען, און פון וואס זיי לעבן. די עגיפטער זאגן אז די הינט לעבן שוין דא צענדליקער יארן. זיי זענען דא אין די הונדערטער.

✶

אויפן דריטן טאג האבן מיר באזוכט די אלטע קאירער שול, וועלכע איז שוין אלט זאגט מען 2000 יאר. דער וועג צו דער שול פירט דורך א לאבירינט פון געדרייטע שמאלע גאסן און געסלעך. ענדלעך זיך דערשלעפט צו דער שול. דאס הארץ האט געקלאפט, ביים אריינגאנג אינעווייניק. דאס אלטקייט האט מען דערפילט מיט דער נאז. עפעס א מיסטעריעזקייט הערשט אין דער שול. די פירערין פון אונדזער גרופע איז געווען א עגיפטערין, צוגעטיילט פון מיניסטעריום פאר טוריסטיק. זי האט גערעדט א פרעכטיקן ענגליש. זי האט אונדז צוגעפירט צו אן ארט אין דער שול, ווו עס איז געשטאנען א צעמענטענער קאסטן פון איין מעטער לאנג און א האלבן מעטער ברייט. אונטן איז א לאך ווו מען זעט ווי עס רינט אדורך וואסער פון טייך נילוס. זי האט דערקלערט, אז אונטער דעם שטיק איז געווען באהאלטן משה רבינו אין קוישעלע, וועלכן פרעהס טאכטער האט געפונען. זי האט אויך דערציילט, אז יעזוס האט זיך א צייט אויסבאהאלטן דא אין די געדרייטע געסעלעך.

אויפן וועג צוריק האבן מיר באזוכט אן ארט ווו מען מאכט פאפירוסן, עס איז געווען אויסערגעוויינלעך אינטערעסאנט צו זען ווי פון א שטיק קארע פון א בוים ווערט אויסגעארבעט פארמעט, וועלכע איז אזוי שטארק ווי לעדער.

אויפן פערטן טאג זענען מיר ארויסגעפארן קיין אלעקסאנדריע די צווייט גרעסטע שטאט פון עגיפטן. נאך 7 שעה פארן האבן מיר דערגרייכט אלעקסאנדריע, דאס איז א גרויסע שיינע שטאט, מיט א סך ביימער. מיר האבן געגעסן מיטאג אין א שיינעם גארטן־רעסטאראן. מען

נ. אַרטענשטיין

אַ מעלבורנער ייִד אין מצרים

(אַ קורצער באַזוך)

נאָך פיל שעהן פאָרן פון תל־אביב זענען מיר צו־געקומען צו דער ישראל־עגיפּטישער צייטווייליקער גרענעץ.

די גרענעץ איז באַשטאַנען פון אַ הילצערן שטיבל ווו עס זענען געזעסן עטלעכע עגיפּטישע אָפיצירן, וועלכע האָבן פאַרשריבן נעמען פון טוריסטן אַריבערצופאָרן די גרענעץ.

נאָכן אַדורכגיין דאָס שטיבל זענען מיר אַרויף אויף קיינעמס לאַנד און געבליבן זיצן אויפן היסן מדבר זאַמד אונטער אַ ברענענדיקער זון. עס איז נישט געווען ווו זיך צו באַהאַלטן. עס איז אויך נישט געווען קיין וואַסער צום טרינקען. דאָס איז געווען די צייטווייליקע גרענעץ. לויטן אָפּמאַך מיט ישראל האָבן די עגיפּטער זיך געדאַרפט רוקן פאָרויס.

געדענקט נישט פרוי פרידמאַן, אַז גאָר נישט לאַנג צוריק, מיט אַ פּאָר צענדליק יאָר האָבן אין פּוילן געלעבט יידן גאַנצע 3 מיליאָן יידן. אויך נאָכן קריג האָבן זיך נאָך פאַרוואַלגערט אין פּוילן געוויסע רעשטלעך — איז איר נישט איינגעפאַלן צו זוכן סימנים פון יידישן דין אין פּוילן? האָט זי גאָרנישט געהאַט וואָס צו באַמערקן וועגן דער באַציאונג פון די פּאָליאַקן צו יידן ערב — אין — און נאָכן קריג?

הגם „סאָלידאַרנאָשטש" איז אַ ריין פּוילישער ענין — האָט פרוי פרידמאַן, אין משך פון 6 חדשים גאָרנישט געזען און גאָרנישט געהערט? און וואָס איז מכוח דעם סאָוויעטישן איינפלוס אין פּוילן?

זי פאַרגעסט אָבער נישט צו קריטיקירן דעם געוועזענעם פּרעמיער פון אויסטראַליע פרייזער, פאַרוואָס ער האָט באַליידיקט פּוילן, ווען ער האָט מיט איראָניע געשענקט אין מיליאָן דאָלאַר פאַר פּוילנס נויט־באַדערפטיקע, באַמערקנדיק דערביי אַז מער קאָן ער נישט געבן...

פּאָר איינוועגס קריטיקירט גלאַריע פרידמאַן די מערב־לענדער און די פּאַראייניקטע שטאַטן פאַר זייער פיינטלעכער האַנדלונג קעגן פּוילן, דורך איינפירן האַנדלס־סאַנקציעס, וועלכע זענען אָנגענומען געוואָרן קעגן יאַרוזעלסקיס רעזשים צוליבן פאַרלעצונג פון מענטשן־רעכט.

פון דעם איז שוין נאַטירלעך געדרונגען דער אידייאישער געדאַנקען־גאַנג פון דער יידישער פרוי פרידמאַן, וועלכע ווידמעט די לעצטע צווי קאַפּיטלעך אין בוך פול מיט סימפּאַטיע פאַרן איצטיקן פּוילישן רעזשים...

נאָך עטלעכע שעה וואַרטן זענען מיר ענדלעך אַרויף אויף די אויטאָבוסן און געפאָרן אין דער ריכטונג צום סועץ קאַנאַל.

לענגאויס דעם קאַנאַל זענען געשטאַנען און געוואַרט הונדערטער לאַסט־אויטאָס, אויטאָבוסן, פּריוואַטע אויטאָס, כדי אַריבערצופאָרן דעם קאַנאַל.

אין שרעקלעכער פינצטערניש (חושך מצרים) צווישן בלויז אַראַבער, זענען מיר געשטאַנען מיט האַרצקלאַפּעניש, און געוואַרט אַז מען זאָל שוין דערלעבן צו זען די בריק.

אַרום 12 בייינאַכט האָט זיך ענדלעך באַוויזן די אַזוי גערופענע בריק צוזאַמענגעשטעלט פון מעטאַלענע פּלאַטן אָן אַ פאַרענטש. די בריק האָט מען געמוזט אַריבערגיין צו פוס. איינער האָט זיך צוגעהאַלטן ביים צווייטן נישט אַריינצופאַלן אין קאַנאַל אַריין.

עפּעס אַ מאָדנע געפיל איז יעדן באַפאַלן. מיר האָבן זיך איצט געפונען צווישן צוויי קאָנטינענטן: אַזיע און אַפריקע.

מיט אויטאָבוסן זענען מיר געפאָרן אין דער ריכטונג פון קאַיר — די הויפּטשטאָט פון עגיפּטן.

ס'האָבן זיך אָנגעהויבן באַוויזן עלעקטרישע ליכט פון ביידע זייטן וועג און מיר זענען אַריינגעפאָרן קיין קאַיר, ווען די שטאָט איז געשלאָפן.

אונדזער האָטעל האָט זיך געפונען אין אַ זייטיקן טייל פון דער שטאָט, אַנטקעגן האָט זיך געפונען דער זאָאָלאָגישער גאָרטן. מידע האָבן מיר זיך איינגעאָרדנט יעדער אין זיין צימער.

אינדערפרי, אַרויסגייענדיק נאָך אַ צייטונג אין דער ענגלישער שפּראַך, האָב איך געהאַט אַן איבעראַשונג. פאַרן האָטעל האָבן זיך אַרומגעדרייט צוויי עגיפּטישע פּאָליציאַנטן, קליינע מענטשעלעך אָנגעטאָן אין שוואַרצע אַלטע מונדירן, מיט נייע רוסישע מאַשין געווער. דאָס האָבן די אַכטונג געגעבן עס זאָלן נישט געשען קיין „אומאַנגענעמלעכקייטן".

אונדזער גאַיד (פירערין) האָט אויסגעזען ווי אַ עכטע עגיפּטערין. זי איז אָבער געווען אַ סאַברע, וועלכע האָט גערעדט אַ פּרעכטיקן אַראַביש נישט ערגער ווי אַ עגיפּטערין.

מיטן ערשטן אויספלוג האָבן מיר באַזוכט דעם אַרכעאָלאָגישן מוזעאום. דאָרט געפינען זיך סטאַטועס און מומיעס וועלכע זענען טויזנטער יאָר אַלט. דער קאַירער אַרכעאָלאָגישער מוזעאום איז איינער פון די גרעסטע אין דער וועלט.

נאָך דער 6 טאָגיקער מלחמה איז דער מוזעאום געוואָרן פאַרמאַכט, צוליבן מאַנגל אין געלט. ערשט נאָכן שליסן דעם שלום אָפּמאַך מיט ישראל און מיט אַמעריקאַנער הילף איז ער צוריק געעפנט געוואָרן, און ציט צו אַ סך באַזוכער פון פאַרשידענע לענדער.

איידער מיר זענען אַרויסגעפאָרן פון תל־אביב, האָט מען יעדן אָנגעזאָגט מיטצונעמען פלעשער מיט מינעראַל וואַסער ווייל דאָס עגיפּטישע וואַסער איז נישט געשמאַק

שמואל בענעט

צוויי נייע ביכער

צוויי ביכער זענען לעצטנס דערשינען אין אויסטראַ־ליע, אין ענגליש — אויף יידישע טעמעס.

דאָס ערשטע איז וועגן יידישן אָנטייל אין פּאָליטישן לעבן אין אויסטראַליע; דאָס צווייטע — זענען רייזע־איינדרוקן פון אַ יידישער פרוי, וועלכע האָט לעצטנס פאַרבראַכט זעקס מאָנאַטן אין פּוילן.

„עטנישע פּאָליטיק אין אויסטראַליע" איז דער נאָמען פון בוך וועגן יידישן אָנטייל אינעם פּאָליטישן לעבן פון אויסטראַליע. דער מחבר איז דזשיימס דזשאַפּ.

אין זיין אַנאַליז, ווי יידן אַלס אַן עטנישע גרופּע, זעט נישט דער מחבר, יידן זאָלן זיך צופיל פאַרנעמען, אָדער אַריינמישן אין אויסטראַלישן פּאָליטישן לעבן. זיי לאָזן דאָס איבער פאַר די אויסטראַליער.

זיי פאַרנעמען אָבער וויכטיקע פּאָזיציעס אין האַנדל און אינדוסטריע; אַקאַדעמישע און פּראָפעסיאָנעלע ספערן און רעגירונגס פּאָסטנס. דשאָפּ האַלט, אַז יידן זענען די עליטע פון דער אינדוסטריע געזעלשאַפט און זייער צאָל באַטרעפט 5 פּראָצענט אין די אויבנדערמאָנטע ספערן,

הגם יידן זענען נאָר 0,5 פּראָצענט פון דער אַלגעמיינער באַפעלקערונג.

אין וויכטיקע אַקאַדעמישע, אוניווערסיטעט און הויכע רעגירונגס־פּאָסטנס זענען יידן אָנזעעוודיק און אַקטיוו.

זיי זענען אָבער נישט קיין אַקטיוון אָנטייל אין די אַלגעמיינע פּאָליטישע פּאַרטייען, ווי דאָס איז געווען אין די אייראָפּעאישע לענדער פאַר דער מלחמה.

עס טרעפן זיך פאַלן, ווען יידן ווערן באַשטימט אַלס דעפּוטאַטן אָדער מיניסטאָרן דורך די פּאַרטייען, פאַר וועלכע זיי האָבן געטריי געאַרבעט, אָבער אין אַלגעמיין איז דער יידישער אָנטייל אין אַלגעמיינעם פּאָליטישן לעבן נישט קיין גרויסער.

אין דער קורצער געשיכטע פון אויסטראַליע זענען געווען צוויי יידישע גענעראַל־גובערנאַטאָרן; אַ יידישער גענעראַל, וועלכער ווערט באַטראַכט ווי אַ נאַציאָנאַלער העלד.

דער אויספיר פון מחבר איז: יידן אין אויסטראַליע ווילן נישט צופיל זיך אָנשטרענגען און „איינרייסן" מיטן עקזיסטירנדיקן „עסטאַבלישמענט".

זיי האָבן אַנדערע אַמביציעס אין אַנדערע ספערן...

✶

„פּאָלס אַפּאַרט" — דאָס בוך פון דער יידישער פרוי גלאָריאַ פרידמאַן (וואַרשיינלעך איר מיידלשער נאָ־מען) טראָגט אַ צוויי־דייטיקן נאָמען. עס קאָן מיינען אַז: פּאָלאַקן זענען צווישן זיך ווייט — ווי דער צפון־פּאָל מיטן דרום פּאָל; אָדער פּשוט: „צווישן פּאָליאַקן".

די מחברין איז פאַרהייראַט מיט אַ פּאָליאַק אין מעל־בורן, וועלכער האָט באַשלאָסן צו באַזוכן זיין פאַמיליע אין פּוילן.

גלאָריע פרידמאַן האָט זיך פאַרגעשטעלט פּוילן ווי אַ לאַנד פון אָרעמקייט און נידעריקן לעבנס־סטאַנדאַרט.

צו איר איבעראַשונג האָט זי זיך איבערצייגט, אַז נישט אַלץ וואָס די „מעדיאַ" גיט איבער, איז תמיד ריכ־טיק. זי האָט געטראָפן מענטשן גוט אָנגעטאָן; קיין עסן פעלט נישט; די גאַסן — פול מיט אויטאָ־פּאַרקער. יעדער פאַרמאָגט אַ קאָלירטע טעלעוויזיע (יעדער???).

זי האָט אויך באַזוכט טוריסטישע אַטראַקציעס ווי וואַרשע — שרייבט פרוי פרידמאַן — איז אינגאַנצן איבערגעבויט ווי אַ מאָדערנע אייראָפּעאישע שטאָט, נאָך דעם ווי די נאַציס האָבן זי פאַרניכטעט בשעת דער וועלט־מלחמה.

וואָלט די שרייבערין גלאָריע פרידמאַן געגעבן איר אַדאָפּטירט פאַמיליע־נאָמען פון פּוילישן מאַן — וואָלט אַלץ געווען אין אָרדענונג.

פרוי גלאָריע פרידמאַן (ווי אַ דעמאָנסטראַציע?) שטרייכט דווקא אונטער איר יידישע אָפּשטאַמונג. דערי־בער טאָקע — קאָנען מיר אַרויסרוקן געוויסע יידישע טענות צו דעם בוך, וואָס איז אָנגב געשריבן אין אַ פיינעם, פליסיקן ענגליש און איז דערשינען אין מעלבורן.

מיט מן, אָבער אַצינד, האָבן די פאַרגאַנגענע פערציק יאָר אויסגעזען ווי אַ גייסטיקער מדבר...

— אָבער די יידן אין מדבר האָבן דאָך געהאַט אַ ציל — האָט שוין משה לעווי געפירט דעם ויכוח מיט זיך אַליין. אַ פירנדיקע אַקס, אַ ריכטיקע ליניע. זיי האָבן אַפילו געוווּסט, וואָס עס וועט געשען, ווען זיי וועלן אַדורכגיין דעם מדבר.

און אַזוי האָט משה לעווי געלערנט:

בעמוד אַש

20 — און זיי האָבן געצויגן פון סוכות און האָבן גע־רוט אין אתם ביים עק מדבר.

21 — און גאָט איז געגאַנגען זיי פאָרויס, בייטאָג אין אַ זייל פון וואָלקן, זיי צו פירן אויפן וועג, און ביינאַכט אין אַ זייל פון פייער, זיי צו לייכטן; כדי צו קענען גיין בייטאָג און ביינאַכט.

22 — דער זייל פון וואָלקן פלעגט זיך נישט אָפּטאָן ביי טאָג, און דער זייל פון פייער ביינאַכט, פון פאַרן פאָלק...

— — — — — — — — — — — —

ווען משה לעווי האָט אָנגעוווירן דעם מוט נאָכצו־פאָלגן זיין גייסטיקן עמוד אַש — האָט ער — ווי תמיד — געזוכט אים אַ ביקוועם וועג, אין וועלכן עס איז אויך דאָ אַ סך אָרט פאַר איר...

דאָס האָט שוין אָבער באַדייט — משה לעווי׳ס קאַפּי־טולאַציע. ער האָט שלום געמאַכט מיטן גורל — אָבער נישט מיט זיך.

די האָט זיך נערוועז אַרומגעשפּילט, נישט וויסנדיק וואָס צו טאָן מיט איר׳ע הענט.

מיט אויגן פון אַ דערוואַקסענעם האָט ער געקוקט אויפן מיידל, און געזען אַ קינד, כאָטש אין זײַן מחשבה האָט זי שוין פאַרנומען דאָס אָרט פון אַ ווײַב.

— איז ווי זשע רעדט מען מיט אַ קינד וועגן ענינים פון מאַן און ווײַב?

ער האָט גענומען גיין לאַנגזאַמער, זוכנדיק דאָס נויטיקע וואָרט צו זאָגן איר וואָס ער פילט.

די טיר האָט אויפגעמאַכט אַ פרוי. זי איז אים געווען אי פרעמד און אי קענטלעך. ערגעץ ווו האָט ער זי שוין באַגעגנט. אָבער ווו? דאָס וועט ער שוין געוויר ווערן שפּעטער. דערווײַל אָבער קאָן מען דאָך נישט שטיין און קוקן, ווי אַ שטומער. מען מוז דאָך עפּעס זאָגן:

— וווינט דאָ פּערל בריטמאַן? — האָט מאַמע לעוו נישט דרייסט אַ פרעג געטאָן.

— מאַמע לעוו — האָט די פרוי מיט שטוינונג אויסגערופן — פון וואַנען האָט דיך דער רוח אַנגעטראָגן?

די שטים איז געווען די זעלבע, און דער אופן פון אויסדריקן איר איבערראַשונג האָט קיין צווייפל נישט איבערגעלאָזט, אַז דאָס איז פּערל בריטמאַן, דאָס מיידל וואָס האָט אים אַרויסבאַגלייט צום טויער.

אין קעל האָט אים פאַרקלעמט, ער איז נישט געווען בכוח עפּעס צו ענטפערן, אויף אָט דער מאָדנער פראַגע:

— וויס זי דען נישט פון וואַנען ער קומט אצינד?!

ער האָט זי אַרומגענומען און צוגעדריקט צו זיך.

טרערן פון גערירטקייט האָבן אָנגעפילט די אויגן.

*

דאָס איז געווען מאַמע לעווס נײַער אָנהייב.

ווען מאַמע לעוו טוט אַ קוק, מיטן בליק פון אַ דערפאַרענעם אויף די פערציק יאָר וואָס זענען פאַרבײַ פון יענעם אָנהייב — אויף די קינדער, די אייניקלעך, די וווינונגס־בלאָקן וואָס ער האָט אויפגעשטעלט — טוט ער אַ טראַסט — אַז די פירנדיקע אַקס פון זײַן לעבן איז געווען דער דראַנג צו דערגרייכן רייכטימער.

— און די טרײַב קראַפט פון דער פירנדער אַקס?

מאַמע לעוו איז זיך מודה, אַז דאָס איז געווען פּערל. כאָטש זי האָט עס אים נישט אויפגעהערט צו דערמאָנען, האָט ער איר קיינמאָל נישט געוואָלט אָנטאָן דעם פאַרגעניגן און עס צוגעבן אין דער סביבה פון פרײַנד.

פּערל האָט אינסטינקטיוו באַנומען ווי מענטשן פירן זיך אײַן בײַעם לאַנד, און וועלכן יחוס מען דאַרף פאַרמאָגן, כדי זיך מיט לײַטן גלײַך. זי האָט באַנומען אַז געלט איז אי יחוס און אי אָנזען, און עס גיט דאָס רעכט צו פּרעטענדירן פאַר אַן אָנגעזעענעם אָרט אין דער געזעלשאַפט.

די טעכנישע שול, וואָס איז געווען מאַמע לעווס אָנהייב אין יענע פאַרגאַנגענע יאָרן האָבן אין אים אײַנגעפלאַנצט די נייגונג צו טראַכטן מיט קאָנקרעטע טערמינען (דאָס האָט אים אויך געהאָלפן אין פאַראַנטוואָרטלעכן אין די בוי־פּלענער פון די געביידן וועלכע ער האָט אויפ־געשטעלט) און אויך אידייען, וואָס מאַטעריעלע ווערטן האָבן נישט פאַרנומען דעם אויבנאָן. אין יענע יאָרן, ווען יעדער יונגער מענטש האָט זיך באַטראַכט ווי אַן אידעאַליסט, זענען מאָראַל און סאָציאַלע גערעכטיקייט און גײַסטיקע ווערטן געווען די מאָסן צו באַשטימען די ווערט פון אַ מענטשן.

די פּראָלעטאַרישע יוגנט חלומות האָבן מער נישט געהאַט קיין האָפן אין זײַן ווירקלעכקייט.

— די זענען טאַקע געווען שיין — זאָגט מאַמע לעוו, אָבער נאַיוו...

ער איז צופיל אַרײַנגעטאָן אין דער רעאַליטעט פון הײַנט, צו קאָנען טאָלערירן די נאַיוויטעט פון זײַן יוגנט.

די רעאַליטעט פון הײַנט האָט פאַרלאַנגט אַנדערע קוואַליטעטן כדי צו ווערן ווי געהעריק אָפּגעשאַצט. מאַמע לעוו האָט די קוואַליטעטן פאַרמאָגט און די נײַע סביבה האָט עס אַקצעפּטירט.

— פאַרוואָס זענען די בלינד צו דער ווירקלעכקייט?

דאָס האָט מאַמע לעוו געטראַכט וועגן זײַנע פרײַנד וואָס פאַרלאַנגען נאָך אַלץ פון אים, ער זאָל רעספּעקטירן זײַן נעכטן.

ער האָט זיך געפונען אין אַ מין קעסל־גרוב, וווּ פאַרשידענע שטראָמען האָבן אים געצויגן פון איין ריכטונג צו אַ צווייטער און נישט געגעבן קיין רו.

יאָרן האָט מאַמע לעוו געבענקט נאָכן טאָג, ווען ער וועט קאָנען אויספילן זײַנע טעג מיטן בלויז וועלכן אים פעלט — די איבערגעריסענע שול־יאָרן...

ווען דער טאָג איז ענדלעך געקומען, און מאַמע לעווס נישט דערפילטע פאַרלאַנגען האָבן אָנגעהויבן אָננעמען צופרידנשטעלנדיקע פאָרמען — האָט ער מיטאַמאָל חרטה געקראָגן אויפן גאַנצן עסק.

מאַמע לעוו האָט פאַרלוירן די ריכטונג, ווי די פירנדיקע אַקס וואָלט זיך מיטאַמאָל אָפּגעשטעלט און איבערגעלאָזט די ברירה צו אים אַליין.

אין אָט דער צעמישונג האָט רעליגיע גענומען אויסזען ווי דער באָדן אויף וועלכן מען קאָן געפינען מנוחה.

מיטן גלויבן, אַז אין דעם אייביקן בוך ווו עס איז פאַרשריבן די געשיכטע און די חכמות, וואָס אַ פאָלק האָט אָנגעזאַמלט אין משך פון יאָרהונדערטער, וועט ער סוף כל סוף געפינען זײַן גײַסטיקע רו; די פאַרענטפערונג פאַר די פראַגן וואָס מאַטערן אים — האָט ער זיך גענומען צום שטודירן דעם תנ״ך.

קיין חדר האָט מאַמע לעוו קיינמאָל נישט באַזוכט, האָט ער זיך געמוזט באַנוגענען מיט דער יהואש־איבערזעצונג, וואָס ער האָט זיך פאַר דעם צוועק אײַנגעשאַפט.

פאַר אים איז אין תנ״ך אַלץ געווען אַ נײַעס. אומעטום האָט ער געפונען סימנים פון זײַן אייגן לעבן. ער האָט דאָך אויך געאַרבעט עבודת פרך און איז שפּעטער — צוליב אַן אָפּמאַך — אַרויסגעלייזט געוואָרן פון מצרים. פערציק יאָר האָט ער געוואַנדערט אין מדבר. געווים — אויסטראַליע איז פאַר אים געווען אַ גרויסער מדבר פול

זיך דעריבער געשלידערט ארויף און אראָפּ איבער די וואַסערדיקע בערג און אָפּגרונטן.

מאַמע לעוו איז געווען אַ פּאַסאַזשיר אויף אָט דער שיף. עס האָט אים געשלידערט פון וואַנט צו וואַנט. נישט איינמאָל האָט ער זיך אָנגעשלאָגן אָן די אײַזערנע שטאַנגען און פאַרוווּנדעט געוואָרן. נישט איינמאָל האָבן אים קאַלטע, זאַלציקע כוואַליעס אָפּגעגאָסן און ער האָט קוים געקאָנט דעם אָטעם כאַפּן.

זיבעצן יאָר האָבן נישט געוואָלט אויפגעבן דאָס לעבן. זיי האָבן נישט געצווייפלט, אַז מען קען איבערלעבן; צוריקקומען אַהין, צו דער שטילער גאַס, דעם טויער ביי וועלכן ער האָט איר געזאָגט: — אַ, זײַ געזונט...

צום סוף האָט דאָס לאַנד באַזיגט דעם שונא און מאַמע לעוו האָט געוווּנען זײַן געראַנגל.

דער שטורעם האָט זיך סוף כל סוף אײַנגעשטילט און די שיף איז אַרויסגעשוווּמען אויף שטילע וואַסערן.

דאָ איז עס שוין נישט געווען מער דער זיבעצניאָ־ריקער בחור מאַמע לעוו, נאָר אַ פאַרהאַרטעוועטער דרײַ־אונצוואַנציק יאָריקער מאַן, וואָס האָט אין די עטלעכע יאָר דורכגעמאַכט די האַרבע שול פון לעבן:

געגראָבן קוילן אין דער שאַכטע „קראָפּסקאַיאַ״ אין קיזעל; געאַרבעט ביי דער אײַזנבאַן אין ניזשני טאַגיל; געשלעפּט קלעצער אויפן „ספּלאַוו״ פון דעם טייך קאַמע, וואָס אין אוראַל; מאַרשירט מיט אַ ראָטע זעלנער צום פראָנט און נישט דערגאַנגען, מחמת זײַן מערבדיקן אָפּ־שטאַם; געמוזט קויפן אַ לינקן „שמו״ — איז פון מאַמע לעוו געוואָרן איסאַק קאַצאַוויטש, דער פּוילישער בירגער באַפרייט פון דורכגאַנגס־פּונקט וואָרקוטאַ, לויטן פּאַ־ראַגראַף...

דאָס ענדערן דעם נאָמען איז נישט געווען קיין קאַפּ־ריז אויף וועלכן מאַמע לעוו האָט זיך אָנגעטראָפן אויף זײַן ווײַטערדיקן לעבנס־וועג, ווי אַ ווילן איבערצורײַסן מיט דער פאַרגאַנגענהייט.

מאַמע לעוו האָט קיינמאָל נישט אונטערשאַצט די מש־פּחה־ווערטן, מיט וועלכע ער האָט זיך אַבסאָלוט נישט געהאַט וואָס צו שעמען. אָבער נאָך דער מעשה קראַסנאָדאַר און דעם „סטרוי־באַט״ — די מאָביליזירטע אַרבעטס־באַטאַליאָנען — פון וועלכע אַ לייטישער מענטש האָט זיך באַמיט צו ווײַכן, אויב ס׳לעבן האָט נאָך געהאַט בײַ אים אַ ווערט, איז דער נאָמען מאַמע לעוו שוין נישט געשטאַנען אין גרויסן יחוס בײַ דעם „קאָמיטעט פאַר אינערלעכער זיכערקייט״ וועלכער איז נאָך אַלעמען געווען דער באַלעבאָס פון לאַנד.

דאָס טוישן דעם נאָמען לאָזט זיך דערקלערן דערמיט, וואָס מאַמע לעוו האָט געוואָלט אַרויסגיין פון דער פּאַסט־קע, וואָס האָט אים געמוזט אַרײַנכאַפּן...

נאָך די דערפאַרונגען איז איסאַק קאַצאַוויטש געוואָרן אַ לייטישער בירגער באַשעפטיקט בײַם בויען דעם „פאַר־כאַד סטרוי״, ווי אַ דעלעגירטער אַרבעטער פון „עלעקטראָ טראַסט״.

אַ מענטש האָט אין יענע טעג געמוזט האָבן אַ סטאַ־בילן וווין־אָרט, אַן אַדרעס; געהערן צום פאַרבאַנד פון די פּוילישע פּאַטריאָטן; אַ געוויסן דאָקומענט וואָס זאָל באַרעכטיקן זײַן צוריקקערן זיך קיין פּוילן...

און פּוילן איז פאַר מאַמע לעוו געווען דאָס מיידל, וועמענס אָפּבליק האָט זיך פאַרקריצט אין זײַן זכרון.

די מיטגעמאַכטע יאָרן וואָלטן אויסגעפילט צענטליקער שורות אין אַן אויטאָביאָגראַפיע — ווען לעוו וואָלט געהאַט בדעה אַזאַ צו שרײַבן. געשריבן אויטאָביאָגראַפיעס יעדעס מאָל, ווען ער האָט געזוכט אַן אַרבעטס־אָרט אין רוסלאַנד — דאַרף מען פאַרשטיין — האָט שוין מאַמע לעוו געהאַט אַ געהעריקע דערפאַרונג, בעיקר אין דעם — וואָס מען דאַרף געדענקען צו אַרויסלאָזן...

*

עס איז שוין אויסגעקומען, אַז אין מאַמע לעווס לעבן — צו באַצייכענען עס אין טעכנאָלאָגישע טערמינען — איז תמיד געווען אַ פירנדיקע אַקס. בײַ דעם אַלעם אָבער איז זײַן לעבן נישט געוואָרן אַנטוויקלט לויט שטרענגע טעכ־נאָלאָגישע אויסרעכענונגען.

אין יענעם נאָך מלחמהדיקן יאָר, ווען די עשאַלאָנען האָבן צוריקגעפירט די ייִדישע פּליטים מיט זייער האָב און גוטס, און מיט זייערע האָפענונגען וואָס זײַנען געווען דער פּראָדוקט פון זייער בענקשאַפט נאָך דער פאַרלאָזע־נער היים —

איז פון צוג אַראָפּגעשפּרונגען אַ דאַרער הויכער בחור אין אַן אויסגעוואַקסן רעקל, אין אַ ביסל צו ענגע הויזן, מיט אַ שניפּס וואָס האָט געדאַט אין זיך שוין צופיל קנייטשן פון די אַלע קערפּער וועלכע מען האָט אין אים במשך פון יאָרן אָנרחמנותדיק אויסגעבונדן. אָבער פאַרט — אַ שטיקל אָנבליק פון עלעגאַנץ האָט ער נאָך באַוויזן אויפצוהאַלטן.

זײַנע שיך זײַנען געווען שטיוויק־גרוי, כאָטש דער בחור האָט זיך באַמיט זיי אָפּצופּוצן, נאָר מחמת אַלטקייט האָבן זיי פאַרלוירן דעם ווילן, אָדער די פעיִקייט צו גלאַנצן.

דאָס אַלץ האָט ער צונויפגעשטעלט נאָך וואָכן בישטערן זיך פאַר איר.

אין ראַנצל האָט דער דרײַאונצוואַנציקיאָריקער בחור געפירט דעם טרוים פון זיבעצניאָריקן.

מיט זיכערע טריט האָט ער זיך געלאָזט צו דעם אַד־רעס, ווו זי האָט אויף אים געוואַרט. אַזוי פיל האָט ער שוין געוווּסט:

— זי האָט איבערגעלעבט, און זי וואַרט...

פאַר די אויגן האָט ער תמיד געהאַט דאָס זעלבע בילד: אַ ווײַס זומער קליידל, באַשפּרענקלט מיט גרינע אַרבעס־נומען אויסגענייט; די האַלב־נאַקעטע הענט זײַנען געווען ווײַכע, פולע, רונדיקע. אויפן האַלדז — ברעשטיינענע קרעלן מיט וועלכע

מאַרק בעזובני

בעמוד אֵש

— דערציילונג —

די גראָדע ליניע פון מאַמע לעוו׳ס לעבן האָט זיך איבערגעבראָכן אין יענעם גורלהאַפטן האַרבסט פון ניינאונדרייסיקסטן יאָר.

ער האָט זיך דאַן געפונען אין סאַמע פינטעלע, אין האַרץ פון ווירלווינט, וואָס האָט זיך ערשט גענומען פאַנאַנדערדרייקלען מיטן אַנטואַקסנדיקן אימפעט פון אַ וויגע, וואָס האָט אַראָפגעריסן הייזער; פאַרוויסט פעלדער; אונטערגעגראָבן איינגעפונדעוועטע, הונדערטיאָריקע דעמבעס.

מאַמע לעוו האָט כמעט נישט געפילט דעם צי, מיט וועלכן דער ווירלווינט האָט אים אָפגעריסן פון היימישן באָדן.

ער האָט זיך געלאָזט טראָגן פון ווינטיקן אימפעט, וואָס האָט צונויפגעיאָגט מחנות יונגע מענטשן — ווי ער יאָגט געוויינטלעך צונויף האַרבסטיק־פאַרגעלטע בלעטער, און זיי פאַרטראָגן העט, העט ווייט איבער גרענעצן צו פרעמדע, אומבאַקאַנטע און גלייכגילטיקע, פראָסטיקע מקומות.

דעם ווירלווינט האָט נישט געאַרט די גרענעצן וואָס מענטשן האָבן אויפגעשטעלט צווישן לענדער — ווייל פריער שוין האָט ער דאָך אַליין די גרענעצן אָפגעווישט.

דער פחד פאַרן אייזיקן גלאַצער וואָס האָט זיך גערוקט אויף זייערע שטעט און היימען, האָט געטריבן דער מענטשן־כוואַליע. דאָס זענען געווען יידן.

די יידן האָבן זיך באַמיט אַריינצובאַקומען אויף אַ שטח, אויף וועלכן זיי וועלן זיין באַשיצט פון דער וועלט־זאַוויערוכע, וועלכע האָט זיך קודם פאַרנומען אויף זייער לייב און לעבן.

אין יענע טעג האָבן די אַנטלויפנדיקע יידן אויסגעזען ווי צעשראָקענע חיות, וואָס לויפן אין פאַניק פון ברענענדיקע וועלדער. זיי האָבן געזוכט אַ היטל זיך צו באַהאַלטן. אַ וואַסער זיך אונטערצוטרונקען; אַ שוץ־אָרט — איבערצולעבן די בראַנד.

אָבער דאָס זענען נישט געווען קיין פלאַמען פון ברענענדיקע וועלדער. די וועלדער זענען געשטאַנען אין דערוואַרטונג פון ווינטער. דער האַרבסט האָט ערשט אַרויפגעצויגן אַ קופער־רויטן קאָליר אויף די בלעטער.

דאָס זענען געווען בראַנדן פון מענטשלעכער רשעות און בלוט־דאָרשטיקייט, וואָס האָט געיאָגט די יידן.

די פליטים האָבן זיך גיכער געפילט ווי פרידלעכע באַשעפענישן, וועמענס וווין־שטח און גרינע פאַשע עס האָבן פלוצלינג באַפאַלן צעיושעטע יעגער און גענומען הפקרדיק שיסן פון אַלע זייטן.

די חיות זענען זיך צעלאָפן אָן אַן אָרדענונג און אָן אַ ציל. געטראָגן פון לעבנס אינסטינקט — האָבן זיי געזוכט אַ רויִק אָרט, ווו די קוילן פון די יעגער זאָלן זיי נישט דערגרייכן.

אין זייער זכרון האָבן זיך פאַרקריצט סימנים, לויט וועלכע זיי וועלן זיך צוריקקערן שפעטער — ווען די סכנה וועט פאַרביי.

אין זייער פאַניק־געלויף האָבן זיי מיטגענומען די בענקשאַפט צו דער גרינער אַרומרינגלונג, דעם שטילן וואַלד און די משפחהדיקע צונויפלעבונג. זיי האָבן ווייטער געוואָלט אַנגיין מיטן לעבן אין די היימישע ערטער — אַ לעבן וואָס איז מיטאַמאָל צעשטערט געוואָרן.

ווי אַזוי האָט דער זיבעצניאָריקער מאַמע לעוו דאָס אַלץ געקאָנט באַנעמען?

נאָך דעם, ווי ער איז דורך דעם שטורעם פאַרטראָגן געוואָרן צו אַן אָרט, ווו זיין כוח האָט זיך אויסגעלאָזט — דאַן האָט זיך מאַמע לעוו געכאַפט אַז אים און זיין היים, זיין משפחה טיילט פאַנאַנדער נישט סתם אַ האַלבע וועלט — וועדליק דעם שטח — נאָר אַ האַלבע וועלט מיט פאַרצוימונגען, גרענעצן וועלכע זענען אין צווישן צייט אויפגעקומען.

מאַמע לעוו האָט באַנומען אַז דער זעלבער שטורעם וואָס האָט אָפגעווישט גרענעצן — האָט אויך באַוויזן אויפצושטעלן נייע; אַז פון בידע זייטן גרענעץ געפינען זיך באַוואָפנטע מחנות וועלכע האַלטן אין איין שלייפן די שווערדן, כדי זיך קעגנזייטיק צו צעפליישן.

ווי אַזוי האָט דער זיבעצניאָריקער מאַמע לעוו דאָס אַלץ געקאָנט פאַרויסזען?

ווען ער איז שטיק געבליבן מיט בידע פיס אויף דער קאַלטער סיבירער ערד, אין אַ שטאָט פאַרוואָרפן צווישן טייגעס — האָט ער דערשפירט דאָס, וואָס יעדעס בעל־חי דערשפירט:

— אַ ווילן צום לעבן.

זיינע זיבעצן יאָר האָבן זיך געקלאַמערט אין לעבן, ווי אַ בלינד, נאָר וואָס געבוירן חיהלע רייסט זיך צו דער מוטערס אייטער, כאָטש די מאָגערע אייטער האָט נישט געהאַט גענוג נאָפלען פאַר די אַלע קריכנדיקע, נאַסע און בלינדע באַשעפענישן, וואָס זענען נאָר וואָס אַרויסגעקראָכן פון איר איינגעווייד.

צו זיינע זיבעצן יאָר האָט ער זיך שוין געהאַט איינגעשאַפט אַ סכום בילדונג, אַ ביסל לעבנס־דערפאַרונג פון אַ יונגן מענטשן וואָס האָט שוין באַלד באַהערשט אַ פאַך. מיט אַט די מכשירים האָט ער זיך באַמיט איינקלאַמערן אין לעבן מיטן ווילן — איבערצולעבן. געוואָרעמט דעם ווילן האָט דער פונק פון בענקשאַפט נאָכן מיידל, מיט וועלכן ער האָט זיך געזעגנט אין טויער.

דאָס כאַאָטישע לעבן אין רוסלאַנד, אַרומגעכאַפט מיטן מלחמה־פיבער, איז געווען ווי אַ שיף אויפן צעשטורעמטן אָקעאַן.

עס האָט זיך געראַנגלט מיט די שוימיקע כוואַליעס וועלכע האָבן די שיף געשלעפט צום אָפגרונט. געבויט אָבער לויט די כללים פון שיף־בוי, האָט די שיף נישט געוואָלט זינקען כל זמן עס איז נישט באַשעדיקט. זי האָט

מלך ראַדזינער

מענטש און וועלט

שוואַרץ רויט זע איך דיך מענטש,
אין דיין פּיין, אין דיין נויט.
גענוג דער טרויער, אין פינצטערניש זיין באַשאַף.
מענטש און נשמה, אין דיר איז דאָס ליכט!
באַשאַף פון באַשאַף, צו דיר מיין רוף!
גרייף צו די טיפענישן פון דיין זיין,
און פאַרשטעלט זיין אָפּגעטאָענע שטראָף!

אויף שווייגנדיקע טרערן,
אין די געהיימע אייביקייטן,
גרייכן צו די העכסטע הייכן,
פון די געאייביקטע אַלרוימען,
אַלץ אַרום אונדז איז נאָר פאַר אַ ווייל,
אויך געהיים זענען די ציפערן וואָס איך צייל.
אין יעדן אָפּשפּאַלט, פון איין רגע שינוי,
ווערן וועלטן געבוירן,
אויך פאַרלוירן צום פאַרשטיין.

נאָך זענען פאַראַן בערג און טאָלן,
ימים, טיפע אייביקייטן —
אונטער די שפּאַלטן,
נאָך אומציילבאַרע געשטאַלטן — מיט זייער לעבן,
און וווּנדערלעך שפּראָצט דער בוים,
אין זיין וואָרצל וואָס איז פאַראַנקערט,
פון דער טיפעניש פון דעם ערדישן געהיים.

נעסטן פון אַלע וועלטן,
אומענדלעך אייער זיין
נעכטן אויך היינט, כ'דאַנק דעם טאָג, אויך די נאַכט.
פון פינצטער, ביז ליכט איז נאָענט — אויך ווייט אומעטום.
אין די פאַרבאָרגנסטע מידבריות,
שפּאַלטן דורך די שטראַלן פון זונען שיין.

כ'האָב נישט פאַרלוירן מיין גלויבן!
געפונען די נעסטן אין מענטש און וועלט!
פאַר יעדנס לעבן די צייט אַ געשאַנק,
דאָ זיין איז נאָר אַ בליק,
כ'גלויב אין דעם לעבן — ביז מיין צוריק...

אין די קוואַלן פון מים חיים,
מלכות יונים מיט אַהבה האדרה, —
דער קרוין פונעם באַשאַף,
נגינה האָב איך זיך פאַרטראַכט?
צו מדרגה פון גלייבן, כ'האָב זיך דערהויבן!
שיר־השירים האָט מיך אויפגעוואַכט!

זינגען וועלן טרערן, אונטער די אייביקע פעלדון פאַרבאָרגן
כ'האָב געפונען דעם קערן: באַשאַפונג, מענטש!
און אַלץ וואָס לעבט, אַרום די געהיימע וועלטן.

י. מ. לעווין

איך בין אַ ייד—אַ קאָסמאָפּאָליט

גראַזשדאַנין אַנטיסעמיט,
דיינע ליפּן בלעזלען זיך מיט גרויסקייט גאַווער:
דו ביסט מיר נישט קיין חבר!
קיין ליבע ביי דיר פאַראַנען
פאַר דער רוסישער מאַמען...
ביסטו אַ יעוורעי
אַ קאָסמאָפּאָליט!

דער טיוול, הער איך לאַכט —
אומעטום, אין יעדן לאַנד
ביסטו אין מיטן,
אומעטום פאַראַן דיין האַנט...
דער גראַזשדאַנין איז דאָך גערעכט —
און אַ יונגער אַנטיסעמיט,
קוים פון מאַמעס טראַכט,
טאַנצט אַריין אין מיטן,
מיט פאַרקרימטע ליפּן:
זשיד... קאָסמאָפּאָליט!...

האָב איך דעם טיוול און דעם גראַזשדאַנין
געענטפערט אַזוי:
גערעכט —
איבער גאָר דער וועלט,
איבער לאַנד און ים,
נאָענט און ווייט
איז מיין ייִדיש בלוט צעשפּרייט...

אין דער מכפלה
רוט מיין אור־זיידע אברהם,
דער ערשטער ישראלי,
מיין טאַטע אברהם
טויטע חלומות
און מיין זיידע ישראל שפּינען בשכנות
אויפן געגנשער בית עולם,
פון אַ ייִדישן אַמאָל.
מיין מאַמע שרה,
די גוטע פרומע מאַמע,
ליגט אַן איינזאַמע,
אונטער קאַלטע שנייען
אַנשטאָט מיט תכריכים לויטן דין,
אין דער טייגע, ווו בייזע ווינטן ווייען.
איר איניקל, אברהמעלע,
אַן עופעלע,
אונטער אַ בערגעלע פון שטעכיקן בוריאַן
ציילט די נישט אויסגעלעבטע יאָרן
אויך דאָ,
אויפן פינפטן קאָנטינענט,
האָב איך אויך שוין כורת ברית געווען
מיט היגער ערד.
זאָג איך:
גערעכט, אַנטיסעמיט —
איך בין אַ קאָסמאָפּאָליט —
אַ סימן —
איבער גאָר דער וועלט
איז צעשפּרייט
מיין ייִדיש
בלוט.

סאַטירע „די כמאַרעס", ווו ער שטעלט פאַר סאָקראַטעסן ווי דעם הויפּט־פירער פון א ראַציאָנאַליסטישער באַוועגונג, אַנשטאָט דער טראַדיציאָנעלער רעליגיע. דער וואָרף אַנטהאַלט אויך די באַשולדיקונג, אַז סאָקראַטעס איז אויך אַ סאָפיסט. גאַנץ שפּעטער האָט פלאַטאָ פעסטגעשטעלט, אַז סאָקראַטעס איז קיינמאָל נישט געווען קיין נאַטור־פאָרשער און נישט קיין סאָפיסט, און זיך נישט באַמיט צו באַאיינפלוסן דער יוגנט.

לויט די מנהגים פון יענער צייט — האָט סאָקראַטעס אויסגעטרונקען דעם כוס מיט סם, און שטאַרבט.

סאָקראַטעס האָט פאַרענדיקט זיין לעבן נישט טרויעריק, ווייל ער האָט געגלויבט אַז די געטער ווילן אים נישט טאָן קיין שלעכטס, די געטער וועלכע ער האָט געדינט זיין גאַנץ לעבן וועלן זיין די וויטערדיקע פריינד אין דעם קומענדיקן פעריאָד פון זיין עקזיסטענץ. אין דער צוקונפטיקער וועלט וועט ער האָבן די מעגלעכקייט און דעם פאַרגעניגן צו שמועסן מיט גרויסע מענטשן, אַזוי ווי ער האָט פאַרבראַכט מיט די מענטשן אין אַטען, זיין גאַנץ לעבן.

★

ס'איז צו באַוווּנדערן, פאַרוואָס מען האָט אים געמאַכט פאַראַנטוואָרטלעך פאַר דער שלעכטער אויפפירונג פון דער יוגנט. סאָקראַטעס האָט געהאַט א שטרענגע קאָנטראָל איבער זיינע טאוונגען. ער האָט נישט געזוכט קיין געלט און נישט געטאָן קיין זאַך, וואָס זאָלן אים אַריינברענגען געלט. ער האָט געלערנט מענטשן צו רעספּעקטירן ערע. ער האָט געגעבן דער יוגנט דעם גלויבן, אַז דורך זעלבסט־דיסציפּלין קאָנען מענטשן דערגרייכן די מדרגה פון זיין גוט. ער האָט געבראַכט קרבנות צו די געטער. ער האָט געלערנט, אַז וואָס מער א מענטש איז רעליגיעז, אַלץ מער איז גאָט צופרידן מיט זיינע מתנות „לייג אַוועק דעם ווילן צו עסן — ווען דו ביסט נישט הונגעריק. הער אויף צו טרינקען — ווען דו ביסט נישט דורשטיק, אַנדערש וועסטו רואינירן דיין אינטעלעקט".

שטעלט זיך די פראַגע: פאַרוואָס האָט סאָקראַטעס געמוזט ווערן דער ערשטער קרבן פון דעמאָקראַטיע? פאַר וואָס האָט זיך אַניטוס, מיט זיין אויטאָריטעט אונטערגענומען צו באַשולדיקן סאָקראַטעסן, און נישט אויך אַנדערע פילאָסאָפן? האָט סאָקראַטעס נישט גענוצט דאָס וואָרט גערעכטיקייט?

דער ענטפער איז קלאָר: ער האָט גענוצט דאָס וואָרט גערעכטיקייט, נאָר דאָס וואָרט אַליין האָט געהאַט אַן אַנדער באַדייטונג פאַר אים דעמאָלט, און פאַר אונדז איצט.

דער באַגריף רו, האָט געמיינט פאַר סאָקראַטעסן — נישט מאַכן קיין ענדערונגען. ער האָט געמיינט צו זאָגן: דערלאָז נישט קיין פאָליטישע ענדערונגען. קיין פאָליטישע ענדערונג איז נישט גוט — רו איז גוט. צוריק צו דער נאַטור; צוריק צום וועג, ווי אונדזערע עלטערן האָבן זיך געפירט; צוריק צום פרימיטיוון פאָליטישן מעטאָד פון פירן א מלוכה. די נאַטירלעכע קלאַסן־אָנפירערשאַפט פון אַ קליינער מינדערהייט איבער דער מאַסע. די אידענטיפיקאַציע פון גורל פון דער מלוכה מיט דעם מאַנאַפּאָל פון מיליטאַריזם.

די גרופּע וואָס פירט אָן מיט דער מלוכה מוז האָבן אַ קאָנטראָל איבער אַלע אַקטיוויטעטן פון די אַלע, וועלכע געהערן צו דעם קלאַס. די מלוכה מוז האָבן די מאַטעריעלע מיטלען צו עקזיסטירן, אויב נישט וועלן זיי זיין אָפּהענגיק פון די בעל־מלאכות. אויב זיי וועלן נישט זיין באַזאָרגט פון די בעלי־מלאכות, וועלן זיי אַליין מוזן ווערן בעל־מלאכות.

וואָס ס'איז אינטערעסאַנט צו באַמערקן איז, אַז אַזוי ווייט ווי מיר איז באַקאַנט, האָב איך נישט באַמערקט קיין איין אָרט ווו שקלאַפעריי זאָל ווערן קריטיקירט, אָדער עמיצער זאָל פּראָטעסטירן קעגן דעם.

דאָ ווייזט זיך אַרויס, אַז סאָקראַטעס איז אַרויסגעטראָטן קעגן דעמאָקראַטיע.

יעקב ראָזענבערג

חלומות...

מיך רופט אין דער שטילקייט א ניגון,
פון ווייטע, ווייטע מקומות,
ווו ליבע געקושט האָט די טרערן,
פון זיסע פאַרשפּילטע חלומות.

אָ, חלומות מיינע חלומות,
איר ווייסע אומשולדיקע טויבן,
ווי ווייך איז געווען דער פלאַטער,
פון אַ חלום אין ליכטיקן גלויבן.

ווי ווייך איז געווען דער פלאַטער,
פון פלי אין בלויען שימער,
מיט חלום געבליט האָט אַ לאַנדשאַפט,
מיט חלום פון אייביקן זומער...

אַוועק איז דער זומער, פאַרשוווּנדן,
אויף איינגעהויקערטע טעג,
טעג ווי אַלטע זקנים,
וואָס האָבן פאַרלוירן דעם וועג...

טעג ווי אַלטע זקנים,
וואָס אונטער אַ באַרג פון יאָרן,
טראָגן באַהאַלטן אַ יום־טוב,
מיט אַ זון פון אַ העלן זכרון,

רופט מיך אין שטילקייט דער ניגון,
פון ווייטע ווייטע מקומות,
ווו ליבע קושט אוים די טרערן,
פון מיינע פאַרשפּילטע חלומות...

גוט איז דאָס, וואָס עס ברענגט גליק און באַפרידיקונג דעם מענטשן. ערלעכקייט אַליין איז שוין אַ פאָרם פון וויסן. אומגערעכט לידן איז פיל בעסער און גרינגער, איידער אומגערעכט זיך וואַרפן אויף אַן אַנדער מענטשן. דאָס גליק וואָס אַ מענטש זוכט איז פאַראַן אין זיינע גוטע מעשים, און דאָס אַליין איז פאַר זיך גליק. די מעשים דאַרפן נישט ברענגען גליק — די האַנדלונג גופא איז אַליין דאָס גליק.

ס'איז קיין ספק נישט, אַז סאָקראַטעס דאַרף באַטראַכט ווערן אַלס דער וויכטיקסטער און אַממערסטן אָריגינעלער פילאָסאָף פון גריכנלאַנד. זיין אומאָפּהענגיקייט האָט ער באַשיימפּערלעך באַוויזן דורך דעם, וואָס ער האָט זיך אָפּגעזאָגט פון אַ פּאָליטישער קאַריערע.

עס איז דאַן געווען אַ נאַטירלעכע זאַך פאַר איינעם, וועלכער איז געשטאַנען פיל העכער גייסטיק פון זיינע חברים און באַקאַנטע, אַז ער זאָל זוכן אַ פירנדע ראָל אין דער פּאָליטישער אָנפירערשאַפט פון גריכנלאַנד.

סאָקראַטעס האָט פאַר זיך אויסגעקליבן אַ גאַנץ אַנדערן וועג. ער האָט געפילט, אַז אין דיספּוטן מיט אַנדערע מענטשן, וועט ער דערגרייכן בעסערע רעזולטאַטן, און דאָס וועט העלפן מער מענטשן צו ווערן געטרייערע בירגער פון גריכנלאַנד.

סאָקראַטעס האָט געמיינט דערמיט צו זאָגן:

יעדער מיט אַ קלאָרן בליק פאַרשטייט, אַז דאָס וואָס ער טוט ווירקט זיך אויס אויף זיין כאַראַקטער, זיין לעבן. אין געוויסע באַדינגונגען קען זיין האַנדלונג אָננעמען שלעכטע און אומגעווונטשענע פאָרמען. אויב ער וויל וויסן, צי זיינע האַנדלונגען זענען ריכטיקע, מוז ער אַליין זיין איבערצייגט אין זייער ריכטיקייט און נישט בויען זיין מיינונג אויפן סמך פון מיינונגען, וועלכע קומען מערסטנטייל פון אַנדערע.

סאָקראַטעס האָט געעפנט די אויגן פון מענטשן דורך אויפקלערן, אַז גלויבן אין דער ריכטיקייט פון עפּעס, מוז מען זיך אַליין קודם איבערצייגן. זוכן און אויסגעפינען דעם אמת מוז מען אַליין. מען מוז אויך אויסגעפינען די פּראָבלעמען, וועלכע זענען פאַרבונדן מיט פעסטשטעלן דעם אמת. דע את עצמך — קען זיך אַליין, און קען אַנדערע.

✡

סאָקראַטעס איז געבוירן געוואָרן אין אַטען, אַרום דעם יאָר 970 פ"ק. זיין פאָטער איז געווען א סקולפּטאָר. סאָקראַטעס האָט אויפגעגעבן די אַרבעט פון א סקולפּטאָר, און דערמיט — יעדע האָפענונג פון פאַרדינען געלט. ער האָט זיך פאַרנומען מיט נישט מאַטעריעלע זאַכן. זיין ווייב איז געווען קסאַנטיפּע. זי איז באַרימט געוואָרן צוליב איר טעמפּעראַמענטפולן כאַראַקטער און איר שאַרפער צונג. זי איז אַריין אין דער וועלט־ליטעראַטור, ווי אַ סימבאָל פון אַ ווייב אַן ארורה.

אין פינפטן י. ה. פ"ק איז אויסגעבראָכן אַ מלחמה צווישן די גריכן און פּערסיער. די גריכן האָבן געוווינט אַרום די ברעגעס פון גריכנלאַנד אין קליינע און פרייע ישובים, געאָגראַפיש איזאָלירטע. די פּערסיער זענען געקומען פון אָריענט און זיינען געווען די פאָרשטייער פון אַ צענטראַלער מאַכט און אַ געאייניקטער מלוכה.

די גריכן זענען געווען אינטעליגענט. זיי האָבן געוואָלט האָבן זייער אייגענע מלוכה, זייער אייגענע קאָנסטיטוציע, זיי זאָלן קאָנען לעבן לויט זייער ווילן ווי אינדיווידואַלן און ווי אַ פאַראייניקט פאָלק. די מלחמה האָט זיך געענדיקט מיט א נצחון פון די גריכן און אַטען איז געוואָרן אַלץ שטאַרקער און שטאַרקער. כדי צו זיין זיכער מיט דעם זיג איבער די פּערסיער, כדי זיי זאָלן נישט אָנהויבן נאָך אַמאָל די מלחמה, האָבן די אַטענער אָרגאַניזירט אַ פּלאַט וועלכער האָט געהערט צו אַלע גריכן, נאָר אַטען איז געווען דער אָנפירער פונעם פלאָט און ער איז געשטאַנען צו דער דיספּאָזיציע פון אַטען. די דאָזיקע לאַגע האָט גורם געווען אַן אומצופרידנקייט פון אַ סך גריכן, מערסנטייל פון ספּאַרטאַ. אַלציביאַדעס, וועלכער איז געווען דער אָנפירער פון די אַטענער האָט איבערגענומען די מאַכט. אָבער נאָך אַ קורצער צייט האָט ער פאַרלוירן זיין שטעלע. ספּאַרטאַ האָט איינגעפירט אַ רעגירונג פון דרייסיק טיראַנען. קורץ נאָך דעם האָבן די דעמאָקראַטן צוריקגעוווּנען די מאַכט און האָבן אָנגעהויבן צו רייניקן אַטען פון די דאָזיקע וועלכע האָבן גורם געווען צו לאָזן רעגירן די דרייסיק טיראַנען.

אין אַטען איז מען נישט געווען צופרידן, און מען האָט געקוקט קרום אויף סאָקראַטעסעס פירונגען. מען האָט אים באַשולדיקט, אַז מיט זיינע מיינונגען פירט ער אַראָפּ די יוגנט פון דרך־הישר. מען האָט פאַרפירט קעגן סאָקראַטעסן אַ פּראָצעס. מעלעטוס און אניטוס זענען געווען די פירער פון דער אויספאָרשונג.

אַניטוסעס זון איז געווען אַן איבערצייגטער דעמאָקראַט און געהאַט פאַרבינדונגען מיט סאָקראַטעסן, צו וועמענס געזעלשאַפט ער איז געווען צוגעצויגן.

אניטוס האָט אַלץ געטאָן, כדי זיין זון זאָל איבעררייסן מיט סאָקראַטעסן. אין רעזולטאַט פון דעם דרוק, איז דער זון געוואָרן א שיכור.

אויפן פּראָצעס קעגן סאָקראַטעסן האָט מען אים געמאַכט פאָלגנדע פאָרוואורפן: ער דעמאָראַליזירט די יוגנט; אין נישט דינען ווי געהעריק די גריכישע געטער.

די זשורי האָט אים פאַרמשפּט צום טויט.

סאָקראַטעס איז נישט פאַראינטערעסירט אין זיין אייגן לעבן, און ווערט נישט דערשראָקן פאַרן טויט־אורטייל.

קריטאָ וויל איבערצייגן סאָקראַטעסן, ער זאָל אַנטלויפן פון תפיסה אַזוי לאַנג ווי ס'איז נאָך דאָ צייט. אָבער סאָקראַטעס וואַרפט אָפּ דעם פּראָיעקט, ווייל אויב ער וועט אַנטלויפן פון גריכנלאַנד, וועט עס זיין א בושה פאַר אים. עס איז אויך קעגן געזעץ פון לאַנד. ער מוז קומען אויף יענער וועלט, אין דער צוקונפטיקער אַטמאָספערע מיט אַ קלאָר געוויסן אַז גאָטס באַפעל מוז אויסגעהערט ווערן.

דער סאַטיריקער אַריסטאָפאַנעס האָט אָנגעשריבן אַ

דאָבקע אַפּעלאָוויטש

אַ געזאַנג אַזאַ

געווידמעט דעם ליכטיקן אָנדענק
פון פייגעלע מאַקאָטאָוו

ס'האָט אַ מאָל דער בין־השמשות זיך בסוד באַקלאָגט,
פאַר אַ מילדן, שטיפערישן ווינט,
אַז דער באַשעפער, קוקט זיך צו וואָס ער פאַרטראָגט
און ענטפערט קיינמאָל נישט פאַר וועלכע זינד.

„איך — דער וועבער צווישן טאָג און נאַכט,
לעב קוים אַן אויגנבליק און מוז פאַרגיין,
מיט אַ סך פּאַראַיבל און אייביקן פאַרדראָס,
פאַרן צוטיילן מיר בלויז, אַזאַ מין קורצן זיין.״

דאָס זומער־ווינטל כאַפּט אויף די טענה,
שלייערט איין זי אין די פאַלדן ווי אַ ריטער;
אַ שושקע דעם און יענעם, מיט די טיולן זיינע,
אַ פאָך, אַ גלעט, אַ ריזל, היידא וויטער...

ער שוועבט און שלענגלט זיך, דורך צוויגן שלאַנקע;
שטעלט זיך אָפּ אַ ווײַלע צו באַוואונדערן דעם וואונדער
פאַרטאָג — — ער הודזשעט זאָרגלאָז אויף אַ גרינע
לאָנקע,

וואו סאַמעט גלאָט איז יעדעס גרעזעלע באַזונדער...

דעם זעלביקן מעת־לעת נאָך, האָט אויסגעוויקלט זיך אַ טאָג
אַ פראַכט...

אַלץ דערוואַכט. ווער אין פרייד און ווער אין פלאָג;
אין שאָטנס פרעמדע, אונדזער ווינטל שעלמיש לאַכט,
ער טראָגט אַ קלוגן ענטפער צום בין־השמשות קלאָג...

ווען צוגעפאַלן איז ווי שטענדיק דער פאַרנאַכט
און די זון אַ פלאַמיקע, צעגאַנגען איז אין גלי,
שוועבט דאָס ווינטל, גאַנץ מיושבדיק, באַזאַכט,
צום בין־השמשות, טוט ער אומגעריכט אַ פלי:

„העי מיין פריינד, זיי וויסן, אַז דו זינדיקסט מיט
דיין קלאָגן,

דיין דריי איז קורץ, נאָר אייביק; אייביק לעבסטו...
אַנטפלעקט זיך פול, געצייטיקט; מיט אַלערליי געשמאַקן,
נאָך יעדן איינעם טאָג, דו קומסט אַרויס, און ווידער
וועבסטו...

צום „חכם״ דעם בן־אדם קוק זיך, אדרבא, צו.
מען ברענגט אים פשוט, אויף אַ וויץ אַהער;
איידער וואָס און ווען, ער קוקט זיך קוים אַרום,
אויס. אויף אייביק... מען לאָזט שוין איבער אים אַ
אַ טרער...

כ'האָב אַ סך זיך צוגעזען, פליענדיק אַראָפּ.
וויפל עוולות, אָט דער מענטש פאַרנעמט;
ווי מען נעמט אים אָפּט אַרויס אַן אויג פון קאָפּ...
פאַר וואָס? פאַר ווען? פאַרשטיינט... פאַרקלעמט...

נישט לאַנג געווען אַ יונגע רויז אין סאַמע צוויטן,
אָן רחמים ט'ווער אַרויסגעריסן איר נשמה...
איז נעם זשע בין־השמשות, גורל דיינס פאַר גוטן,
קען זיין, אַז לעבן אייביק איז די איינציקע נחמה...

מעלבורן, האַרבסט 1984.

מגר. בן־ציון פעלדשוה

סאָקראַטעס און זיין פילאָסאָפיע

דער גרעסטער און וויכטיקסטער גריכישער פילאָסאָף סאָקראַטעס האָט געלעבט אין פינפטן י. ה. פ״ק. ער לעבט נאָך היינט אין די הערצער און מוחות פון געלערנטע מענטשן אַדאַנק דעם וואָס ער איז אידעאַליזירט געוואָרן, און פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ לעגענדע.

ער אַליין האָט זיינע געדאַנקען נישט פאַרשריבן אין קיין ביכער. סאָקראַטעסעס פילאָסאָפישע אויספירן, זיינע אידייען און פעסטשטעלונגען האָבן זיך אַנטוויקלט אין דער ריכטונג, וועלכע פלאַטאָ, אַריסטאָטעלעס און אַנדערע גריכישע פילאָסאָפן האָבן געוואָלט — זיי זאָלן אָננעמען.

דער כישוף פון זיין פילאָסאָפיע האָט אַרויסגעשיינט דורך די אויסטייטשונגען פון זיינע באַרימטע שילער.

די, וועלכע האָבן געשריבן וועגן סאָקראַטעסן, האָבן אָן שום ספק געוואָלט אים פאָרשטעלן אין דעם שענסטן ליכט און אינטערפּרעטאַציע. זיי האָבן אָבער נישט געקאָנט צוגעבן קיין סך גלאַנץ צו זיין שאַפן, ווייל וויפל זיי האָבן נישט צוגעגעבן, איז עס געווען בלויז אַ קליינער פּראָצענט פון פאַקטישן לערער.

אין דיסקוסיעס מיט מענטשן האָט סאָקראַטעס זיך באַנוצט מיט אַ מאַסקע פון איגנאָראַנץ. זיין ציל איז געווען צו געבן אַ נייע ריכטונג דאָס טראַכטן פון די אַלע, וועלכע ער האָט באַגעגנט. ער האָט זיך באַמיט זיי איבערצייגן, אַז זיי זענען אומוויסנד. ספּעציעל האָט ער זיך באַנוצט מיט דעם מיטל ביים איבערצייגן די יעניקע, וועלכע האָבן געגלויבט, און זענען געווען זיכער, אַז זיי זענען קלוג, כאָטש אין דער אמתן זענען זיי געווען ווייט דערפון.

דער סאָקראַטעס מעטאָד איז אַזוי אַרום אַ מעטאָד נישט ווי צו לערנען פילאָסאָפיע, נאָר אַ מעטאָד ווי צו לערנען פילאָסאָפירן.

סאָקראַטעס קאָנצענטרירט זיין אויפמערקזאַמקייט אויף אַן אַלגעמיינע כאַראַקטעריסטיק פון קאָנצעפּציעס ביז אַ דעפיניציע. אַזוי אַרום האָט ער וויכטיק געמאַכט דעם אופן פון פילאָסאָפירן, ווייל ער האָט דאָס פילאָסאָפירן געגעבן אַ ממשותדיקן יסוד.

די העכסטע מדרגה ביים דעצידירן די אַרגומענטן אין פילאָסאָפיע מוז זיין דער גלויבן אין שכל.

סאָקראַטעסן האָט גרויס געמאַכט זיין איבערגעגעבנקייט צו זיין שליחות, און די ריינקייט פון זיין לעבן.

די דאָקטרין פון סאָקראַטעסן איז: ערלעכקייט; אָנשטענדיקייט; מאָראַלישע אויפפירונג; צידקות. די דאָזיקע דאָקטרין איז דער טעזיס לויט וועלכן מען אָריענטירט זיך וואָס עס איז גוט און נוציק. ס'איז גענוג קלאָר כדי אַ מענטש זאָל זיך אָריענטירן ווי ער דאַרף האַנדלען.

איז געפלויגן
די גאָלדענע פּאַווע...

אַ פּאָר געדאַנקען וועגן
פייגעלע מאָקאָטאָוו אָנדענק־אָוונט

אַ גרויסער היימישער עולם האָט אויסגעפילט דעם טעאַטער־זאַל פון „קדימה" (זונטיק, דעם 5־טן אויגוסט ה. י.), וואָס איז געקומען אויסדריקן זיין ליבע און אָנערקענונג פאַר פייגעלע מאָקאָטאָוו, וועלכע איז נישט לאַנג צוריק, אין איר בליענדיקן עלטער, פון צווישן אונדז אַזוי אומברחמנותדיק אַרויסגעריסן געוואָרן.

שוין דער אַריינפיר — ראַוועלס מאָדערניסטישער „קדיש", אין דער פּרעכטיקער אויספירונג פון פייגעלעס יוגנט־חברטע, די באַרימטע זינגערין רחל געטלער, האָט אַריינגעפירט די פייערלעכע שטימונג אין זאַל.

די בינע ווערט פאַרפולט מיט פייגעלעס נאָענטסטע

פייגעלע מאָקאָטאָוו

מיטאַרבעטער: אַרטיסטן, רעזשיסערן, דראַמאַטורגן, בינע־טעכניקער, פון די ייִדישע און ענגלישע בינעס, וואָס יעדער פון זיי, איבערגעבנדיק מיט אַזוי פיל ליבע און וואַרעמקייט (אָפטמאָל צוגעשמאַלצן מיט אַ ביסל הומאָר) וועגן זייערע איבערלעבונגען, עפּיזאָדן און אָפּשאַצונגען פון דער פאַרשטאָרבענער — צוטראָגנדיק דערמיט אַ בלימעלע צום גרויסן פאַרבנדיקן בוקעט, וואָס ווערט געפלאָכטן און געבונדן אין גאַנג פונעם אָוונט.

במשך פון 90 מינוט ווערט אַרויסגעבראַכט דורכן לעבעדיקן וואָרט, מוזיק, בילד און פילם — די גרויסע פּערזענלעכקייט פון דער קליינער פייגעלען.

ס'איז נישט צו גלויבן, אַז אין איין גוף האָט זיך געקאָנט אָנזאַמלען אַזוי פיל לעבנס־לוסט, ענערגיע און ווילנס־קראַפט, וואָס האָט זיך ממש איבערגעגאָסן איבער די ברעגעס, במשך פון פייגעלעס קורצן אָבער העכסט־דראַמאַטישן לעבן.

אויפן הינטערשטן עקראַן האָט זיך פייגעלע באַוויזן אַ לעבעדיקע אין אַ גאַנצע ריי קרעאַציעס, וואָס זי האָט געשאַפן: דראַמע, קאָמעדיע, בורלעסק, געזאַנג און טאַנץ.

דער גרויסער אַנסאַמבל פון אירע ייִדישע און נישט ייִדישע חברים־אַרטיסטן און מיטאַרבעטער זינגען אויס, אין סאָלאָס און אַלע צוזאַמען, די האַרציקע מאַנגערישע לידער, וועלכע פייגעלע האָט אַזוי שטאַרק פּאָפּולאַריזירט דורך איר „מגילה" אויפפירונג.

די דערציילער ברענגען אַרויס פייגעלעס פּערזענלעכקייט נישט בלויז ווי אַ פעאיקע אַקטריסע און רעזשיסערין, נאָר אויך ווי אַ טיכטיקער אַדמיניסטראַטאָר און בינע־טעכניקער.

במשך פון גאַנצן אָוונט ווען עס איז איבערגעגעבן געוואָרן איר קורץ לעבן אין וואָרט און אין בילד, האָט זיך געפילט פייגעלעס אומרואיקייט און זוכעניש צו געפינען דעם ריכטיקן קינסטלערישן וועג אין איר לעבן.

און ווען דער אָוונט האָט זיך פאַרענדיקט מיט מאַנגערס „גאָלדענע פּאַווע" און דער עולם האָט זיך גענומען פונאַנדערגיין, האָט זיך געפילט, אַז די „גאָלדענע פּאַווע" — פייגעלע, שוועבט נאָך אַלץ אַרום אין חלל, נישטערט און זוכט אַ פּאַסיק אָרט אויפצושטעלן איר נעסט...

יאַשאַ ש.

בן ציון, מיך בנימין. זיי האָבן אַמאָל געלעבט, אָבער זיי זענען מער נישטאָ. אַזוי מיך פאָלק. מיך פאָלק איז געווען פאַר מיר ווי מיך פרוי און מייַנע קינדער. דאָס לאַנגע קאַפּיטל פאַרענדיקט ער מיט אַ דיכטונג „חלום חלמתי".

פאַראַן אַ ייִדישע איבערזעצונג פון דער העברעאישער דיכטונג, אָבער נאָר אין פּראָזע: „אַ חלום האָט זיך מיר געחלומט, זייער אַ שרעקלעכער. נישטאָ שוין מיך פאָלק, נישטאָ שוין מער. כ'האָב זיך אויפגעכאַפּט מיט אַ געשריי — ווי, ווינ! וואָס האָט זיך מיר געחלומט, איז געשען אַזוי. אַ גאָט אין הימל! האָב איך מיט אַ ציטער אויסגערופן — פאַרוואָס איז מיך פאָלק אויסגעשטאָרבן? פאַרוואָס און פאַרוואָן איז עס געשטאָרבן אומזיסט? נישט קיין קריג, נישט קיין שטרייט. יונג און אַלט, פרוי און קינד, קיינער איז שוין נישטאָ. פאַרברענט די הענט! אַזוי פאַרגיי איך איך מיך צער טאָג און נאַכט — פאַרוואָס, פאַרוואָס האָר מייַנער און צו וואָס מיך גאָט"?

אין דעם זעלבן קאַפּיטל זעט דער דיכטער אַ נביאישע וויזיע פון טרייסט און נחמה. די דיכטערישע שכינה אינספּירירט אים צו פאַרצייכענען אַזעלכע נביאישע ווערטער: „אַ מיך פאָלק, מיך פאָלק. איך האָב געזען אַ פּראָצעסיע פון טויזנטער קינדער אין ארץ ישראל. איך זע דאָרטן אַ פאָלק פון קינדער. אַיעדעס איינע קינד איבערשטייגט די אַנדערע אין שיינקייט און חן"... „אַ מיך פאָלק און דיך גרויס בית המדרש... דו ביסט נישטאָ מער"...

„אין דער גאָר נישט ווייטער צוקונפט וועט אַ גרויסער דור אויפשטיין, וואָס וועט איבערשטייגן דעם דור, וואָס איז אַזוי ברוטאַל פאַרשניטן געוואָרן דורך דעם שמוציקן שוים פון דעם מענטשנגעשלעכט"... „יאָ אַ פאָלק וועט געבוירן ווערן. דאָס וועט זיין אַ ייִדיש פאָלק גרויס און צאַלרייך"...

קאָמענטירט: „איך האָב געהערט מוזיקער אין דער פּילהאַרמאָניע אין וואַרשע און אין אויסלאַנד" „אָבער דאָס ייִנגעלע", זאָגט בראַנד, „דאָס זענען נישט דײַנע פֿינגער, וואָס באַוועגן די סטרונעס. דײַן נשמה האָט געשפּילט. אַזאַ מוזיק האָב איך נאָך נישט געהערט". נאָכדעם מיט אַ שמייכל אויף די ליפּן באַפֿעלט ער דאָס ייִנגעלע צו גיין לינקס און די מוטער צו גיין מיט איר זון... צום טויט.

אין דעם קאַפּיטל וואָס באַשרײַבט די גבֿית עדות פֿון דעם ייִנגל, וואָס איז אַנטלאָפֿן פֿון טרעבלינקע, קאָנטינואירט דער דיכטער מיט פֿילאָסאָפֿישע באַטראַכטונגען וועגן דעם פֿאַרראַט פֿון דער קריסטלעכער וועלט צו דער לערע פֿון יעזוסן, אונדזער ברודער. ער קומט צום אויספֿיר, אַז די דײַטשן זענען נישט מער ווי ווילדע אַגענטן פֿון דער קריסטלעכער וועלט. ער שרײַט אויס „די וועלן אַלע אונטערגיין, דער טאָג איז נאָענט, ווען די וועלן אַלע דערטרונקען ווערן אין אַן אָקעאַן פֿון זייער אייגן בלוט. די וועלן פּרוּוון זיך אָנכאַפּן אין אַ שטרוי, אָבער אַנשטאָט איין שטרוי, וועלן זיך מיליאָנען שווימענדיקע שטרויען, אמתע קדושים"... „אונדזערע קדושים וועלן די אָפּמעקן פֿון דער ערד"...

אַזאַ שטאַרקע און עמאָציאָנעלע פֿאַרדאַמונג פֿון דער גאַנצער קריסטלעכער וועלט האָט נישט קיין גלײַכן אין דער ייִדישער און העברעיִשער ליטעראַטור.

צי איז אַזאַ עמאָציאָנעלער אויסברוך באַרעכטיקט אָדער הערלאָזבאַר אַפֿילו אין די אויסערגעוויינלעכע באַדינגונגען?

טשערניכאָווסקי, וואָס האָט נאָך נישט געוווּסט פֿון קיין טרעבלינקע, אוישוויץ (ער איז געשטאָרבן אין 1943) האָט פּאַקטיש אויסגעדריקט די זעלבע מיינונג וועגן דער קריסטלעכער וועלט, נאָר אָן עמאָציעס. ער האָט אויך פֿאַרבונדן דעם באַרבאַריזם פֿון דער קריסטלעכער וועלט אין דער פֿאַרגאַנגענהייט מיט דער איצטיקער ייִדישער טראַגעדיע, כאָטש דער גרויזאַמער פֿאַרנעם פֿון דער טראַגעדיע איז אים נאָך נישט באַקאַנט געווען. ער רעאַגירט מיט עטלעכע סעריעס באַלאַדן.

אין דער באַלאַדע „פֿון וואָלף" שילדערט טשערניכאָווסקי די שחיטות אין דער דײַטשער שטאָט וואָרמס. קריסטן מיטן שילד פֿון יעזוסעס קרייץ שעכטן זיי מאַסן ייִדן. צווישן די טויטע געפֿינען זיך שווער פֿאַרוווּנדעטע ייִדן הילפֿלאָז, בענקען נאָכן טויט. קומט דער וואָלף און מאַכט אַ סוף צו זייערע יסורים. דער האַלב־טויטער רב קוקט אין די אויגן פֿון דעם הונגעריקן וואָלף מיט דאַנקבאַרקייט. ער בענטשט דעם וואָלף און בעט צו גאָט, אַז די גאַנצע מענטשהייט זאָל פֿאַרוואַנדלט ווערן אין וועלף...

וואָס דער דיכטער מיינט צו זאָגן איז, אַז די פֿאַרדאָרבענע קריסטלעכע מענטשהייט איז ערגער, ווי די וועלף. דער וואָלף הרגעט און פֿאַרצערט זײַן קרבן, ווײַל ער איז הונגעריק. די קריסטלעכע רוצחים אַמאָל מיט דעם שילד פֿון קרייץ און איצט מיט דעם האַקנקרייץ מאָרדן פֿאַר פֿאַרגעניגן.

★

דאָס כאַאָטישע בוך, דער „פּנקס ויטל" און אַפֿילו „דאָס ליד פֿון אויסגעהרגעטן ייִדישן פֿאָלק" דערגרייכן נישט די ליטעראַרישע שטופֿע פֿון טשערניכאָווסקין. דעם דיכטערס טרויער און ווייטאָג נאָך זײַן פֿרוי חנה, זײַנע צוויי טײַערע זין בענציקע און יאָמעלע דערגרייכן נישט די ליריק פֿון סלאָוואַצקין אין זײַן „אויטשעץ זאַדזשומיאַניך". טראָצדעם קאָן מען נישט פֿאַרגלײַכן די פּאָעטישע ריין מיט יצחק קאַצענעלסאָן. זיי, די גרויסע דיכטער זענען פּערזענלעך, פֿיזיש און פּסיכיש, געווען אָפּגעזונדערט פֿון די טראַגעדיעס, וואָס זיי האָבן געשילדערט צווישן איך עולם הזהדיקן פֿאַרגעניגן און אַ צווייטן. זייער מוזע, די דיכטערישע באַגייסטערונג האָט באַוועגט די פּען אין דער האַנט און געשילדערט טראַגעדיעס. טשערניכאָווסקיס „ברוך פֿון מגנצה" איז טאַקע אַראָפּ פֿון זינען, אָבער טשערניכאָווסקי האָט געדיכטעט מיטן פֿולן ישוב הדעת.

יצחק קאַצענעלסאָן דערמאָנט דעם חורבן ירושלים אָבער דאָס, באַטאָנט דער דיכטער איז געשען אין אַן אָפֿענער מלחמה צווישן בבל און דעם קעניגרײַך פֿון יהודה. „דער גלות בבל איז געווען אַ גן עדן" אין פֿאַרגלײַך מיט אונדזער חורבן און די קינות. דער קלאָגעדיקער איכה איז אַ „יום טוב געזאַנג" אין פֿאַרגלײַך מיט אונדזער בראָך.

ירמיהו הנביא איז טאַקע געווען דער איינציקער אין דער געשיכטע וואָס האָט באַוויזן אַרויסצוברענגען די קאַטאַסטראָפֿע, וואָס איז באַפֿאַלן אַ גאַנץ פֿאָלק אין זײַנע קינות. אָבער ער, ירמיה איז נישט געווען פּערזענלעך באַדראָט, ווען ער האָט געשריבן די קינות. צוליב זײַן פּראָ בבל שטעלונג אין דעם פּאָליטישן ספּעקטרום פֿאַרן חורבן, איז ירמיה געווען אַ „פּערסאָנאַ גראַטאַ" אין די אויגן פֿון נבוכדנאצר און זײַן מיליטערישן קאָמענדאַנט נבוזראַדען.

נישט צו פֿאַרגלײַכן יצחק קאַצענעלסאָן מיט דער מעכטיקער געשטאַלט פֿון ירמיהו דאַרף אָבער באַטאָנט ווערן אַז יצחק קאַצענעלסאָן איז געווען דער איינציקער דיכטער אין דער וועלט געשיכטע, וואָס האָט געגלויבט, אַז אויף אים, דעם לעצטן עדות, ליגט דער חוב איבערצולאָזן די קינות פֿון אַן אויסגעהרגעטן פֿאָלק און דאָס אין די לעצטע מאָמענטן ווען פֿאַר זײַן טיר איז געשטאַנען דער דײַטשער מלאך המות, וואָס וואַרט אויף זײַן נשמה.

נישט איינמאָל באַטאָנט ער אַז די אויפֿגאַבע איבערשטײַגט זײַנע כּוחות. אפשר טראַכט ער אַז ער איז נישט מער, ווי דער ביבלישער „יפתח בדורו", אָבער קיין אַנדערער איז נישט געווען.

דעם 24־טן אויגוסט 1943 דערציילט אים אַ ייִד פֿון לאַגער וויטעל, אַז די אַמעריקאַנער האָבן געמאָלדן אין ראַדיאָ, אַז פֿיר מיליאָנען ייִדן זענען דערהרגעט געוואָרן, פֿאַרברענט און באַגראָבן לעבעדיקערהייט. דערשיטערט הייבט ער אָן זײַן טעגלעכע נאָטיץ מיט די ווערטער: „עמי", מײַן פֿאָלק. „איך האָב אויסגערופֿן „מײַן פֿאָלק, אָבער מײַן פֿאָלק לעבט נישט מער, אַזוי ווי מײַן פֿרוי, מײַן

צוויי חדשים שפּעטער קלערט אויף דער דיכטער, אַז ער האָט איבערגעריסן זיך שרייבן אויס מורא, אַז ער ווערט משוגע, אָדער ער שטייט פאַר זעלבסטמאָרד.

דער המשך, וואָס איז פאַקטיש דער אַנהויב, הייבט זיך אָן דעם 21־טן יולי 1943 און דויערט ביז צום 16־טן סעפּטעמבער.

יצחק קאַצענעלסאָן האָט פאַר זיך איין ציל. איבערצולאָזן אַ דענקמאָל פון זיין פאָלק, וואָס איז געפירט געוואָרן צו אַ שחיטה און פאַקטיש אויסגעשאָכטן געוואָרן. ער אײַלט זיך. ער איז באַהערשט פון אַ מורא אַז די דייטשן וועלן אים טויטן אײדער ער וועט דאָס בוך פאַרענדיקן. ער האָט מורא, אַז ער וועט משוגע ווערן, אַז ער וועט באַגיין זעלבסטמאָרד. ער פאַרצייכנט אַז פון די יידן דאָ אין וויטעל איז בישטע קיין איינציקער וואָס גלייבט, אַז ער וועט בלייבן צו דינען אַלס אַ דענקמאָל פון די קדושים, פון די מיליאָנען, וואָס זענען אויסגעמאָרדעוועט געוואָרן. ער שרייבט: „מענער, פרויען, קינדער, מיינע אייגענע צוויי צווישן זיי, זענען געפירט געוואָרן צו דער עקזעקוציע. יעדעס מאָל ווען איך פרוו צו ציילן זייערע לעבנס, אַ געפיל פון משוגעת באַפאַלט מיך”...

אין אָט אַזעלכע באַדינגונגען פון פערזענלעכן צער און ווייטאָג איז געשריבן דער פנקס וויטעל.

דאָס בוך איז אַ געמיש פון פערזענלעכע זכרונות, שילדערונגען פון שוידערלעכע געשעענישן ביי דער ליקווידאַציע פון וואַרשעווער געטאָ, אַ וויי געשריי! אַן אל מלא רחמים נאָכן יידישן פאָלק. אַ פּאַטעטיש אויסגעשרייען פון פּיין איבער דעם גורל פון זיין פרוי חנה און די טייערע צוויי זין זיינע, בן ציונקע און יאַמעלע. באַשולדיקונגען קעגן די דייטשע חיות און זייערע יידישע מיטהעלפער, די יידישע פּאָליציי. באַשולדיקונגען קעגן די יידישע אַסימילאַטאָרן פון רעכטס און לינקס. קעגן בונד און קעגן אַגודת ישראל. באַשולדיקונגען קעגן די אוקראַינער, ליטווינער. קעגן ענגלאַנד און אַמעריקע, קעגן אונגאַרן, רומענער און די גריכן.

דער דיכטער שעלט די אַלע מיט קללות, וואָס איבערשטייגן די קללות אין דער תוכחה, גלייכצייטיק געפינען זיך אין דעם בוך טיפע פילאָסאָפישע באַטראַכטונגען וועגן לעבן און אומקום פון יידישן פאָלק, וועגן יעזוסן און קריסטנטום.

אַ פּאָר ביישפּילן. אין זיין ביטערער שנאה צו די דייטשן, דערקלערט קאַצענעלסאָן, אַז דאָס איז געווען געטע, וואָס האָט געבוירן היטלערן. דער איינציקער דייטשער דענקער, פאַר וועלכן ער האָט אַ גוט וואָרט, איז דווקא ניטשע, ווייל ער האָט זיך אָפּגעטרייסלט פון דעם אַנטיסעמיטישן קאָמפּאָזיטאָר ריכאַרד וואַגנער. קאַצענעלסאָן וואָרנט, אַז דאָס באַטראַכטן ניטשען ווי אַ דייטש איז אַ באַליידיקונג.

די גרויזאַמע קללות, וואָס קומען צום אויסדרוק אין דעם בוך מאַכן אַ שווערן און אומהיימלעכן איינדרוק. אָבער יצחק קאַצענעלסאָן איז נישט געווען דער ערשטער, וואָס האָט אַריינגעפירט אַזעלכע קללות אין דער העברעישער ליטעראַטור. פאַר אים איז געווען שאול טשערניכאָווסקי, איינער פון די גרעסטע נאַציאָנאַלע דיכטער.

אין דער פּאָעמע ברוך ממגנצה, געשריבן אין דער פאָרם פון אַ מאָנאָלאָג, און וואָס האָט אויך געהאַט אַ שייכות מיט אַ יידישן חורבן, שילדערט טשערניכאָווסקי די טראַגעדיע פון אַ יידן אין אַלטן דייטשלאַנד אין דער שטאָט מגנצה (מיינץ). די דייטשע רוצחים האָבן געהרגעט ברוכס פרוי און שפּעטער צווינגען זיי אים צו שעכטן זיינע צוויי טעכטער. ברוך גייט אַראָפּ פון זינען. לייגט אונטער אַ פייער, וואָס פאַרברענט דעם קלויסטער, דאָס פייער פאַרכאַפּט די גאַנצע שטאָט. אין שיין פון דעם פייער קומט ברוך צום קבר פון זיין פרוי. אַ האַלב משוגענער אין זיין פּיין און ווייטאָג שעלט ער די מערדערישע חיות מיט קללות, וואָס האָבן פריער נישט געהאַט קיין גלייכן אין דער ליטעראַטור.

אַזוי שעלט יצחק קאַצענעלסאָן די גאַנצע מענטשהייט, וואָס איז פאַראַנטוואָרטלעך? — no

דעם 18־טן אויגוסט רעקאָרדירט דער דיכטער אַ באַזוך ביים רב לאַזער איטשע מייזעל אין וואַרשעווער געטאָ, דאָרט זיצט אַן 18־יעריק יינגל. ער איז אַ נאַקעטער אַנטלאָפן פאַר דער טיר צו דער גאַז קאַמער אין טרעבלינקע. ער איז אין גאַנצן צעקאַליעטשעט פון די שטעכלדראָטן. עס איז איבעריק איבערחזרן וואָס דאָס יינגל דערציילט וועגן טרעבלינקע. די טויזנטער נאַקעטע מענטשן אויסגעשטעלט אין רייען פאַר דער טיר צו די גאַז קאַמערן. שילדערונגען, וואָס זענען שפּעטער דאָקומענטאַריש באַוויזן געוואָרן.

לײדער איז אַ טראַגעדיע פון מיליאָנען נאָמענלאָזע מענטשן נישט מער ווי סטאַטיסטיק. אַן אויסנאַם איז אַ טראַגעדיע פון אַ יחיד, ספּעציעל פון אַ קינד.

ווער געדענקט נאָך היינט איליאַ ערענבורגס שילדערונג פון דער מאַסן שחיטה ביי אָפענע קברים אין וואַלד ביי קינסק? אָבער די טראַגעדיע פון אַ קליין מיידעלע, וואָס דער יידיש־רוסישער פּראָזע מייסטער האָט געשילדערט אין אַ פּאָר שורות איז אומפאַרגעסלעך. די דייטשן שרייען אויסטאָן נאַקעט! נאַקעט! שנעל! שנעל! שטייט אַ קליין מיידעלע נאַקעט, אָבער נאָך אין די זאָקן. זי פרעגט דעם דייטש, „די זאָקן אויך”?...

יצחק קאַצענעלסאָן האָט רעקאָרדירט: אַ מוטער און איר זון גייען צום אומשלאַג פּלאַץ. דאָס יינגעלע, קוים צען אָדער עלף יאָר אַלט, טראָגט אַ פידל, אַראָפּגעהאַנגען שטורמפירער בראַנד, פרעגט ער די מוטער „דו אַרבעטסט”? „גיי אויף רעכטס. אָבער דאָס יונגעלע מוז גיין לינקס”. „די פידל, וואָס דאָס יונגעלע טראָגט, דו שפּילסט?” „ניין” ענטפערט די מוטער, די פידל געהערט צו מיין זון. ער איז אַ טאַלענטירטער מוזיקער. באַקומען דעם העכסטן פּרייז אין אַ פאַרמעסט מיט הונדערט מוזיקער”. „זאָל ער שפּילן פאַר מיר” באַפעלט בראַנד. „דאָס יינגעלע שפּילט”... בראַנד מיט אַן ערנסטע, איידעלע שטימע

איניקע גרעסערע פּאָעמעס אין יידיש, ווי אויך צאָלרייכע פּאָפּולערע לידער, וואָס זענען געשאַפן געוואָרן אין געטאָ.

דעם 4־טן אויגוסט 1942 באַפאַלט דעם דיכטער אַ פּערזענלעכע טראַגעדיע. בעת ער און זיין עלטסטער זון צבי זענען געווען ביי דער אַרבעט אין דער שולץ־פאַבריק, זענען זיין פרוי חנה און די צוויי יונגערע זין בן ציון און בנימין אַרויסגעפירט געוואָרן צום אומשלאַגפּלאַץ צוזאַמען מיט פינף און האַלבן טויזנט יידן און טראַנספּאָרטירט געוואָרן צו די גאַז־קאַמערן אין טרעבלינקע. די פּערזענלעכע טראַגעדיע האָט גורם געווען דעם איבערברוך אין דער פּערזענלעכקייט און גייסטיקן צושטאַנד פון דעם דיכטער. ער איז באַהערשט געוואָרן פון אַ טיפן יאוש, וואָס האָט אים געמאַטערט ביז צום סוף פון זיין לעבן.

אין יאַנואַר 1943 שליסט זיך אָן יצחק קאַצענעלסאָן אין דעם אונטערגרונט אונטער דער קאָמאַנדע פון יצחק צוקערמאַן. אין דער לעצטער פאַזע פון דעם אויפשטאַנד ווערט ער צוזאַמען מיט זיין 18־יעריקן זון צבי אַריבערגעפירט אויף דער אַרישער זייט. דער חלוצישער אונטערגרונט האָט פאַר די פאַרשאַפן האָנדוראַס פּאַספּאָרטן און אין מאַי 1943 ווערן זיי צוזאַמען מיט אַ גרופּע פון 60 אַנדערע יידן מיט דרום אַמעריקאַנער פּאַספּאָרטן אַריבערטראַנספּאָרטירט קיין דרום פראַנקרייך אויפן וועג כלומרשט קיין דרום אַמעריקע. דעם 22־טן מאַי 1943 קומען זיי אָן אין דעם אינטערנירונגס לאַגער וויטעל אין דרום פראַנקרייך. דאָרט פאַרבלייבן זיי צען חדשים און אַנשטאָט קיין דרום אַמעריקע ווערן זיי אַלע טראַנספּאָרטירט צו די גאַז קאַמערן אין אוישוויץ

פונעם ערשטן טאָג אין וויטעל איז דער דיכטער באַהערשט מיט אַ פאַרגעפיל אַז דער טראַגישער סוף פון דעם לעצטן הייפל יידן מיט דרום אַמעריקאַנער פּאַספּאָרטן איז נאָענט. די דייטשן וועלן זיי נישט אַרויסלאָזן קיין אויסלאַנד. זיי, די לעצטע יידן זענען דאָך די עדות פון דעם דייטשן גרעסטן פאַרברעכן, וואָס האָט נישט קיין גלייכן אין דער געשיכטע. עס איז שוין דער שטייגער פון מאָרד־פאַרברעכער צו טויטן אַזעלכע עדות. ער איז איבערצייגט, אַז דאָס טראַנספּאָרטירן די לעצטע הייפלעך יידן קיין פראַנקרייך איז נישט מער, ווי אַ טיפּולאַנישער געשטאַפּאָ שפּיל.

אין די הענט פון דער געשטאַפּאָ געפינען זיך טויזנטער דרום אַמעריקאַנער פּאַספּאָרטן פאַר יידן, וואָס זענען שוין לאַנג אומגעבראַכט געוואָרן. מיט דער הילף פון פאַרמיטלער באַט די געשטאַפּאָ אָן צו פאַרקויפן די דאָזיקע פּאַספּאָרטן צו די באַהאַלטענע יידן. די פאַרמיטלער זענען טאַקע אומשולדיק, זיי גלייבן אַז די געשטאַפּאָ מיינט נאָר די דאָלאַרן, גאָלד און בריליאַנטן, וואָס זיי וועלן איינקאַסירן פאַר די נוצלאָזע פּאַספּאָרטן. אַ באַווייז: מען טראַנספּאָרטירט דאָך זיי אַלע קיין דרום פראַנקרייך. אָבער דער הויפּט ציל פון דער געשטאַפּאָ איז אַרויסצוואַרן די נאָך לעבנגעבליבענע יידן פון זייערע באַהעלטענישן.

אין דעם דאָזיקן יאושדיקן צושטאַנד באַשליסט יצחק קאַצענעלסאָן איבערצולאָזן זיין גבית עדות אין אייגענער האַנטשריפט. צוערשט אין זיין „פּנקס ויטל" אין העברעאיש און שפּעטער, אויב די צייט וועט דערלויבן, אין דער פאָרם פון אַ פּאָעמע, „דאָס ליד פון אויסגעהרגעטן יידישן פאָלק".

איך נוץ דעם אָריגינעלן טיטול פון בוך „פּנקס ויטל", ווייל די איבערזעצונג אַלס „טאָגבוך פון וויטעל" איז לויט מיין מיינונג פאַלש. עס איז נישט קיין טאָגבוך, אין וועלכן דער מחבר פאַרצייכנט טעגלעך די געשעענישן אין וויטעל, נאָר זכרונות, מעמואַרן, וואָס באַציִען זיך צום אומקום פון יידישן פאָלק אין אייראָפּע, געשריבן אין וויטעל. נאָר די ערשטע דריי זייטלעך אין אַ בוך פון איבער 200 זייטן זענען נוגע דעם לאַגער אין וויטעל.

בכדי צו באַגרייפן די באַדינגונגען אין וועלכע דער דיכטער האָט געשריבן זיין בוך און דאָס „ליד פון אויסגעהרגעטן יידישן פאָלק" מוז מען זיך בקיצור אָפּשטעלן אויף די ערשטע דריי זייטלעך , וואָס באַציִען זיך צו וויטעל.

דעם 22־טן מאַי, ווען יצחק קאַצענעלסאָן און זיין זון צבי קומען קיין וויטעל, ווערן זיי לאָקירט אין האָטעל „פּראָווידאַנס". אַרום דעם האָטעל זענען פאַראַן אַ צאָל געביידעס אין וועלכע עס געפינען זיך אַנדערע יידן אין דער זעלבער לאַגע. אין דער געביידע אַקעגנאיבער שטייען מיידלעך ביי די פענצטער. זיי זענען אָנגעשמינקעוועט ווי פּראָסטיטוטקעס. זיי רעדן נאָר פּויליש. דער דיכטער פאַרצייכנט: „איך בין דאָ הייַנט אָן מיין פרוי און אָן מיינע צוויי טייערע זין. ווען כאָטש חנה וואָלט דאָ געווען, כאָטש בן ציונקע און בנימין... אין די לעצטע צען חדשים האָב איך נישט געהאַט אַזאַ גרויסן אַפּאַרטאַמענט, אַזאַ בעט צום שלאָפן. טראָצדעם פיל איך אין מיר באַוווּסטזיין אַ נידערגעשלאָגנקייט אַ סך גרעסער ווי פריער... איך האָב מורא, אַז די איינזאַמקייט וועט מיך משוגע מאַכן. צבי איז אויך אויפן וועג משוגע צו ווערן. עס פאַרדריסט: איך האָב פון אים נישט געהערט קיין סודותדיקן זיפץ. ער דאַרף אויסדריקן צער"...

וועגן די אַנדערע יידן אין דעם אינטערנירונגס לאַגער וויטעל, פאַרצייכנט דער דיכטער: „מיר זענען אַלע פרעמד איינער קעגן אַנדערן, טראָצדעם וואָס נאָר אַ פּאָר איינצלנע זענען מיר געבליבן. — דאָס אומגליק פון אונדזער פאַרניכטונג האָט אונדז נישט געבראַכט נענטער. פאַרקערט: איך האָב מורא, דאָס האָט נאָך אונדז דערווייטערט איינער פון אַנדערן"... „דאָס פלאַפּלען פון די פרויען קעגנאיבער. איינע פון זיי שפּילט אויף אַ צערודערט פידל. אָך! וואָס איז געשען מיט מיר. אויב די, וואָס האָבן געהרגעט מיין פרוי און די צוויי זין מיינע, וועלן מיך נישט הרגענען, וועט דער פידל מאַכן אַ סוף פון מיר"...

די פּאָר אויסצוגן פון די ערשטע פאַרצייכענונגען אין דעם פּנקס ויטל כאַראַקטעריזירן דעם צעטרייסלטן געמיט צושטאַנד פון דעם צעפּייניקטן און צעבראָכענעם דיכטער. זיינע נערוון זענען אָנגעשטרענגט צום פּלאַצן. נישט קיין וואונדער, ער האָט פאַרמאַכט דעם פּנקס, איבערגעריסן דאָס שרייבן, אויף צוויי חדשים.

ד"ר מ. פערשטענדיק

יצחק קאַצענעלסאָן

צו זיין 40־טער יאָרצייט

דאָס אָפּמערקן די 40־טע יאָרצייט פון קדוש יצחק קאַצענעלסאָן פאַרמעסט זיך נישט צו געבן אַן אַלגעמיינע ליטעראַרישע אָפּשאַצונג פון דעם אוצר פון זיינע שאַפונגען, וואָס האָבן באַרייכערט די יידישע און העברעאישע ליטעראַטור אין אַ לאַנגן שעפערישן פּעריאָד צווישן די יאָרן 1904 ביז 1944.

יצחק קאַצענעלסאָן איז געבוירן געוואָרן אין יאָר 1886. מער וויניקער אין דער זעלבער צייט ווי חיים יוסף ברענער, אַן אַנדער גרויסער יידישער און העברעאישער שרייבער. זיי האָבן ביידע כמעט אין דער זעלבער צייט אָנגעהויבן פאַרעפנטלעכן זייערע ליטעראַרישע שאַפונגען. די זענען ביידע געווען אידעאָלאָגיש פאַרבונדן מיט דער חלוצישער אַרבעטער באַוועגונג אין ארץ ישראל. חיים יוסף ברענער איז אויך געווען אַ קדוש. די אַראַבישע פּאָגראָמטשיקעס האָבן אים דערהרגעט אין יאָר 1921. הלל צייטלין האָט אין אַן אָפּהאַנדלונג וועגן חיים יוסף ברענערן (אין „היינט") זיך אויסגעדריקט, אַז חיים ברענער איז געווען אַ הייליקער סעקולערער צדיק, אַריינגעוואָרפן אין א וועלט, וואָס האָט זיך נישט פאַרדינט און איז נישט ווערט אַזאַ זויבערע פערזענלעכקייט.

טראָצדעם האָט קיין שום יידישע אינסטיטוציע אין דער וועלט, איינשליסלעך מדינת ישראל נישט אָפּגעמערקט די 50־טע, אַחוץ 60־טע יאָרצייט נאָך דעם גרויסן שרייבער און קדוש חיים יוסף ברענער.

דער פאַרגלייך צווישן יצחק קאַצענעלסאָן און חיים יוסף ברענער איז אויסן צו אונטערשטרייכן אַז דאָס אָפּמערקן די 40־טע יאָרצייט פון יצחק קאַצענעלסאָן אין 1984 איז נאָר צוליב זיינע שאַפונגען וואָס זענען פאַרבונדן מיט דעם חורבן פון יידישן פאָלק אין אייראָפּע.

יש קונה עולמו בשעה אחת. אונדזערע חכמים באַמערקן אַז עס טרעפט אַמאָל אַז א מענטש דערוואַרבט זיך זיין וועלט אין איין שעה.

יצחק קאַצענעלסאָן האָט זיך דערוואָרבן זיין וועלט מיט איין פּאָעמע „דאָס ליד פון אויסגעהרגעטן יידישן פאָלק" און מיט דעם וויניקער באַקאַנטן „טאָג־בוך וויטעל", שאַפונגען פון די לעצטע צוויי חדשים פון זיין לעבן.

דער „טאָג־בוך וויטעל" איז וויניקער באַקאַנט. פון שטאַנדפּונקט אָבער פון דער חורבן ליטעראַטור — נישט וויניקער וויכטיק.

אַלס אַ ליטעראַרישער און היסטאָרישער דאָקומענט, איז דאָס בוך אַ צושטייער צו דער חורבן ליטעראַטור: לויט מיין מיינונג, איבערשטייגט עס דאָס קלאָג ליד. דער „טאָג־בוך וויטעל" דערשיטערט דעם לייענער אַזוי ווייט און טיף, אַז דער איבערגאַנג פון דעם טאָג־בוך צום קלאָג ליד שאַפט א געפיל, ווי דאָס אַרויסשווימען פון א שטורמישן ים צו שטילע וואַסערן, טראָצדעם וואָס אין אַלגעמיין ווערט דער טאָגבוך באַטראַכט בלויז אַלס א פאָרוואָרט, אַן איינלייטונג צום דעם קלאָג ליד.

אַ פּאָר ביאָגראַפישע נאָטיצן:

יצחק קאַצענעלסאָן שטאַמט פון מינסקער געגנט, פון אַ משפּחה מיט דור דורות רבנים פון ביידע זייטן. פון אָט די משפחות האָבן אויך געשטאַמט בערל קאַצענעלסאָן און יצחק טאַבענקין, די צוויי זיילן פון דער ציוניסטישער אַרבעטער באַוועגונג אין ארץ ישראל, מיט וועלכע יצחק קאַצענעלסאָן איז געווען פאַרבונדן עמאָציאָנעל און אידעאָלאָגיש. אַגב יצחק קאַצענעלסאָן האָט אַדרעסירט זיין צוואה צו בערל קאַצענעלסאָן און יצחק טאַבענקין.

זיין ליטעראַרישע קאַריערע הייבט אָן קאַצענעלסאָן אין יאָר 1904. ער שרייבט אין יידיש פאַר מרדכי ספּעקטאָרס „יידישע פאָלקסצייטונג" און פאַר י. ל. פּרצעס „יידישע ביבליאָטעק" און אין העברעאיש פאַר דוד פרישמאַנס „הדור".

קאַצענעלסאָנס פאָלקס לידער ווי „לילות־כנען", „הידד, הידד גינה קטנה", „חד גדדיא". די קינדער לידער פון זיין בוך „גן ילדים" זענען פול מיט האָפענונג און פרייד און האָבן געהערט צו די פּאָפּולערסטע אין די ברייטסטע קרייזן פון דער יוגנט. ער האָט געשאַפן צאָלרייכע פּאָעמעס, פּאָעטישע דראַמעס, העברעאישע טעקסטביכער פאַר שולן, אַ העברעאישע גראַמאַטיק א. א. וו. אין 1938 זענען דערשינען דריי בענדער פון זיינע העברעאישע שאַפונגען. ער האָט זיך אויך דערוואָרבן אַ נאָמען אַלס לערער און פּעדאַגאָג אין זיין מיטלשול, אין לאָדזש.

אין די ערשטע פאָר וואָכן נאָכן אַריינמאַרש פון די דייטשן קיין לאָדזש אַנטלויפט יצחק קאַצענעלסאָן קיין וואַרשע.

יצחק קאַצענעלסאָן ווערט באַטראַכט אַלס אַ פּראָדוקטיווער, שעפערישער קינסטלער מיט אַ לירישן חן־יודיקן הומאָר. אין וואַרשעווער געטאָ האָט קאַצענעלסאָן געשאַפן

טומלדיקע מיליטאַנטן אַוועקגענומען קאָסטבאַרע צייט ביי דער רעגירונג. אַנשטאָט זיך צו פאַרנעמען מיט וויכטיקע נאַציאָנאַלע פּראָבלעמען, האָט באָב האָוק — דער פּרעמיער און ביל היידן — דער אויסערן־מיניסטער זיך געמוזט פאַרנעמען מיט צוגרייטן דעם געהעריקן כוח קעגנצווווירקן די שעדלעכע נעגאַטיווע און דעסטרוקטיווע כוונות פון דער גרופּע, וואָס וואָלט ביז גאָר געהאַמעוועט דער רעגירונג אָנצוגיין מיט איר אַרבעטס־פּראָגראַם.

פאַר די אידייען, וועלכע דער א. ג. „סאָציאַליסטישער לינקס" אַגיטירט, אידייען וועלכע זענען מיילן ווייט פון סאָציאַליזם און פון לינקס (לינקס פון וועמען?) איז נישטאָ קיין אָרט אין דער לייבאָר־פּאַרטיי.

וואָס שנעלער די פּאַרטיי וועט פאַרשטיין, אַז זי דאַרף זיך באַפרייען פון די עלעמענטן, אַלץ געזינטער וועט עס זיין פאַר דער לייבאָר־פּאַרטיי, און במילא — פאַר אויסטראַליע.

שלום ג.

מען קאָן אייך, פּעטער...

די פעדעראַלע קאָנפערענץ פון דער לייבאָר־פּאַרטיי וועלכע איז אָפּגעהאַלטן געוואָרן אין חודש יולי ה. י. אין קאַנבעראַ — האָט באַוויזן, אַז אין אירע רייען געפינט זיך אַ גוט אָרגאַניזירטער דעסטרוקטיווער כוח, וועלכער טראָגט דעם אומשולדיקן נאָמען: „סאָציאַליסטישער לינקס".

דער „סאָציאַליסטישער לינקס" איז נישט נאָר שעדלעך פאַר דער לייבאָר־פּאַרטיי גופא, ווייל די דאָזיקע פראַקציע פירט אַ קאָנסעקווענטע פּאָליטיק כדי די לייבאָר־פּאַרטיי זאָל פאַרלירן דעם צוטרוי ביי די ווילער — נאָר די פראַקציע איז אויך שעדלעך פאַרן לאַנד גופא מיט אירע נעגירנדיקע פּאָליטישע און עקאָנאָמישע רעזאָלוציעס, וועלכע זי האָט פּרובירט דורכזעצן אויף דער קאָנפערענץ.

דער ענערגישער פּרעמיער באָב האָוק, וואָס איז אַ יאָרצענדליק געווען פירער פון דער צענטראַלע פון די פּראָפ. פאַראיינען, און איז אַ מבין אויף די פראַקציאָנעלע פוילע שטיק, האָט קליפּ און קלאָר געלאָזט וויסן דער קאָנפערענץ , אַז:

„די לייבאָר־פּאַרטיי איז אין איר היסטאָרישן מהות

נאָמען אַ נאַציאָנאַלע רעגירונג אונטער זייער אייגענער פירונג. צו דעם וועט, לויט מיין מיינונג, נישט קומען. די חילוקי־דעות זענען צו גרויסע, אַז דאָס זאָל מעגלעך זיין. דער מערך האָט צוגעזאָגט אַרויסצוציען דאָס ישראל־מיליטער פון לבנון במשך אַ האַלב יאָר און אָפּשטעלן דאָס אויפשטעלן נייע ישובים אין די אַראַבישע שטחים. אויך די וועגן צו באַקעמפן די אינפלאַציע און אַריינברענגען אַ שטיקל אָרדענונג אין דער ישראל־ווירטשאַפט זענען גאַנץ קעגנזעצלעכע צווישן די צוויי לאַגערן. בלייבט איבער די האָפענונג, אַז דעם מערך־־פירער שמעון פּערעס וועט געלינגען צו קריגן די נויטיקע 61 שטימען און שאַפן די רעגירונג, אַפילו פאַרן פּרייז פון נאָכגעבן די פאָדערונגען פון די דריי (אָדער פיר) רעליגיעזע פּאַרטייען.

די סטאַבילקייט פון אַזאַ רעגירונג איז אַ צווייפלהאַפטע. דער איינציקער אויסוועג בלייבט נייע וואַלן. אָבער לויט וועלכער וואַל־אָרדינאַציע? אויב לויט דער ביזאיצטיקער — וואָס וועט זיין די פּעולה. עס וועט ברענגען דעם זעלבן רעזולטאַט. און כדי דורכצופירן אַ נייעם וואַלגעזעץ, וועלכער זאָל באַגרענעצן דעם איבערגעטריבענעם וווּקס פון די קליינע פּאַרטייען, איז נויטיק אַ פאַרשטענדיקונג פון די צוויי גרויסע — מערך און ליכוד. צי דאָס איז מעגלעך — ווייס איך נישט. אָבער דאָס איז דער איינציקער וועג כדי אַרויסצופירן די מדינה פון פּאָליטישן קריזיס.

אַן אינסטרומענט, וועלכער באַמיט זיך צו פאַרבעסערן דעם וווילזיין פון די אויסטראַלישע מאַסן".

דעריבער: „קאָן די אויסטראַלישע רעגירונג זיך נישט דערלויבן צו זיין דאָס שפּילצייג פון פאַרשידענע פראַקציעס אין דער לייבאָר־פּאַרטיי". און ווייטער האָט ער געזאָגט:

„די פּאַרטיי געהערט צום פאָלק און נישט צו די שמאָלע פּאָליטישע אינטערעסן".

די דאָזיקע מוטיקע און אַנטשלאָסענע רייד זענען מיט צופרידנקייט אויפגענומען דורך די פּאָליטישע קאָמענטאַטאָרן פון דער גאַנצער אויסטראַלישער פּרעסע. דאָס פאָלק האָט מיט וואַרעמקייט אויפגענומען די פאַרזיכערונג פון פּרעמיער, וועמען זי האָט געשאָנקען צוטרוי, און וועמעס פּאָפּולאַריטעט איז נישט פאַרמינערט געוואָרן זינט די פאַרגעקומענע וואַלן.

די פּאָליטישע אינטערעסן פון „סאָציאַליסטישן לינקס" זענען אַ געמיש פון אַנטי־אַמעריקאַניזם; אַנטי־ישראליזם; אומנוציקן קאָנסערוויריזם (אויפצוהאַלטן די נאַטירלעכע ווילדקייטן . . .)

דאָס זענען די זעלבע מענטשן, וועלכע האָבן זיך אָנגעשלאָסן אין דער לייבאָר־פּאַרטיי ערשט נאָך דער שפּאַלטונג פון יאָר 1954, ווען די רעכטע עלעמענטן האָבן פאַרלאָזן די פּאַרטיי.

מען דאַרף נישט זיין „פּאָליטיש־גראַמאַטנע" כדי צו באַנעמען, וואָס די פראַקציע שטעלט מיט זיך פאָר. עס איז גענוג אָנצורופן צוויי פון אירע פירנדע נעמען (אָדער די, וועלכע מען זעט שוין צו אָפט אויף די שפּאַלטן פון דער פּרעסע). דאָס זענען:

פּרוי קאָקסעדזש (דאַמען ערע . . .) וואָס איר פּאָליטישער קרעדאָ איז די אידיי, מען זאָל אָפּשאַפן די זיכערהייטס אָרגאַנען, ווייל זיי קוקן צופיל אויף די טואונגען פון געוויסע פאַרשוינען. וואָס אַזאַ שריט קאָן באַדייטן איז גאַנץ פאַרשטענדלעך: אויסלענדישע און היגע שפּיאָנען און טעראָריסטן זאָלן פראַנק און פריי גראַסירן. פּרוי קאָקסעדזש פאַרגעסט אָבער, אַז די טעראָריסטישע תורה קאָנען די רעכטע פונקט אַזוי ווי די לינקע (אַרגענטינע למשל).

דער צווייטער איז: ביל האַרטלעי — דער אָפּיציעלער פאָרשטייער פון דער ליבישער פּרעסע־אַגענטור (און צוזאַמען מיט דעם גייען אויך מיט די אידייען פון גאַדאַפי).

נישט וויכטיק איז, וואָס די דריי הויפּט־פּאָסטולאָטן פון דער פראַקציע זענען דורכגעפאַלן, (דאָס איז אגב, געווען צו דערוואַרטן) מיטן קנאַק. דאָס זענען:

1) אָפּזאָגן די אַמעריקאַנער דאָס רעכט זיך צו באַנוצן מיט זייערע קאָמוניקיר אינסטאַלאַציעס וואָס געפינען זיך אין אויסטראַליע.

2) טאָטאַלער פאַרבאָט אויף גראָבן אוראַניום.

3) נישט אָנערקענען די אַנעקסיע פון מזרח־טימאָר דורך אינדאָנעזיע.

וואָס ס'איז אָבער יאָ וויכטיק איז — אַז חדשים איידער די קאָנפערענץ איז זיך צונויפגעקומען, האָבן די

ברענגט די געהעריקע פּרוכט — בעגין האָט דערגרייכט זיין לאַנג־אויסגעטרוימטן אידעאַל און געוואָרן דער פּרעמיער־מיניסטער פֿון לאַנד, נאָך דעם ווי די ישׂראלדיקע אַרבעטער־באַוועגונג האָט געפֿירט די מלוכה במשך 29 יאָר און זי אַרויסגעפֿירט פֿון אַן אַ שיעור קריזיסן און שוועריקייטן.

אָבער דאָ איז געשען דאָס סאַמע אומדערוואַרטסטע. דער מענטש וועלכער האָט געפּריידיקט דעם עקסטרעמסטן מאַקסימאַליזם, פֿאַרוואַרפֿנדיק די מערך־רעגירונג אַז זי איז נישט גענוג פּאַטריאָטיש, האָט לסוף דערפֿירט צו אַ דערפֿאָלגרייכן הסכּם מיט מצרים (דער באַקאַנטער באַזוך פֿון סאַדאַט אין דער כנסת). די ליכּוד־רעגירונג האָט אָפּגעגעבן דעם סיני־געביט און צעשטערט די ישובֿים וועלכע זי האָט געהאַלטן פֿאַר לעבנס־וויכטיק פֿאַר דער מדינה. די האַנדלונג דאַרף געוויס פֿאַרשריבן ווערן אויף דעם קרעדיט פֿון מ. בעגין. וואָלט ער געווען אין דער אָפּאָזיציע, וואָלט אַ מערך־רעגירונג נישט געקענט דורכפֿירן אַזאַ משׂא־ומתּן מיט עגיפּטן, ווייל ער וואָלט נישט דערלאָזט דערצו, אַפֿילו פֿאַרן פּרייז פֿון אַן אינערלעכער מלחמה אין לאַנד.

★

אויך אין מערך איז אָנגעגאַנגען אַ לאַנג־דויערנדיקער שטרייט צווישן יצחק ראַבין און שמעון פּערעס. נאָך דער פֿאַטאַלער יום־כּיפּור־מלחמה, ווען גאָלדע מאיר האָט רעזיגנירט פֿון איר אַמט אַלס פּרעמיער־מיניסטער, האָט יצחק ראַבין איבערגענומען דעם רעגירונג־רודער. יצחק ראַבין האָט געשמט ווי דער אַרכיטעקט פֿון דער 6־טאָגיקער זיגרייכער מלחמה. ער האָט פֿאַרנומען דעם אַמט פֿון שעף פֿון גענעראַל־שטאַב פֿון צה״ל, די ישׂראל־אַרמיי, און צוזאַמען מיט זיינע פּערזענלעכע מעלות האָט ער גענאָסן פֿון אַ גרויסן אָנזען אין לאַנד. אָבער דאַן איז געשען די אומפֿאַראַנטוואָרטלעכע אַנטפּלעקונג פֿון אַ ישׂראל־זשורנאַליסט, דן מרגלית, אַז ראַבינס פֿרוי האַלט אַ קאָנטע אין אַן אַמעריקאַנער באַנק אויף דער באַנאַלער סומע פֿון 3000 דאָלאַר. די דאָזיקע געשיכטע האָט געצוווּנגען ראַבינען צו דעמיסיאָנירן און האָט איבערגעריסן די גלענצנדיקע קאַריערע פֿון אַ פֿאַרדינסטפֿולן מענטש, וועלכער האָט פֿיל אויפֿגעטאָן פֿאַר דער מדינה.

עס האָבן זיך אָנגעהויבן שטרייטן אין דער פּאַרטיי (מפּא״י) אַרום דעם פֿירער־אַמט. הגם די פּאָפּולאַריטעט פֿון שמעון פּערעס אין לאַנד איז געווען די נידעריקסטע, האָט ער דאָך געהאַט אויף זיין זייט דעם פּאַרטיי־אַפּאַראַט און ער איז באַשטימט געוואָרן אַלס ערשטער אויף דער קאַנדידאַטן־ליסטע פֿון מערך. דאָס איז געווען אַ קאַרדינאַלער פֿעלער פֿונעם מערך, ווייל וואָלטן זיי אין זינען געהאַט די אינטערעסן פֿון פֿאָלק, און זייער אייגענער פּאַרטיי, וואָלטן זיי אויף דעם פֿירער־אַמט באַדאַרפֿט אַוועקשטעלן דעם געוועזענעם פּרעזידענט יצחק נבֿון, אַ ספֿרדי, וועלכער געניסט פֿון אַ גרויסן פּרעסטיזש אין לאַנד און ער וואָלט געוויס אַריבערגעצויגן אַ גרויסע צאָל פֿון די ספֿרדישע שטימען. צו זייער אייגענעם שאָדן, האָט דער מערך דאָס נישט געטאָן און דערמיט פֿאַרלוירן אַ גוטע געלעגנהייט אַרויסצוגיין ווי דעצידירטע זיגער אין דעם היסטאָרישן וואַל־פֿאַרמעסט.

★

צו די וואַלן האָבן זיך געשטעלט די פֿאַנטאַסטישע צאָל פֿון 28 ליסטעס. צוויי זענען געוואָרן געפּסלט, איז געבליבן 26. פֿאַר אַזאַ קליין לאַנד איז עס געוויס אַ שעדלעכע זאַך. אָבער די קליקע־אינטערעסן פֿון באַזונדערע גרופּקעלעך און פּערזענלעכע אַמביציעס שפּילן לײַדער אין דער מדינה אַ גרעסערע ראָל ווי דער נאַציאָנאַלער אינטערעס.

די וואַל־קאַמפּאַניע איז געווען אַ פֿאַרהעלטניסמעסיק רויִקע. עס זעט אויס, אַז עס איז געווען אַ דרוק אויף די צוויי גרויסע פּאַרטייען, ליכּוד און מערך, זיך אָפּצוהאַלטן פֿון אַרויסברענגען אין דער עפֿנטלעכקייט צו דראַסטישע „פּרשות" פֿון איינעם קעגן דעם אַנדערן. די פּראָפּאַגאַנדע אין דער טעלעוויזיע איז געווען אַ קאָנטראָלירטע און דאָס האָט געווירקט אויף איינצוהאַלטן די צעהיצטע געמיטער. דאָס הייסט נישט, אַז די חילוקי־דעות זענען פֿאַרטושט געוואָרן. בשום אופֿן נישט. אין דער ישׂראל־באַפֿעלקערונג הערשט אַ זייער שאַרפֿער אַנטאַגאָניזם צווישן דעם רעכטן און לינקן לאַגער. דער ליכּוד האָט פֿאַרטיידיקט זיין סטאַטוס־קוואָ פּאָליטיק: וועגן לבֿנון האָבן זיי ווייניק גערעדט, זאָל די ישׂראל־אַרמיי דאָרט זיצן, ווי לאַנג — ביז גאָט וועט העלפֿן··· אינפֿלאַציע פֿון 400 פּראָצענט? — קיינעם אַרט עס נישט ··· (עס ווייזט אויס, אַז דער ליכּוד האָט דאָ ריכטיק אָפּגעשאַצט די סיטואַציע, ווייל די אָפּשטימונג האָט טאַקע באַוויזן, אַז דעם פֿאָלק אַרט עס נישט . . .).

די וואַל־רעזולטאַטן זענען געווען אַן אַנטוישונג פֿאַר אַלעמען. דער ליכּוד האָט פֿאַרלוירן 7 מאַנדאַטן (41 אַנשטאָט 48), דער מערך — דריי, און דאָך אַרויסגעקומען אַלס די גרעסטע פּאַרטיי מיט 44 מאַנדאַטן; די קליינע פּאַרטייעלעך האָבן צוגענומען אַזש 35 מאַנדאַטן. און דערמיט אוממעגלעך געמאַכט דאָס שאַפֿן פֿון אַ פֿעסטער רעגירונגס־מערהייט.

דאָס אויסוויילן דעם רבֿ כּהנא אין דער כנסת האָט אַרויסגערופֿן אַ קאָנסטערנאַציע און פּשוט אַ געפֿיל פֿון פֿאַרשעמונג. די פֿאַרשטייער פֿון אַמעריקאַנער אָרגאַניזאַציעס האָבן אָפֿן אויסגעדריקט זייער פֿאַרדרוס צוליב דער אומגעוויינלעכער געשעעניש. אויך די אַמעריקאַנער רעגירונג־קרייזן זענען אַנטוישט און זיי קלייבן זיך צוצונעמען ביי אים די בירגערשאַפֿט ווי נאָר ער וועט אָפּגעבן זיין שבֿועה אין דער כנסת.

דער פּרעזידענט הערצאָג האָט, נאָך באַראַטונגען מיט אַלע פּאַרטייען, באַפֿולמעכטיקט פּערעסן צונויפֿצושטעלן אַ רעגירונג פֿון „נאַציאָנאַלער איינהייט" — דאָס איז דער געשריי פֿון דער עפֿנטלעכער מיינונג. אָבער יעדער פֿון די צוויי פֿירער (און זייערע פּאַרטייען) מיינען אונטער דעם

קאָמפּליצירטע פּאָליטיק אין ישראל

הערשל באַכראַך

די וואַלן צו דער עלפטער כנסת אין מדינת־ישראל האָבן אַרויסגערופן אַ זייער גרויסן אינטערעס נישט נאָר אין לאַנד גופא, נאָר אין דער אינטערנאַציאָנאַלער פּאָליטישער וועלט, און אוודאי האָבן נאָכגעפאָלגט אָט די גרויסע פּאָליטישע געשעעניש די יידישע געזעלשאַפט אין דער דיאַספּאָראַ.

און נישט קיין ווונדער. פּאָליטיש געפינט זיך מדינת־ישראל אין אַ קאָמפּליצירטן צושטאַנד. די מלחמה אין לבנון, וועלכע די בעגין־רעגירונג האָט אָנגעהויבן מיטן ציל צו באַוואָרענען די זיכערקייט פון אירע בירגער אין גליל, האָט נאָכן ברענגען גרויסע קרבנות פון איבער 600 געהרגעטע ישראל־זעלנער און טויזנטער פאַרוווּנדעטע — נישט געבראַכט צו קיין שום קאָנקרעטע רעזולטאַטן. די פּ.ל.אָ. איז טאַקע באַזייטיקט געוואָרן פון לבנון אַלס אַן אָרגאַניזירטער כוח, אָבער זיי קומען צוריק, אינפילטרירנדיק אין קליינע גרופּן, און וועלן מיט דער צייט ווידער באַדראָען די ישובים אין גליל. די דערגרייכטע וואָפנ־שטילשטאַנד אונטערהאַנדלונגען מיט לבנון, האָבן נישט געבראַכט צו אַ דעפיניטיוון שלום־אָפּמאַך. אַלס רעזולטאַט דערפון איז די ישראל־אַרמיי געבליבן אין אַ טייל פון לבנון, אָן דער מעגלעכקייט זיך צוריקצוציען פון דאָרטן.

דערווייל איז דאָס ישראל־מיליטער אַ ציל־ברעט פאַר ספּאַראַדישע שיסערייען און מינעס־אויפרייסן און זענען אויסגעשטעלט אויף כסדרדיקע געפאַרן.

ביי אַזאַ צושטאַנד איז די ישראלדיקע באַפעלקערונג געוואָרן אומרואיק. אַ באַדייטנדיקער טייל אירער פרעגט זיך: וואָס האָבן מיר דערגרייכט? ווי לאַנג וועלן מיר דאָרטן זיצן?

★

אויפן עקאָנאָמישן פראָנט איז די לאַגע פון ישראל נישט פיל בעסער. צו דערגרייכן אַן אינפלאַציע פון 400 פּראָצענט אַ יאָר וואָלט פאַר יעדער אַנדערער רעגירונג געווען אַ קאַטאַסטראָפע, אָבער ווי פּאַראַדאָקסאַל דאָס זאָל נישט קלינגען — נישט פאַר דעם ישראלדיקן בירגער. זאָלן עקאָנאָמיסטן פּרובירן אויפקלערן די סיבה דערפון, אָבער דער פאַקט איז אַז דער ישראלדיקער בירגער האָט געלט אין קעשענע צו קויפן די סאַמע לוקסוסדיקע אַרטיקלען; זיי האָבן צו פאָרן אין גרויסע מאַסן קיין אויסלאַנד און קויפן אַלץ וואָס מען קען נאָר קריגן צו קויפן.

איי, דער מלוכה־אוצר ווערט פאַראָרעמט און פאַרלירט טאָג־טעגלעך די דאָלאַר־רעזערוון אָן וועלכע אַ מאָדערנע מלוכה קען היינט נישט עקזיסטירן — דערויף זאָל די רעגירונג זאָרגן!

און די ליכוד־רעגירונג האָט בפירוש זיך נישט געזאָרגט וועגן דעם. מען האָט געביטן פיר פינאַנס־מיניסטאָרן, אָבער וואָס קען אַ מיניסטער אויפטאָן, ווען די באַזע פון דער עקאָנאָמישער פּאָליטיק איז געווען אויסגערעכנט דערויף געפעלן צו ווערן דעם בירגער, כדי ער זאָל ווייטער שטימען פאַר מיר...

די קלענערע שותפים פון דער רעגירונג האָבן אָנגעהויבן צו ווערן אומרואיק. די ערשטע האָבן זיך אָפּגעשפּאָלטן די תמ״י (אַבו־חצירא) מיט אירע דריי מאַנדאַטן און דער פּרעמיער יצחק שמיר האָט נישט געהאַט קיין אַנדערע ברירה ווי מאַכן נייע וואַלן.

דאָ דאַרף מען נישט פאַרגעסן, אַז די ליכוד־רעגירונג האָט פאַרלוירן איר וויכטיקסטן פאָן־טרעגער — דעם וואָס האָט זי געבראַכט צו דער מאַכט אין 1977 — מנחם בעגין. די סיבה פון זיין אַוועקגיין איז איינגעהילט אין אַ מיסטעריע, דער פּרעמיער־מיניסטער האָט זיך פּשוט אויפגעהויבן, דערקלערט אַז ער רעזיגנירט אַלס פּרעמיער־מיניסטער, אָבער ער האָט דערביי זיך נישט אָפּגעזאָגט פון זיין מאַנדאַט אין דער כנסת. פאַר וואָס ער גייט אַוועק האָט ער נישט געוואָלט דערקלערן, און זיינע לייטענאַנטן האָבן פּרובירט פאַרשטעלן דעם ענין, אַז ער איז פּשוט נישט געזונט און קען מער נישט אָנפירן מיט דער רעגירונג.

מיט דער צייט איז דער תירוץ אָפּגעפאַלן. עס זענען נישט פאַראַן קיין שום באַווייזן אַז ער איז קראַנק. פּשוט, ער האָט אָנגענומען אַ פולן מויל מיט וואַסער און שווייגט. דער ליכוד האָט נישט געהאַט קיין אַנדער ברירה ווי אויסצוקלייבן יצחק שמיר אַלס פּרעמיער־מיניסטער. דער געוועזענער קריגס־מיניסטער אַריק שרון איז געוואָרן געצוווּנגען צו דעמיסיאָנירן פון זיין אַמט אַלס רעזולטאַט פון דער אויספאָרשונג־קאָמיסיע, פאַר וועלכע שרון און דער שעף פון גענעראַל־שטאַב „ראַפול״ איתן זענען געשטעלט געוואָרן, צוליב זייער פאַראַנטוואָרטלעכקייט פאַר דער אומדערהערטער שחיטה איבער פּאַלעסטינער אין פליטים־לאַגער שאַטילאַ.

און דאָך האָט אַריק שרון באַקומען 42 פּראָצענט שטימען אין דער לייטונג פון דער ליכוד־פּאַרטיי בעת עס איז דאָרטן געשטאַנען די פראַגע ווער עס זאָל שטיין אין שפּיץ פון דער רעגירונגס־ליסטע.

די ליכוד־רעגירונג האָט במשך די זיבן יאָר פון איר רעגירן דערפירט דאָס לאַנד צו אַ שאַרפער פאַנאַנדער־טיילונג צווישן די ישראל־בירגער. נאָך אין 1977, בעת יענע וואַלן, האָט דער פירער מנחם בעגין פאַנאַנדער־געוויקלט אַ העץ־קאַמפּאַניע קעגן די אַרבעטער־פּאַרטייען און די קיבוצים, פאַרשטעלנדיק זיי, אַז זיי זענען געוואָרן דער „עסטאַבלישמענט״ פון דער ישראל־מדינה, אַז זיי, די אשכנזים (וועלכע מען האָט מזכה געווען מיט דעם שיינעם עפּיטעט „אַשכנאַצים״) זענען די וואָס אונטערדריקן די ספרדישע באַפעלקערונג.

אָט די אומדערהערטע וואַל־פּראָפּאַגאַנדע האָט גע־

אידער דער אויסטראַלישער ווילער פאַרלירט דאָס געדולד מיט אומקאָמפּעטענטע פּאָליטיקער וואָס קאָנצענטרירן זיך אויף ביליקע עמאָציאָנעלע אין טעאַטראַלע עפעקטן.

12טער אויגוסט 1952 —
אַ טראַגישער יאָרצייט

דוד האָפשטיין איז צוריקגעקומען קיין רוסלאַנד פון ארץ־ישראל אין יאָר 1926.

פּרץ מאַרקיש איז צוריקגעקומען פון פּוילן אין יאָר 1926. דוד בערגעלסאָן איז צוריקגעקומען פון בערלין, פּאַריז און זיך באַזעצט אין רוסלאַנד אין יאָר 1933.

משה קולבאַק איז פון ווילנע אַוועק קיין רוסלאַנד אין יאָר 1927. מאַקס עריק איז פון פּוילן אַוועק קיין רוסלאַנד.

די רשימה פון די קרבנות וועלכע מ׳האָט אין נאָמען פון פעלקער פריינדשאַפט געשאָכטן אויפן מזבח פון דער רעוואָלוציע — קאָן זיך ציען אָן אַ סוף.

זיי האָט געצויגן קיין רוסלאַנד די אייביקע ידישע האָפענונג, אַז מעסטן אַ גערעכטע וועלט קאָן מען נאָר מיט דער מאָס פון איר באַציאונג צו ידן — אָט די האָפענונג האָט אַ בלענד געטאָן בשעת דער פראַנצויזישער רעוואָלוציע, וועלכע האָט געגעבן ידן גלייכבאַרעכטיקונג — ווי פראַנצויזישע בירגער.

ערשט די פעברואַר־רעוואָלוציע פון 1917, און די ציטווייליקע רוסישע רעגירונג בראש מיט קערענסקין האָט אָפגעשאַפט אַלע צאַרישע, אַנטי־ידישע באַגרענעצונגען.

די באָלשעוויסטישע רעוואָלוציע האָט די דעקרעטן נישט געענדערט — אָבער איבערן ידישן ישוב אין רוסלאַנד איז געהאָנגען אַ געוויסע אומזיכערקייט צוליב לענינס אויפפאַסונג, אַז ידן זענען נישט קיין פאָלק, נאָר אַ רעליגיעזע סעקטע, און דעריבער דאַרפן זיך ידן אַסימילירן.

צו דעם איז נאָך צוגעקומען סטאַלינס אויסטייטשונג אין זיינע באַרימטע טעזן: „צו דער נאַציאָנאַלער פראַגע״.

דאָך איז דער ווילן פון זען אַ מעגלעכקייט, אַז מען קאָן אַנטוויקלען אַ ידישע קולטור־טעטיקייט, וואָס איז אייגנטלעך געווען דער אַלטער טרוים פון אַ נאַציאָנאַלער קולטור־אויטאָנאָמיע, מיט פולער מלוכהשער אונטערשטיצונג — דער ווילן האָט איבערגעקעמפט דעם וואַקסנדיקן אומרו.

דער טרוים פון ידישער גלייכבאַרעכטיקונג — אויס פּאָגראָמען; אַלע מלוכהשע פּאָסטנס אָפן פאַר ידן; שולן; פאַרלאַגן; טעאַטערס — האָט אויסגעזען מיטן האַנט צו דערלאַנגען.

פאַר דער גלייכבאַרעכטיקונג האָבן ידן אין סאָוויעט־רוסלאַנד געצאָלט אַ טייערן פּרייז. מען האָט אויף ס׳כוח אויסגעוואָרצלט דאָס ידישע שטייגער־לעבן; מען האָט פאַרוואַנדלט די ידישע שטעטלעך אין לעבעדיקע בית עולמס נאָך אידער מען האָט פאַרשטאַנען ווי אַזוי צו בויען אַ נייע ווירקלעכקייט.

יעדער רעזשים האָט זיינע „טשינאָווניקעס״. די יעווסעקציע האָט נישט נאָר דורכגעפירט דעם שטילן פּאָגראָם אויפן ידישן טראַדיציאָנעלן לעבנס־שטייגער, נאָר אויך געזוכט פּאָליטישע אָפּנייגונגען ביי ידישע שרייבער ווי מאַרקיש, בערגעלסאָן, קולבאַקן און אַפילו ביי כאַריקן, וואָס איז שוין געווען אַ מיטגליד פון צענטראַלן וויסרוסישן אויספיר־קאָמיטעט.

סיי די פאַרפאָלגטע און סיי די פאַרפאָלגער האָט נישט אויסגעמיטן דער שוידערלעכער טראַר פון די דרייסיקער יאָרן, וואָס האָט זיך אָפגעשטעלט בשעת דער צווייטער וועלט־מלחמה, און איז לגבי ידן באַנייט געוואָרן אין די יאָרן 1948־1952.

דאָ האָט זיך שוין נישט געהאַנדלט וועגן איינצלנע שרייבער אָדער קולטור־טוער, קינסטלער. אַלץ וואָס האָט זיך באַוועגט אין די העכערע ספערן און געהאַט אַ ידישן נאָמען, איז שוין געווען אַ פאַרמשפּטער. דאָס גרייטן דעם דאָקטוירים־פּראָצעס; די ביראָבידזשאַנער פּראָצעסן, אַלע וועגן האָבן געפירט צו איין פונקט — פאַרניכטונג.

דעם 12־טן אויגוסט 1952 זענען אויפן הויף פון לוביאַנקער תפיסה אין מאָסקווע דערשאָסן געוואָרן 24 פון די אָנפירנדיקע קולטור־פערזענלעכקייטן אין ידישן לעבן.

דערמאָנען מיר די דאַטע לזיכרון, און מיר נעמען די קרבנות אַריין אין פאַנטעאָן פון אונדזערע קדושים.

יאַלטאַ

די אָפמאַכן צווישן די אַליאירטע, ביים סוף פון דער צווייטער וועלט־מלחמה האָבן איבערגעגעבן די אַפּוטרופּסות איבער מזרח־אייראָפּע צו די סאָוויעטן, אָן אָנצופרעגן די פעלקער צי זיי נויטיקן זיך אין אַן אַפּוטרופּסות.

די, וועלכע הערן נישט אויף צו אונטערשטרייכן זייער פאַרפליכטונג אָפּצוהיטן מענטשן־רעכט, האָבן פאַרקויפט מיליאָנען מענטשן פּשוט ווי שקלאַפן.

מיר זעען נאָך נישט קיין סימנים פון די מערבדיקע פעלקער, אַז זיי ווייזן אַרויס חרטה אויף דער האַנדלונג פון זייערע פּאָליטיקער.

מיר הערן שוין אָבער די וואָרענונג פון די סאָוויעטן, אַז די באַזע פון דער פּאָליטישער און געאָגראַפישער אָרדענונג אין אייראָפּע איז דער אָפמאַך פון יאַלטאַ, און אַלע אונטערגעשריבענע פעלקער מוזן אים רעספּעקטירן און אָפּהיטן, און נישט אַנדייטן אויף ענדערונגען.

וועלכן חשבון מיר ידן זאָלן נישט האָבן מיט די פעלקער פון מזרח־אייראָפּע, מוזן מיר אָבער קלאָר מאַכן אָנדענק פון פּאָליטישע פירער ווי פּרעזידענט רוזוועלט און פּרעמיער טשערטשיל.

זייער ראָל אין אָפמאַך שטעלט אין שאָטן זייערע פאַרדינסטן און אויפטוען פאַר דער מענטשהייט בעת דער מלחמה.

מ. א.

מעלבורנער בלעטער

ליטעראַריש־געזעלשאַפטלעכע אויסגאַבע

"KADIMAH", 7 Selwyn Street, Elsternwick, Victoria 3185, Australia
אַדרעס פון רעדאַקציע:

מעלבורן, אויסטראַליע

נומער 4 (43)

אויגוסט־סעפּטעמבער 1984

לייבאָר־פּאָליטיק — מיטן פּנים צו אויסטראַליע

„זאָל מען נישט געפּרוווט ווערן צו וואָס מען קאָן געוווינט ווערן" און געוווינט זענען מיר שוין, אַז די לייבאָר־פּאַרטיי פאַרמאָגט אַן איינגעבויטן זעלבסט־צעשטערישן מעכאַניזם, די פּראַקציעס, וואָס האָבן גורם געווען דאָס פאַלן פון דער וויטלאַם־רעגירונג. עס ווייזן זיך שוין שפּאַלטן אין דער קאָנסטרוקציע פון דער באָב האָוק רעגירונג.

נאָך דעם, ווי די וויטלאַם־מיניסטאָרן זענען אַריבער פון אָפּאָזיציע צו רעגירן — האָבן זיי זיך נישט באַפרייט פון די אַלטע געוווינהייטן צו מאַכן דעקלאַראַציעס אויף דער אייגענער האַנט.

עס האָט זיך דעריבער אַזוי באַקומען, אַז יעדער מיניסטער פאַר זיך האָט געזאָגט עפּעס אַנדערש און דאָס האָט געבראַכט שאָדן דער רעגירונג אין אירע אינטערנאַציאָנאַלע פאַרבינדונגען.

אַפילו וויטלאַם מיט זיין אינטעלעקטואַלן פּרעסטיזש האָט די ריסן נישט געקאָנט פאַרלאַטען.

צי מיר זענען אַ מדינה פון אייראָפּייער אין אַזיע, אָדער אַן אַזיאַטישע מלוכה, און במילא ליגן אונדזערע אינטערעסן אין אַזיע — איז אויסטראַליע נישט בלויז אַ מדינה, נאָר אַ קאָנטיטענט מיט אַ קליינער באַפעלקערונג (ווערדליק אַ קאָנטינענט) און מיט זייער אַ באַגרעניצטן כוח דעם קאָנטינענט צו פאַרטיידיקן.

מען דאַרף האָבן אין זינען (ווי עס האָבן עס אין זינען אַלע הונגעריקע פעלקער מיט ריזיקע אַרמייען) אַז אויסטראַליע איז אַ שפּייז־פּראָדוצירער פאַר מיליאָנען; אַז עטלעכע אונטערוואַסער־שיפן מיט נוקלעאַרע ראַקעטן קאָנען אַנוואַרפן אַ מורא אויף אויסטראַליע און דורך שאַנטאַזש אויספּרעסן שפּייז־פּראָדוקטן, אוראַניום און אַנדערע וויכטיקע סטראַטעגישע מאַטעריאַלן פאַר בחינם, אָדער כמעט אומזיסט.

אונטערן דראָאונג פון פאַרניכטונג קאָן אויסטראַליע פאַרוואַנדלט ווערן אין איין גרויסן שקלאַפן־לאַגער (אונטער דער אָנפירונג פון אויסטראַליער) וואָס וועט טאָן אַלץ, אַבי מ'וועט שענקען דאָס ביסעלע לעבן.

עס וועלן נישט העלפן די מערב־אויסטראַלישע „אידעאָלאָגן" וועלכע אַלאַרמירן, אַז אויסטראַליע איז באַדראָט צוליב די אַמעריקאַנער קאָמוניקאַציע־באַזעס.

עס וועלן אויך נישט העלפן די רעדעס פון נאָבעל־פּריז שרייבער פּאַטריק ווייט, און די גוט־מיינענדיקע פּאָעטעסע דזשודיט רייט. אינטעלעקטואַלן האָבן זיך תמיד אויסגעצייכנט מיט אַ היפּשער דאָזע נאַיוויטעט וואָס שייך פּאָליטיק — און די אויסטראַלישע זענען נישט קיין אויסנאָם.

אונדזער אויסערן־מיניסטער, וועלכער האָט ביז איצט געהאַנדלט מיושבדיק, אין איינקלאַנג מיט די באַשלוסן פון דער רעגירונג און אין די אינטערעסן פון אויסטראַליע — האָט אויף דער אַנטוואָפּענונגס קאָנפערענץ אין דער שווייץ „זיך געלאָזן ווילגיין" אויפן חשבון פון אַמעריקע, כאָטש ער ווייס זייער גוט, אַז אַמעריקע איז אונדזער איין און איינציק לאַנד פון וועלכעס מיר קאָנען דערוואַרטן הילף אין פאַל ווען אויסטראַליע וועט ווערן באַדראָט פון אַ פיינטלעכן כוח.

אַן אָפּאָזיציע קאָן עקזיסטירן אויפן עליקסיר פון אידעאָלאָגישע איינרעדענישן, וועלכע פאַרפּליכטן איר צו גאָרנישט; זי קאָן זיך פאַרגינען צו האָבן אינטעלעקטועלע פאַנטאַזיעס, אָן שום התחייבות פאַרן פאָלק און פאַרן לאַנד.

אַ רעגירונג מוז האַנדלען אין אירע מעגלעכקייטן — און אין די אינטערעסן פון לאַנד, אין די ראַמען פון רעאַל־פּאָליטיק.

יעדער איינער וואָס רעדט זיך איין (און וויל איינרעדן דעם פאָלק) אַז אויסטראַליע קאָן עקזיסטירן אָן צו זיין פאַרבונדן מיט אַמעריקע, און דורך איר — מיטן מערבדיקן פאַרטיידיקונגס סיסטעם — דאַרף זיך זעצן צוריק אויפן שול־באַנק, און נישט זיצן אין אַ פּאַרלאַמענט אָדער רעגירונג.

דער פּרעמיער באָב האָוק האָט אויסגעקליבן דעם ריכטיקן וועג און אינסטרומענט כדי צו פירן אויסטראַליע אויפן וועג פון פּראָגרעס און וווילזיין.

צום באַדויערן נוצן זיינע פּאַרטיי־חברים אויס יעדע געלעגנהייט „אַרויסצולאָזן די לופט פון די רעדער" כדי די רעגירונגס־מאַשין זאָל נעמען זינקען אין אַ בלאָטע.

לאָמיר האָפן, אַז די רעגירונג (און די לייבאָר־פּאַרטיי) וועט באַצייטנס לייענען „דאָס שריפט אויף דער וואַנט" אידער דער זייגער פון דער צייט שלאָגט אויס צוועלף;

Goldy's **COFFEE LOUNGE and RESTAURANT**

212 Little Collins Street. Melbourne

Phone: 63 1034

צעשיאַ און אברהם גאָלדבערג

און משפּחה

חיים גאָלדבערג און העלען באַרנשטיין

ווינטשן אַלע קרובים, פריינד און קליענטן

אַ גוט, גליקלעך יאָר

טייערע כייטשע, חנהלע,
פייגעלע און משפּחות

צוזאַמען מיט איך, טרויערן מיר
אויף דעם פּריצייטיקן פאַרלוסט
פון אייער און אונדזער

יאַנקל
לערמאַן

זייט געטרייסט.

חוה, באָנע
און פּינטשע

רישאַ און מאיר
בורשטין

באַגריסן דעם

חורבן־צענטער

צום ערשטן יאָר
פון זיין וויכטיקער אַרבעט

און רופן אַלעמען אונטערצושטיצן
דעם צענטער.

ISSN 0155-0128

מעלבורנער בלעטער

אינהאלט:

מ. א. — לייבאָר־פּאָליטיק — מיטן פּנים צו אויסטראַליע . 1
12טער אויגוסט — אַ טראַגישער יאָרצייט; יאַלטאַ

הערשל באַכראַך — קאָמפּליצירטע פּאָליטיק אין ישראל 3

שלום ג. — מען קאָן אייך, פעטער... 5

ד"ר מ. פערשטענדיק — יצחק קאַצענעלסאָן (צו זיין 40טער יאָרצייט) . . . 6

יאַשאַ ש. — איז געפלויגן די גאָלדענע עפּאָווע... 10

דאָבקע אָפּעלאָוויטש — אַ געזאַנג אַזאַ (פּאָעמע) 11

מגר. בן־ציון פעלדשוה — סאָקראַטעס און זיין פילאָסאָפיע 11

יעקב ראָזענבערג — חלומות... (ליד) 13

מלך ראַדזינער — מענטש און וועלט (פּאָעמע) 14

י. מ. לעווין — איך בין אַ ייד — אַ קאָסמאָפּאָליט (ליד) 14

מאַרק בעזובני — בעמוד אש (דערציילונג) 15

שמואל בענעט — צוויי נייע ביכער 18

נ. אַרטענשטיין — אַ מעלבורנער ייד אין מצרים 19

י. וואַרשאַווסקי — יוסף ראָטענבערג — מיין לערער און דערציער . 21

אין אונדזער סביבה 22

פּרייז פון נומער $1.50

אַרויסגעגעבן דורך דער „קדימה" אין מעלבורן, אויסטראַליע

מעלבורן נר. 4 (43) אויגוסט—סעפּטעמבער 1984